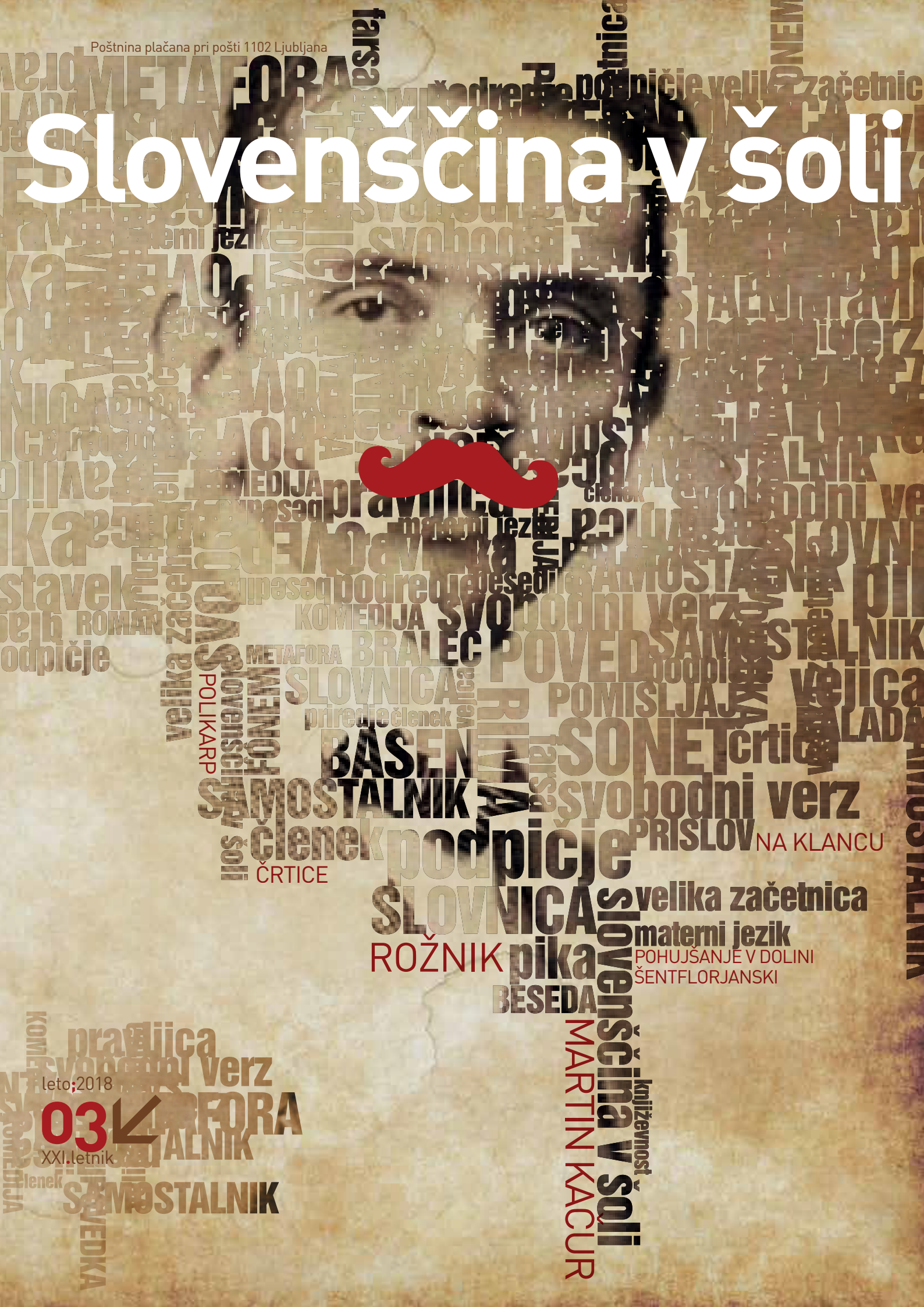

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

Slovenščina v šoli

leto:2018

03
XXI. letnik

MARTIN KACUR
književnost v šoli

	Za uvod	Editorial
01	Mirjam Podsedenešek: Beseda je zaklad	The Word is a Treasure
	Razprave	Papers
02	Zoran Božič: Besedila Ivana Cankarja na šolski klopi	Zoran Božič, The Words of Ivan Cankar on the School Desk
23	Jasna Honzak Jahić: Stiki Stanislava Škrabca s Čehi	Jasna Honzak Jahić, Stanislav Škrabec and His Connection with the Czech Writers
32	Vita Žerjal Pavlin: Šolske poti k Marici Nadlišek Bartol (1867-1940) in njenim literarnim upodobljenkam s konca 19.stol	Vita Žerjal Pavlin, School Pathways to Marica Nadlišek Bartol (1867-1940) and Her Literary Depiction from the End of the 19th Century
	Didaktični izzivi	Didactic Challenges:
43	Barbara Pregelj: Motiviranje za branje in slovenski klasiki	Barbara Pregelj, Motivation for Reading and Slovenian Classical Authors
52	Brigita Praznik Lokar: Ustvarjalen zaključek obravnave domačega branja - Ivan Cankar: <i>Moje življenje</i>	Brigita Praznik Lokar, Required Reading with a Creative Ending - Ivan Cankar: <i>Moje življenje</i> (My Life)
62	Nika Arhar: Ustvarjalni pristopi spoznavanja gledališke umetnosti	Nika Arhar, Creative Approaches in Introducing Theatre
67	Povzetki	Abstracts

POUČILO

velika
SLOVENSKI
FONEM
SLOVNICA
priredje členek
BASEN
SAMOSTALNIK
členek pod
SLOV

Slovenščina v šoli 3

XXI. letnik leto 2018 ISSN 1318-864X

Izdajatelj in založnik: Zavod RS za šolstvo, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana. **Predstavniki:** dr. Vinko Logaj. **Uredništvo:** mag. Mirjam Podsedenešek (odgovorna urednica), mag. Lara Godec Soršak (Pedagoška fakulteta Ljubljana), Mira Hedžet Krkač (Zavod RS za šolstvo), mag. Mojca Honzak (Osnovna šola Riharda Jakopiča v Ljubljani), dr. Boža Krakar Vogel (Filozofska fakulteta v Ljubljani), dr. Maja Melinc Mlekuž (Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko), Vlado Pirc (Zavod RS za šolstvo), dr. Igor Saksida (Pedagoška fakulteta Ljubljana), dr. Miha Vrbinc (Deželni svet za Koroško). **Naslov uredništva:** Zavod RS za šolstvo, OE Nova Gorica (za revijo Slovenščina v šoli), Erjavčeva ulica 2, 5000 Nova Gorica; tel. 05/330 80 79; mirjam.podsedensek@zrss.si. **Urednica založbe:** Simona Vozelj. **Jezikovni pregled:** Katja Križnik Jeraj. **Prevod povzetkov:** Ensitra prevajanje, Brigita Vogrinec s. p. **Ilustracije:** Davor Grgičević. **Oblikovanje:** Dartis d. o. o. (Anže Škerjanec). **Prelom:** Medium d. o. o. **Tisk:** Eurograf d. o. o. **Naklada:** 470 izvodov. **Naročila:** ZRSS – Založba, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana; faks: 01/300 51 99; zalozba@zrss.si. **Letna naročnina** (3 številke): 35,00 € za šole in druge ustanove, 26,25 € za dijake, študente, upokojeince in za druge individualne naročnike za naročnike iz tujine 40,00 €; cena posamezne enojne številke v prosti prodaji je 13,00 €; v cenah je vključen DDV. Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo, pod zaporedno številko 574. © Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2018

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

Slika na naslovnici: Berthold, Avgust (1911). Ivan Cankar. URN:NBN:SI:img-CB1163N5 from <http://www.dlib.si>. Cankar, Ivan (1920). *Moje življenje*. URN:NBN:SI:DOC-PK4X026A from <http://www.dlib.si>.

Mirjam Podsedenshek, Zavod RS za šolstvo

BESEDA JE ZAKLAD

Je beseda res zaklad? Je.

Jezik je lahko zavetje pomena, vsakršnega, saj se ga zavemo vsakokrat, ko želimo oblikovano misel izreči ali, še bolje, zapisati. Zapisana namreč ostane vsaj nekaj časa v zavesti in spominu posameznika in skupnosti.

Razprave in raziskave v tej številki, ki so jih oblikovali slovenski raziskovalci, Zoran Božič z Ivanom Cankarjem in umeščenostjo njegovih besedil v slovenskih berilih za šolsko rabo, Jasna Honzak Jahić s proučevanjem stikov slovenskega jezikoslovca Stanislava Škrabca s Čehi, Vita Žerjal Pavlin z analitično raziskavo leposlovja Marice Nadlišek Bartol, povezujejo preteklo jezikoslovno in umetnostno misel z novo.

Nova se oblikuje iz poznavanja in spoštovanja do starega, a se didaktično radovedno spopada z drugačnim, kot nam v prispevku *Motiviranje za branje* razkriva Barbara Pregelj, tako kot Brigita Praznik Lokar z Ustvarjalnim zaključkom domačega branja dokazuje, kaj vse lahko z besedilom Ivana Cankarja, četudi klasičnim, napravijo ustvarjalni učenci.

Ko se iz zapisane besede znova želi oblikovati izrečena, govornjena, je krog sklenjen, saj lahko zaživi gledališče. O prvih spoznanjih in didaktičnem delu z mladimi in zanje piše teatrologinja Nika Arhar v prispevku *Ustvarjalni principi spoznavanja gledališke umetnosti*.

ESIJLAEJOMETAFC
BALADAC

rni jez
AO
pika
stavek
lobejlo ROMAN
podpičje
velika začelna
SLOVENS
ŠOL

Zoran Božič, Srednja ekonomska in trgovska šola (ŠC Nova Gorica) in Univerza v Novi Gorici

BESEDILA IVANA CANKARJA NA ŠOLSKE KLOPI

▼ Tako kot v slovenskem kulturnem in narodnem življenju nasploh tudi v berilih besedni umetnik z Vrhniko zaseda položaj drugega kulturnega svetnika, takoj za Francetom Prešernom. Čeprav je zapustil Slovincem impozanten literarni opus, zajet v tridesetih knjigah zbranega dela, in je najpomembnejši slovenski pisatelj in še zlasti dramatik, Cankarjeve šolske objave tudi ob letošnji stoti obletnici zaostajajo za Prešernovimi. V prvih desetletjih dvajsetega stoletja so nekateri sestavljavci beril za šolsko rabo prezahtevna besedila krajšali, cenzurirali ali celo potvarjali (npr. Brinarjev poseg v konec črtice Mater je zatajil). Cankarjeva šolska besedila so še vedno presenetljivo aktualna, tako tista pozabljena (npr. črtice Majske veselje, Istrski osel in Peter Klepec ter kratek roman Nina) kot tista, ki so še vedno prisotna v vseh učnih načrtih (npr. avtobiografski roman Na klancu). Vsekakor nam tematsko, žanrsko in slogovno izjemno pester Cankarjev opus ponuja mnogo možnosti za problemski pristop do leposlovnega besedila. Ob stoti obletnici se pojavljajo tudi nove priredbe (npr. stripovske izdaje cikla črtic Moje življenje, povesti Hlapec Jernej in njegova pravica in drame Hlapci), ki nedvomno utrjujejo Cankarjev kanonski položaj, imajo pa tudi pomanjkljivosti in predvsem ne morejo nadomestiti poglobljenega branja izvirnika.

1 Kulturna identifikacija Slovencev po osamosvojitvi

Ker se letos spominjamo najpomembnejšega slovenskega pisatelja in dramatika ob stoletnici njegove smrti, uvodoma pogledimo, kakšen je njegov položaj na slovenskem Parnasu točno po centenariju, ko so se Slovenci kot narod preizkušali še v dveh vojnah, preživeli krajše in daljše okupacije (Primorska), zamenjali več družbeno-političnih in družbeno-ekonomskih sistemov in pred slabimi tremi desetletji prvič v zgodovini dobili celo lastno državo. Glede na to, da se je po prevladujočem mnenju slovenski narod v pogojih nesamostojnosti in podrejenosti (najprej Dunaju, za tem Beogradu) vzpostavil kot zgodovinski narod predvsem s kulturo oz. literaturo, bi pričakovali, da bo s prehodom iz naroda v nacijo pomen kulturnih voditeljev upadel, njihov družbeni položaj pa se bo marginaliziral.

V nasprotju s pričakovanji se je z osamosvojitvijo položaj nespornega pesniškega prvaka Franceta Prešerna celo okrepil, saj smo sprejeli njegovo Zdravljico za državno himno (1989 in 1991), postavili njegovo podobo na bankovcu za tisoč tolarjev in osmi februar razglasili za dela prost dan. Cankar kot njegova neposredna konkurenca je bil kasneje povzdignjen na bankovcu z desetkrat višjo vrednostjo. Do preobrata je prišlo z vstopom v Evropsko unijo in kasnejšim sprejemom evra leta 2007, saj je Prešernov portret skupaj z verzi iz Zdravljice zasijal na kovancu za dva evra, Cankar pa je iz

igre za literarnega prvaka izpadel. Da mu bo v samostojni državi dodeljen status vicešampiona, potrjujeta tako prikaz sedanjih kanonskih razmerij pri spominskih enotah kot njegov položaj v aktualnih srednješolskih berilih.

2 Ivan Cankar kot drugi slovenski kulturni svetnik

Glede na povedano in še dodatno dejstvo, da Prešeren v prestolnici gospoduje na osrednjem ljubljanskem trgu s kipom v nadnaravni velikosti, ni nobenega dvoma, da mu Cankar z manj pomembno ulico, poimenovanjem kulturnega hrama in komaj prepoznavnim popart portretom pred Cankarjevim domom v resnici ne more konkurirati. In to ne glede na to, da je Cankar zapustil kar trideset knjig zbranega dela, Prešeren pa samo dve. Cankar je podobno kot Bevk na goriškem Parnasu (Božič 2018) prvak le na vrhniškem Parnasu: v nekdanjem Nauportusu nanj poleg rojstne hiše opozarjajo še spominski kip v naravni velikosti ob sedežu občine, Cankarjev trg, Cankarjev dom, gostišče Cankarjev hram, Zavod Ivana Cankarja, Osnovna šola Ivana Cankarja, Pevsko društvo Ivana Cankarja in celo Vojašnica Ivana Cankarja. Pač pa ima slavni Vrhničan nedvomno položaj drugega slovenskega kulturnega svetnika.

Ta izraz, ki ga v zadnjem času vpeljuje literarni zgodovinar Marijan Dovič, pomeni najvišjo stopnjo kanonizacije posameznega literata. Dovič v še sveži monografiji *Prešeren po Prešernu: Kanonizacija nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika* natančneje opredeljuje Prešernov narodnoidentifikacijski položaj, ob raziskavi, ki je nastala v okviru Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede, pa je predstavljena tudi pomembna primerjava s Cankarjem. V preglednici slovenskih literatov z največ spominskimi enotami (javnimi kipi, poimenovanji ulic, ustanov ipd.) je Cankar uvrščen takoj za Prešernom, pri naslednjem literatu, tj. Župančiču, pa se število spominskih enot že prepolovi (Dovič 2017: 214). Navajam preglednico:

AVTOR	ŠT. ENOT
Prešeren	134
Cankar	102
Maister	52
Župančič	50
Slomšek	47

AVTOR	ŠT. ENOT
Gregorčič	40
Vodnik	39
Jurčič	38
Aškerc	36
Kosovel	35

AVTOR	ŠT. ENOT
Kajuh	32
Prežih	31
Levstik	30

Preglednica dokazuje, da Župančič, Slomšek, Gregorčič, Vodnik, Jurčič, Aškerc, Kosovel, Kajuh, Prežih in Levstik sicer sodijo v ožje jedro slovenskega literarnega kanona, da pa sta prava kulturna svetnika samo Prešeren in Cankar.

3 Položaj Ivana Cankarja v srednješolskih berilih od 1908 do 2010

Statistična obdelava podatkov o Cankarjevem kanoničnem položaju v srednješolskih berilih v stoletnem obdobju od avstro-ogrskih beril za nižje gimnazije, višje gimnazije in meščanske šole do treh konkurenčnih gimnazijskih beril na začetku 21. stoletja razkrije, da se Cankar tudi po teh kazalnikih ne more enačiti s Prešernom, vendar pa sodi na sam vrh srednješolskega Parnasa, pri čemer je njegov pomen povezan tudi z ideološko orientacijo posameznega obdobja oz. izdajatelja/avtorja berila. Glede na to, da je Cankar pesnik, pisatelj in dramatik, Prešeren pa samo pesnik, da ima Cankar kar trideset knjig zbranega dela, Prešeren pa samo dve, bi pričakovali, da bo Vrhničan po številu besedilnih enot v berilih daleč pred Vrbljanom, vendar ni tako, saj delujejo tudi drugi izborni mehanizmi; predvsem pa je razlika med avtorjema v tem, da je Prešeren pomembno zaznamoval že prvo srednješolsko berilo sploh, Cankar pa se je močneje začel uveljavljati šele tik pred drugo svetovno vojno in po njej. Članek se delno opira na analize, opravljene v moji disertaciji *Poezija Franceta Prešerna v srednješolskih učbenikih in njena recepcija* (Božič: 2010a) in objavljene v monografiji *Slovenska literatura v šoli in Prešeren* (Božič: 2010b).

3.1 Razvrstitev slovenskih avtorjev po številu pojavljanj v vseh sestavih beril od 1850 do 2010

AVTOR	ŠTEVILO OBJAV	AVTOR	ŠTEVILO OBJAV
France Prešeren	56	Janez Trdina	48
Fran Levstik	53	Oton Župančič	47
Valentin Vodnik	53	Ivan Cankar	46
Josip Jurčič	52	Janko Kersnik	45
Simon Jenko	51	Dragotin Kette	44
Simon Gregorčič	49	Josip Murn	44
Anton Aškerc	48	Josip Stritar	44
Ivan Tavčar	48	Fran Saleški Finžgar	41

Preglednica predstavlja uvrstitve prvih šestnajstih avtorjev. Samo Prešeren se pojavlja v vseh 56 sestavih beril od leta 1850 do leta 2010. Cankar je na enajstem mestu, kar je logično, saj je tri četrtoletja mlajši od Prešerna in ne more konkurirati pomembnim književnikom 19. stoletja od Levstika do Trdine. Ne glede na to pa je pred Kersnikom in Stritarjem, ki sta za generacijo starejša. Njegova vrstnika Kette in Murn tudi zaostajata, pač pa je pred njim Župančič, ki je pri 22 letih starosti zaslovel z objavo pesmi *Pesem mladine* v prvem Prešernovem albumu leta 1900 in ga je Jakob Sket uvrstil v berilo za nižje srednje šole.

3.2 Razvrstitev slovenskih avtorjev po deležu uresničenih od možnih uvrstitev v srednješolska berila

AVTOR	% OBJAV
France Prešeren	100
Josip Jurčič	100
Oton Župančič	100
Anton Aškerc	98
Ivan Cankar	98
Ivan Tavčar	98
Fran Levstik	96
Valentin Vodnik	95

AVTOR	% OBJAV
Simon Gregorčič	94
Simon Jenko	94
Dragotin Kette	94
Josip Murn	94
Janko Kersnik	92
Ivan Pregelj	89
Srečko Kosovel	88
Josip Stritar	88

Ta preglednica je bolj povedna. Tokrat je Cankar na petem mestu, saj skupaj z Aškercem sledi Prešernu, Jurčiču in Župančiču, ki so dosegli sto odstotkov možnih uvrstitev. Cankar je najprej prišel v Brinarjev sestav za meščanske šole, kasneje tudi v Westrovo predelavo Sketovih beril za nižje srednje šole, vendar pa ni bil nikoli uvrščen v avstro-ogrska berila za višje srednje šole. Verjetno predvsem zato, ker je bil pri oblasteh zapisan kot nelojalen monarhiji, ker je bil po politični opredelitvi socialdemokrat in ker so nekatera njegova dela doživela hude obsodbe iz katoliških konzervativnih krogov. Zavedati se moramo, da je tedanja država upravno združevala šolske in verske zadeve: ministrstvo za bogočastje in uk. Ne glede na to pa ima višji položaj kot klasiki Vodnik, Levstik, Jenko, Gregorčič in Kersnik, pa tudi kot še preostala pesnika moderne, Kette in Murn. Bistvena razlika med Cankarjem in Prešernom, ki tudi ni bil dobro zapisan pri tedanjih oblastnikih, je v tem, da pri prvem berila izhajajo še za časa njegovega življenja, pri slednjem pa po njegovi smrti, ko so že začeli delovati kanonizacijski mehanizmi in je postajal nacionalni mit.

¹ Srednješolska berila oz sestavi beril, ki se pojavljajo v posameznih preglednicah, niso navedena med literaturo (poglavje 9), saj bi zaradi velikega števila enot že tako obsežen članek po nepotrebnem podaljšala. So pa dostopna v moji disertaciji *Poezija Franceta Prešerna v srednješolskih učbenikih in njena recepcija* (spletni vir https://www.academia.edu/27687634/Poezija_Franceta_Pre%C5%A1erna_v_srednje%C5%A1olskih_u%C4%8Dbenikih_in_njena_recepcija_Poetry_of_France_Pre%C5%A1eren_in_Secondary_School_Textbooks_and_the_Aspect_of_Reception) in v monografiji *Slovenska literatura v šoli in Prešeren* (spletni vir https://www.researchgate.net/publication/299484496_Slovenska_literatura_v_soli_in_Preseren_Slovene_Literature_at_Secondary_School_and_the_Poetry_of_France_Preseren). Izjemi sta Brinarjevo berilo za meščanske šole, iz katerega je izpisan odlomek, in moj delovni zvezek za domače branje *Poljub zlata*, ki mu je posvečeno posebno poglavje.

3.3 Razmerje med letom izida prve/edine pesniške zbirke in prvo objavo avtorja v srednješolskem berilu¹

AVTOR	IZID	PRVA OBJAVA	LET
Jenko	1865	Janežič 1861	- 4
Aškerc	1890	Sket V-VI 1886	- 4
Kocbek	1934	Bajec III 1935	1
Župančič	1899	Sket II 1901	2
Destovnik	1943	Bajec I 1945	2
Prešeren	1847	Macun 1850	3
Pavšič	1942	Smolej III-IV 1945	3
Gregorčič	1882	Sket V-VI 1886	4

AVTOR	IZID	PRVA OBJAVA	LET
Murn	1903	Brinar I 1908	5
Gradnik	1916	Grafenauer I 1921	5
Levstik	1854	Janežič 1861	7
Seliškar	1923	Bajec I 1931	8
Cankar	1899	Brinar I 1908	9
Kette	1900	Sket I 1910	10
Klopčič	1924	Bajec III 1935	11
Stritar	1869	Sket V-VI 1886	17

Ugotovitev o Cankarjevi politični in moralni zaznamovanosti potrjuje preglednica o času prve uvrstitve v srednješolsko berilo glede na prvi izid pesniške zbirke (marsikateri kasnejši pisatelj je začel s pisanjem pesmi in kot prvo pomembnejše delo objavil pesniško zbirko, tudi Cankar *Erotiko* leta 1899; ta je izzivala že z naslovom in povzročila škandal, ko je knezoškof Anton Bonaventura Jeglič pokupil vse dostopne izvode in jih dal sežgati). Pri tej razvrstitvi posebej izstopata Jenko in Aškerc, ki sta se pojavila v berilu štiri leta pred izidom prve zbirke, Cankarjev sovrstnik in tekmeč Župančič pa samo dve leti kasneje. Pri Prešernu je treba upoštevati, da se je prvo berilo, tj. Macunovo *Cvetje slovenskiga pesništva*, pojavilo šele tri leta po izidu *Poeziji*, pomenljivo pa je dejstvo, da je pri tem kriteriju Murn, ki ni bil tako sporen, za štiri leta prehitel Cankarja.

3.4 Razmerje med letom rojstva avtorja in letom prve objave v berilu (avtorji, rojeni po letu 1825)

Cankar je svojo prvo pesem, balado *Ivan Kacijanar*, objavil v *Ljubljanskem zvonu* že leta 1893, torej pri sedemnajstih letih starosti. Pri isti starosti se je kasneje pozabljeni pesnik Anton Umek – Okiški že uveljavil v srednješolskem berilu, samo malo starejši pa so bili s prvo objavo Matija Valjavec, Janez Trdina, Josipina Toman – Turnograjska, Karel Destovnik – Kajuh, Josip Jurčič, Lovro Toman in Oton Župančič. Cankar je prišel v berila šele leta 1908, torej pri dvaintridesetih letih starosti, in je med slovenskimi srednješolskimi avtorji šele na devetindvajsetem mestu (preglednica v Božič 2010b: 577).

3.5 Uvrstitve Ivana Cankarja v srednješolskih sestavih beril od leta 1893 do leta 2010 glede na število besedilnih enot (analiza za prvih dvajset avtorjev) – primerjava s Prešernom

Preglednica z analizo prvih dvajsetih avtorjev po številu besedilnih enot se začne s sestavom Sket 1893, ko bi se Cankar lahko prvič pojavil v srednješolskem berilu. Prešerna so vključili med srednješolske avtorje že v letu njegove smrti, saj je Macunovo *Cvetje* z letnico 1850 izšlo že konec leta 1849. V drugi polovici 19. stoletja se Prešernove pesmi praviloma niso pojavljale v sestavih za nižje gimnazije oz. kasneje nižje srednje šole (izjema je sestav Bleiweis 1855), kar gre pripisati predvsem vsebinski in jezikovni zahtevnosti njegove poezije. Pač pa je bil Prešeren vseskozi med najpomembnejšimi avtorji na ravni višje gimnazije oz. kasneje višje srednje šole, v sestavih Macun 1850, Janežič 1870 in Sket 1914 celo na prvem mestu po številu besedilnih enot. Cankarjev vzpon na vrh srednješolskega Parnasa je bil precej drugačen.

AVTOR	IZID	LET	AVTOR	IZID	LET	AVTOR	IZID	LET	AVTOR	IZID	LET
Sket	1893	0	Moder	1942	5	Blažina	1949	5	Pertot	1980	3
Brinar	1912	11	Grafen.	1942	12	Merhar	1951	2	Bratuž	1982	4
Sket	1913	0	Bajec	1943	2	Jamar	1956	5	Fatur	1984	1
Sket	1914	0	Smolej	1945	3	Kos	1965	5	Ceferin	1984	1

AVTOR	IZID	LET	AVTOR	IZID	LET	AVTOR	IZID	LET	AVTOR	IZID	LET
Wester	1922	12	Bajec	1945	3	Mihelič	1969	4	Inzko	1985	3
Brinar	1923	6	Smolej	1946	5	Inzko	1974	1	Kolšek	1990	1
Budal	1928	8	Budal	1946	3	Bohanec	1975	5	Fatur	1990	2
Grafen.	1930	14	Boršnik	1947	3	Zablatnik	1976	12	Kolšek	1994	1
Kacin	1930	8	Čekuta	1947	3	Gregorač	1979	5	Bratuž	1994	3
Bajec	1935	4	Beličič	1947	13	Gorjup	1979	2	Kos	2003	2
Bajec	1939	2	Sever	1948	2	Gregorač	1980	3	Krakar	2003	2
Gaspari	1940	4	Boršnik	1949	6	Bohanec	1980	7	Lah	2010	2

Prvo objavo Cankarjevih besedil prinaša Brinarjev avstro-ogrski sestav beril za meščanske šole (prvi zvezek iz leta 1908), ki v primerjavi s Sketovimi berili vključuje sodobnejšo, estetsko zahtevnejšo in tudi recepcijsko sprejemljivejšo književnost. S šestimi enotami je Cankar šele na enajstem mestu, na prvih treh mestih pa so Stritar, Aškerc in Gregorčič, ki imajo čez dvajset prispevkov. Prešeren je z istim številom enot takoj za Cankarjem: Brinar se je zavedal, da so le redke Prešernove pesmi primerne za obravnavo pri mlajših mladoletnikih. V Westrovo predelavo Sketovih beril za nižje srednje šole je Cankar sicer vključen, vendar ne sodi v izbor prvih dvajsetih avtorjev. V letih med dvema vojnama je že stalna izbira, pri čemer je najslabše zastopan v Grafenauerjevem sestavu za višje srednje šole, kjer s sedmimi enotami zaseda šele štirinajsto mesto, njegov sovrstnik Župančič pa je na samem vrhu, za prvim Levstikom in pred tretjim Prešernom (48 – 46 – 43 enot). Pri razvojno konzervativnem Grafenauerju je poudarek na pesnikih oz. na književnikih iz devetnajstega stoletja.

Tik pred drugo vojno pomenijo preobrat berila za nižje srednje šole petih avtorjev: to so Bajec, Kolarič, Rupel, Sovre in Šolar. Ta napreden sestav beril, narejen po francoskem vzoru, pomembno vključuje tudi svetovno književnost, ima dodane vaje in naloge za razčlenbo in ustvarjalno pisanje in predvsem izjemno pretehtan izbor kakovostnih avtorjev in besedil. V prvi izdaji je Cankar z enajstimi sestavki na visokem četrtem mestu (in sicer sledi Župančiču, Stritarju in Gregorčiču), v predelani izdaji iz leta 1939 pa s sedemnajstimi sestavki celo na drugem: pred njim je samo Župančič. Prešeren je z enajstimi enotami šele na sedmem mestu; sestavljavci so se zavedali, da je njegova poezija recepcijsko prezahtevna za nižjo srednjo šolo.

Po drugi svetovni vojni razvrstitve nihajo od drugega do šestega mesta, negativna izjema pa je Beličičev zamejski sestav za višje srednje šole, ki je nastal za potrebe slovenskih šol pod Zavezniško vojaško upravo v Coni A. Cankar je s samo štirimi besedili šele na trinajstem mestu. Ta sestav ima sicer zelo strog izbor slovenskih klasikov, podobno kot pri Grafenauerju pa so v ospredju pesniki: Prešern, Gregorčič, Levstik, Župančič in Jenko. Po visokem drugem mestu izstopata Severjev sestav za nižje srednje šole, ki je v ciklostirani obliki nastal v begunskih taboriščih v Avstriji, in Merharjev osrednji sestav za višje srednje šole. Pri prvem je Cankar za Župančičem in pred Gregorčičem, pri drugem pa za Župančičem in pred Kosovelom. Pri prvem je Prešeren na šestem, pri drugem pa na četrtem mestu.

Zelo zanimivo nasprotje pri vrednotenju Cankarjevih besedil izkazujejo zamejska berila, ki so v sedemdesetih letih izhajala v Celovcu za potrebe zvezne gimnazije s slovenščino kot ucnim jezikom. V Inzkovih berilih za nižje šole je Cankar po številu enot prvič na prvem mestu (z desetimi enotami ob Finžgarju, Gregorčiču, Milčinskem in Župančiču), v Zablatnikovih berilih pa s sedmimi enotami šele na dvanajstem mestu (na prvih petih mestih so Prešeren, Levstik, Gregorčič, Stritar in Jenko). V Inzkovih berilih je poudarjena recepcijska primernost izbranih sestavkov, zato med prvimi dvajsetimi avtorji sploh ni Prešerna, Zablatnikova berila pa slednjemu pripisujejo štirikrat večji pomen kot Cankarju; sestavljaevc podobno kot med vojnama Grafenauer povzdiguje pesnike oz. avtorje iz devetnajstega stoletja, poleg tega pa v berila vključuje nekatere obrobne književnike, ki se po prvi vojni niso več pojavljali v srednješolskih berilih.

Medtem ko je v predelani izdaji Bohančevih srednješolskih beril na koncu sedemdesetih let Cankar z desetimi enotami zdrknil s petega na sedmo mesto (na prvem in drugem mestu sta Prešeren s šestindvajsetimi enotami in Jenko s petnajstimi, pomembnejši od Cankarja z desetimi enotami pa so še Kosovel, Levstik, Trubar in Vodnik z enajstimi), pa je po letu 1980 za dve desetletji, vse do še zdaj veljavnih beril s preloma stoletja Cankar ob Prešernu postal najpomembnejši srednješolski avtor. Najprej se je z njim izenačil leta 1984 v Faturjevem sestavu za srednje usmerjeno izobraževanje, v katerem so nasploh prevladovala besedila z družbenokritično tematiko, (v istočasnem avstralskem sestavu Ceferinove pa je Cankar celo pred Župančičem in Prešernom), za tem pa še v besedilno skromnem Kolškovem sestavu tik pred osamosvojitvijo. V okrnjeni izdaji teh beril takoj po osamosvojitvi (predvsem so bili izpuščeni skoraj vsi avtorji iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik) pa je Cankar sam na prvem mestu in ima štiri besedilne enote več kot Prešeren.

V treh konkurenčnih sestavih sedanjih gimnazijskih beril (*Branja, Svet književnosti in Umetnost besede*), ki so v rabi že skoraj dve desetletji, pa je Cankar ponovno na drugem mestu, ne sicer upravičeno, saj je imel kot pesnik, pisatelj, dramatik, esejist in politik dosti širši besedilni razpon kot Prešeren, vendar pa v skladu s tem, da je bil slednji po osamosvojitvi povzdignjen v kulturnega svetnika številka ena. Tako ima Cankar v Kosovem sestavu šest besedilnih enot manj kot Prešeren, v sestavu Krakarjeve tri manj, v Lahovem sestavu pa zaostaja za Prešernom za štiri enote.

Če povzamemo primerjavo Cankarja s Prešernom: medtem ko je bil slednji primeren predvsem za obravnavo na višji srednji šoli oz. po ukinitvi nižjih gimnazij na Slovenskem leta 1957 na srednji šoli, je bil Vrhničan, ki ima poleg zelo zahtevnih in daljših besedil tudi veliko recepcijsko bolj sprejemljivih črtic, primernejši za obravnavo v nižji srednji šoli oz. po letu 1957 v višjih razredih osnovne šole. Šele v zadnji četrtini dvajsetega stoletja se je Cankarjev opus začel kosati s Prešernovim, vendar pa v enaindvajsetem stoletju kljub besedilni pestrosti in nacionalni pomembnosti in aktualnosti Cankar kot srednješolski avtor po številu besedilnih enot zaostaja za Prešernom.

4 Besedila Ivana Cankarja v srednješolskih berilih od 1908 do 2010

Še večje razlike med Prešernovimi in Cankarjevimi besedili potrjuje analiza vseh objav v srednješolskih berilih v poldrugem stoletju. Res so se nekatere moralno ali politično zaznamovane Prešernove pesmi pojavile zelo pozno, npr. v Sketovih sestavih pred koncem devetnajstega stoletja (*Glosa*, *Gazele* in *Neiztrohnjeno srce*) ali celo po prvi svetovni vojni (*Nezakonska mati* in *Zdravljica* v sestavu Grafenauer 1930 za višje srednje šole), vendar pa so bile še danes osrednje Prešernove pesmi ali pesnitve objavljene že v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva* leta 1850. To so bile pesmi *Povodni mož*, *Slovo od mladosti* in *Pevcu* ter pesnitve *Nova pisarija*, *Sonetje nesreče*, *Sonetni venec* in *Krst pri Savici*. Povsem drugače je bilo pri Ivanu Cankarju, saj so razen romana *Na klancu* njegova danes najpomembnejša šolska besedila doživela uvrstitev v srednješolski kanon šele tik pred drugo svetovno vojno oz. v letih po njej.

4.1 Letnice prvih objav nekaterih najpomembnejših proznih in dramskih besedil

BESEDILO	PRVA OBJAVA	BESEDILO	PRVA OBJAVA
Greh	Brinar I 1908	Hlapci	Boršnik III 1948
Na klancu	Brinar I 1908	Kralj na Betajnovi	Boršnik VI 1949
Desetica	Wester III 1921	Kostanj posebne sorte	Boršnik VI 1949
Moje življenje	Wester I 1922	Za križem	Kos I 1961
Gospod stotnik	Budal 1928	Hiša Marije Pomočnice	Kos I 1961
Kurent	Bajec II 1932	Za narodov blagor	Kos I 1961
Hlapec Jernej	Gaspari IV 1940	Pohujšanje v dol. Šentflorjanski	Kos I 1961

Prva Cankarjeva srednješolska objava je bila znana črtica *Greh*, ki se pojavlja tudi pod imenom *Mater je zatajil* (Brinarjev sestav za meščanske šole). Črtica *Desetica* in cikel črtic *Moje življenje* se pojavita šele v Westrovem osrednjem sestavu za nižje srednje šole po prvi svetovni vojni, *Gospod stotnik* iz zbirke *Podobe iz sanj* pa šele v Budalovem berilu, ki je izšlo za časa fašizma v italijanski Gorici. Zelo znano *Skodelico kave* prvo prinaša Modrovo medvojno berilo Mohorjeve družbe, črtice *Sveto obhajilo*, *Kostanj posebne sorte* in *Peter Klepec* pa spoznavajo srednješolci šele po drugi svetovni vojni. Avtobiografski roman *Na klancu*, ki je bil sprejemljiv tudi za takratno šolsko oblast, se je z odlomkom pojavil že leta 1908, *Martin Kačur* s podnaslovom *Življenjepiš idealista je moral čakati na Beličičev zamejski sestav* pod Zavezniško vojaško upravo iz leta 1947, ob izidu zelo sporna *Hiša Marije Pomočnice*, Cankarjev najmodernejši in morda tudi najpomembnejši roman, pa je morala čakati do šestdesetih let dvajsetega stoletja.

Tudi domoljubna alegorična povest *Kurent* je z odlomkom *Nebesa pod Triglavom* prišla med srednješolce šele z Bajčevim sestavom v Kraljevini Jugoslaviji, najbolj prevajana simbolična družbenokritična povest *Hlapec Jernej in njegova pravica* pa šele tik pred drugo svetovno vojno, z objavo

v prenovljenih berilih za meščanske šole (sestav Gaspari 1940). Čeprav je Cankar najpomembnejši slovenski pisatelj in tudi dramatik, so vsa dramska besedila doživela srednješolski krst šele po drugi svetovni vojni, verjetno zaradi ostre kritike družbenih razmer in hlapčevskega značaja slovenskega naroda. Drami *Hlapci* in *Kralj na Betajnovi* sta prinesla sestava Boršnikove takoj po vojni, satiri *Za narodov blagor* in *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* pa šele Kosov sestav na začetku šestdesetih let.

4.2 Besedila Ivana Cankarja po številu objav v berilih od 1908 do 2010 (prvih 32 enot)

V poldrugem stoletju je od leta 1850 do leta 2010 izšlo šestinpetdeset srednješolskih sestavov beril. V njih je bilo objavljenih šestdeset različnih Prešernovih pesmi. Po številu objav sta na prvih mestih pesnitvi *Sonetje nesreče* in *Krst pri Savici*, ki se pojavljata v skoraj vseh berilih, več kot polovico možnih objav pa imajo še *Slovo od mladosti*, *Sonetni venec*, *Gazele* in *Pevcu*. Prevladujejo torej pesmi in pesnitve, ki so izrazito deziluzionistične in recepcijsko izjemno zahtevne, kot bi sestavljavci beril sledili oznaki Frana Malavašiča, da je Prešeren podoben ranjenemu in preganjanemu labodu. Pri tem so zanemarjene tiste Prešernove pesmi, ki so lirsko preproste ali humorne, vendar tudi pravi umetniški biseri.

Drugače je pri Ivanu Cankarju. Ker se ta prvič pojavi šele v desetem sestavu, imajo njegova najpogostejša besedila precej manj objav, vendar pa srednješolska berila zaradi avtorjevega zvrstnega in tematskega razpona vključujejo kar sto različnih Cankarjevih proznih, dramskih in esejističnih besedil ter pesmi in pisem. Pri tem so med prvimi tridesetimi najpogostejšimi objavami zelo raznovrstna besedila, tako po dolžini kot po tematiki, etološki perspektivi ali recepcijski zahtevnosti.

Moje življenje	35	Za narodov blagor	11
Kurent	31	Otroci in starci	9
Gospod stotnik	28	Epilog	8
Hlapec Jernej in njegova pravica	26	Konec	8
Bela krizantema	21	Lisjak	8
Greh/Mater je zatajil	18	Pozdravljeni	8
Kralj na Betajnovi	16	Slovensko ljudstvo in slovenska kultura	8
Na klancu	16	Hiša Marije Pomočnice	7
Skodelica kave	16	Sova	7
Desetica	15	Utrinki iz mladosti	7
Hlapci	15	Majsko veselje	6
Aleš iz Razora	14	Kostanj posebne sorte	5
O domovina, ti si kakor zdravje	14	Pavličkova krona	5
Martin Kačur	14	Slovenci in Jugoslovani	5
Iz moje samotne, grenke mladosti	11	Sveto obhajilo	5
Pohujšanje v dolini Šentflorjanski	11	V bogatih kočijah se vozijo	5

Pričakovano je na prvem mestu cikel štirinajstih črtic o avtorjevem otroštvu *Moje življenje* (1914). Te črtice, ki so v ciklu samo oštevilčene, so se pod različnimi naslovi (npr. *Enajsta šola pod mostom*, *Suhe hruške*, *Groš*) zaradi tematike pojavljale predvsem v berilih za nižjo stopnjo srednje šole. Prav tako alegorična pripoved *Kurent* (1909), iz katere pa so sestavljavci običajno vključevali samo odlomek z naslovom *Nebesa pod Triglavom*, v katerem Cankar povečuje ozemlje, na katerem živijo Slovenci. Predvsem na višji stopnji so v berila vključevali pretresljivo protivojno črtico *Gospod stotnik* iz zbirke *Podobe iz sanj* (1917), ki jo je v zadnjem času začela nadomeščati podobna črtica *Kostanj posebne sorte*. Na visokem četrtem mestu je agitka *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1907), kar je predvsem povezano s socialistično usmerjenostjo nove Jugoslavije, na petem pa esejistični zagovor lastnega umetniškega ustvarjanja *Bela krizantema* (1910), v katerem Cankar odgovarja na očitke o pretiranem pesimizmu.

Med dramskimi besedili je na prvem mestu po številu objav *Kralj na Betajnovi* (1902), med romani pa *Na klanecu* (1902). Medtem ko se štiri osrednja dramska besedila pojavljajo dokaj enakovredno, pa je pomembno, da ima roman *Martin Kačur* (1906) skoraj toliko objav kot avtobiografska pripoved o materi, roman *Hiša Marije Pomočnice* (1904), ki je tako glede na tematiko kot glede na pripovedni slog najmodernejši, pa dvakrat manj. Glede na to, da ima Cankar veljavo predvsem kot pisatelj in dramatik, je pričakovano, da je prva pesem po številu objav, to je *Iz moje samotne, grenke mladosti*, šele na petnajstem mestu.

4.3 Besedila Ivana Cankarja v treh sodobnih berilih za gimnazijski pouk slovenščine

Berila se na prvi pogled močno razlikujejo po številu objavljenih besedil. *Branja* založbe DZS imajo kar sedemnajst enot, *Svet književnosti* Založbe Obzorja enajst in *Umetnost besede* založbe Mladinska knjiga deset. Dvanajst besedil je objavljenih v celoti, vse drugo pa so daljši ali krajši odlomki. Izbor v *Branjih* ni samo najbolj izčrpen, pač pa tudi najbolj celovit, saj so vključene tri pesmi, dve esejistični besedili, tri črtice, dve povesti, vsi trije najpomembnejši romani in vse štiri ključne drame. V *Svetu književnosti* ni nobene pesmi, manjkata pa tudi izjemni modernistični roman *Hiša Marije Pomočnice* in drama *Kralj na Betajnovi*, ki je iz recepcijskega stališča najprimernejša za obravnavo v srednji šoli. Še bolj problematičen je izbor v *Umetnosti besede*, saj ni nobene pesmi niti romana *Na klanecu*, ki je eden najpomembnejših primerov simbolistične proze sploh, od ključnih besedil pa manjkata *Kurent* in *Hlapec Jernej*, prvi pomemben zaradi izostrene nacionalne, drugi pa zaradi socialne tematike. Po drugi strani se v obeh berilih pojavljata *Kostanj posebne sorte* in *Gospod stotnik*, po tematiki in sporočilu zelo podobni črtici iz zbirke *Podobe iz sanj*.

BRANJA 2002	SVET KNJIŽEVNOSTI 2002	UMETNOST BESEDE 2009
Lz moje samotne, grenke ...		
Bolnik (odl.)		
Vzduh opojen, težak		
Epilog (Vinjete)		Epilog (Vinjete)
Na klancu (odl.)	Na klancu (odl.)	
Hiša M. Pomočnice (odl.)		Hiša M. Pomočnice (odl.)
Martin Kačur (odl.)	Martin Kačur (odl.)	Martin Kačur (odl.)
Hlapec Jernej (odl.)	Hlapec Jernej (odl.)	
Kurent (odl.)	Kurent (odl.)	
Sova (Iz tujega življenja)		
Kostanj posebne sorte (PIS)	Kostanj posebne sorte (PIS)	Kostanj posebne sorte (PIS)
Gospod stotnik (PIS)	Gospod stotnik (PIS)	Gospod stotnik (PIS)
Bela krizantema (odl.)	Bela krizantema (odl.)	
Za narodov blagor (odl.)	Za narodov blagor (odl.)	Za narodov blagor (odl.)
Kralj na Betajnovi (odl.)		Kralj na Betajnovi (odl.)
Pohujšanje v dolini ... (odl.)	Pohujšanje v dolini ... (odl.)	Pohujšanje v dolini ... (odl.)
Hlapci (odl.)	Hlapci (odl.)	Hlapci (odl.)
	Slovensko ljudstvo ... (odl.)	
		Skodelica kave

4.4 Cenzuriranje, krajšanje in potvarjanje Cankarjevih besedil v srednješolskih berilih

Podobno kot pri objavah Prešernovih pesmi, kjer so sestavljalci beril večkrat izpuščali kakšno kitico, ki je dišala po zelo nedolžni erotiki (npr. v pesmih *V spomin Andreja Smoleta* ali v pesnitvah *Nova pisarija* in *Krst pri Savici*), so za šolske potrebe prilagajali Cankarjeva besedila, bodisi da so jih cenzurirali, krajšali ali celo potvarjali. Krajšali so predvsem črtice *Skodelica kave*, *Desetica*, *Suhe hruške*, *Dateljni* in *Greh*, večinoma tudi zato, da so jih prilagodili recepcijski zahtevnosti nižje srednje šole. Pred prvo svetovno vojno so jih prilagajali morali rimskokatoliške cerkve, ki je sodila pod isto ministrstvo kot šolstvo, po drugi svetovni vojni pa so nasprotno izpuščali tista mesta v besedilih, ki so bila preveč očitno vpeta v ideologijo katoliške cerkve.

4.4.1 Spornost domoljubnega Cankarjevega Kurenta v Kraljevini Jugoslaviji

Po sprejetju oktroirane ustave, ki govori le o enem, tj. jugoslovanskem narodu, je v obdobju unitarizma šolski minister ukazal iztrgati prvih šestnajst strani iz berila Bajec II 1932 (sestav Bajec 1935), na katerih so bili objavljeni sestavki Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Janeza Trdine, Matije Valjavca, Antona Aškerca in Janka Kersnika. Jakob Šolar, soavtor beril in profesor na škofovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani, je organiziral protestno zboro-

vanje, na katerem so slovenski šolniki zahtevali pojasnilo. Iz ministrovega odgovora je razvidno, da je beograjsko oblast motil predvsem uvodni sestavek iz Cankarjevega Kurenta, brez navedbe avtorja in z naslovom Nebesa pod Triglavom. Minister pojasnjuje, da je šolske nadzorne organe zmotil predvsem Cankarjev prikaz domovine »od Triglava do Gorjancev« in predlaga, da bi v skladu z novo, razširjeno domovino uvodno besedilo govorilo o državi »od Triglava do Timoka«. Ob drugi, predelani izdaji sestava beril Bajec 1939 so sestavljavci odlomek *Nebesa pod Triglavom* premeteno prestavili v notranjost berila, na začetek pa postavili besedilo o pokojnem jugoslovanskem kralju Aleksandru.

4.4.2 Nedopustni Brinarjev poseg v konec Cankarjeve črtice *Mater je zatajil*

Josip Brinar je bil zelo pomemben slovenski šolnik, med drugim ravnatelj prve meščanske šole s slovenščino kot učnim jezikom. Meščanske šole so imele položaj srednje šole, vendar v nasprotju z gimnazijami niso omogočale študija na univerzi. Ko so leta 1906 ustanovili prvo slovensko meščansko šolo v Postojni, je Brinar poskrbel tudi za ustrezna berila, prilagojena učnemu načrtu. V letih od 1908 do 1912 je pripravil tri zvezke, za katere sta značilna tako didaktičen napredek v primerjavi s tedaj veljavnimi Sketovimi berili za nižje srednje šole kot upoštevanje sodobne slovenske literature, vključno s predstavniki slovenske moderne. Po prvi svetovni vojni je dodal še četrti zvezek, Brinarjeva berila pa so se uporabljala vse do prenove v letih 1939–40.

Kljub temu da je bil Brinar sploh prvi, ki je prepoznal Cankarjevo šolsko vrednost in vzgojno uporabnost, pa si je ob še živem in ustvarjalnem avtorju privoščil povsem nepotrebno potvorbo njegove znane črtice. V prvem zvezku sestava je leta 1908 zelo korektno objavil Cankarjevo črtico *Mater je zatajil*, a le do povedi »Hodil je zraven matere kakor Judež zraven Kristusa.«. V nadaljevanju pa beremo popolnoma spremenjeno besedilo, kar dokazuje natančna primerjava z izvirnikom:

Brinar 1908: 3

Zunaj mesta sta se poslovila. Jože se ni mogel več premagovati; pokleknil je pred mater in je zajokal: »Pred šolo sem Vas videl, pa me je bilo sram. Zatajil sem Vas, mati! Odpustite mi!«

Za hip se je materi stemnilo nagubano čelo. A koj nato se je sklonila še nižje in je pogladila Jožeta po mehkih laseh.

»Le priden bodi Jože, pa Boga ne pozabi!«

In tako sta se ločila. Oddaleč je Jože še enkrat zaklical: »Z Bogom!« A na ovinku se je ozrl; videl je mater, kako je šla počasi po blatni cesti; njeno telo je bilo sključeno, kakor bi nosila na ramah veliko breme.

In odtokrat ni Jože nikdar več zatajil svoje matere.

Cankar 1974: 253

Zunaj mesta se je poslovila, in Jože se je bil namenil, da bo pokleknil in da bo skrtil glavo v njeno krilo: »Mati, zatajil sem vas!« – Toda ni pokleknil. Ko je bila mati že daleč, ja zaklical za njo:

»Mati!«

Mati se je obrnila.

»Zbogom, mati!« je zaklical, in tako sta se ločila. Od daleč je še videl, kako je hodila mati počasi po blatni cesti; njeno telo je bilo sključeno, kakor da bi nosila na ramah veliko breme.

Jože je šel domov in je sedel v kot na veliko culo, ki jo je bila prinesla mati, in je zakril obraz z rokami in je zajokal.

Brinar 1908: 3

Cankar 1974: 253

Greh je ležal na njegovi duši, in vse solze ga niso mogle izprati; zdrknile so ob njem kakor ob trdem kamnu ...

Dolgo je od tega, in greh leži na njegovi duši težak in velik kakor prvi dan, in tako je zdaj njegovo življenje vse polno žalosti in trpljenja.

Pri Cankarju Jože občuti obžalovanje, toda ker ni več otrok, ne poklekne, ne prosi matere odpuščanja in ne zajoče. Z močnim občutkom krivde se razjoče šele doma. V zadnjih dveh odstavkih Cankar sporoča, da je zatajiti lastno mater nepopravljiv moralni prestop, ki določa tudi človekovo nadaljnje življenje. Pri Brinarju Jože poklekne in zajoče in prosi mater odpuščanja, mati mu odpusti in Jože doživi moralno preobrazbo. Cankarjev zaključek je doživljajsko veliko močnejši, moralni prestop usodnejši, Brinarjeva povtorba pa umetniško neprepričljiva oz. didaktično plehka. Zanimivo je, da je v ciklu črtic *Moje življenje*, kjer pripovedovalec omenja tudi svoj odnos do osnovne šole, Cankar s kritiko posiljeno poučnega sestavka o pridnem Janezku in porednem Mihcu zavrnil ravno tak vzgojni pristop, kot ga je v koncu črtice *Mater je zatajil* izpeljal Josip Brinar.

5 Didaktične predstavitve Cankarjevih ključnih daljših proznih in dramskih besedil v *Poljubu zlata*

V srednješolskih berilih so bila Cankarjeva daljša prozna in dramska besedila praviloma predstavljena z enim odlomkom, le redko z dvema ali tremi. Velika izjema je didaktična predstavitev romana *Na klancu*, ki jo je v sestavu Fatur 1984 za srednje usmerjeno izobraževanje prispeval Silvo Fatur in vključuje kar šestnajst odlomkov. Sam sem leta 1998 pripravil dva delovna zvezka za domače branje, ki vključujeta trideset tujih in trideset domačih daljših pripovednih (v verzih in v prozi) in dramskih besedil. V drugem zvezku z naslovom *Poljub zlata* sem didaktično predstavil kar sedem Cankarjevih ključnih besedil, in sicer romane *Na klancu*, *Martin Kačur* in *Hiša Marije Pomočnice*, simbolistični povesti *Kurent* in *Hlapec Jernej in njegova pravica* ter drami *Kralj na Betajnovi* in *Hlapci*.

Besedila so predstavljena z večjim številom krajših odlomkov, ob katerih so vprašanja za tesno branje in spodbujanje problemskega pristopa k šolski obravnavi leposlovja. V učni verigi romana *Na klancu* predstavitev sledi nasprotju med ključnima simboloma, tekom za vozom in klancem siromakov. Ob poglavju Vzbrstela je mladika je poudarek na problemu avtorjeve perspektive glede Lojzetovega družbenega vzpona. Učna veriga *Martin Kačur* prinaša odlomke iz vseh treh delov romana, zasnovana pa je kor prikaz Martinovega postopnega propadanja in odtujevanja. Problemsko je zastavljeno nasprotje med Martinovim družbenim neuspehom in Ferjanovim družbenim vzponom. Učna veriga *Hiša Marije Pomočnice* sledi okvirni pri-

povedi o Malči, usode posameznih deklet pa so z odlomki vpete v dvojnost doživljanja sobe Sv. Neže, ki najstnicam pomeni po eni strani dom (simbolika kanarčka Hanzka), po drugi strani pa zapor (simbolika vrabčka Anarhista). Gre za problemsko nasprotje med hrepenenjem po varnosti in svobodi.

Učna veriga *Kurent* vključuje Kurentovo dvojno preobrazbo in preko romantične ljubezenske zgodbe predstavlja Cankarjev odnos do slovenskega naroda in slovenske družbe. Problemska vprašanja se nanašajo na simboliko (harmonika–gosli–harmonika), povezano s pogodbo s hudičem. V učni verigi Hlapec Jernej odlomki najprej predstavijo zasnovo povesti, to je nasprotje med gospodarjem in hlapcem, potem pa prinašajo Jernejevo kalvarijo do končnega linča. Problemsko je zastavljen Jernejev (in pripovedovalčev) odnos do Boga. *Kralj na Betajnovi* v obliki učne verige prav tako najprej poudari zasnovo (družbeno nasprotje), potem pa se odlomki razvrščajo tako, da sledijo Kantorjevemu krvavemu političnemu vzponu. S problemskimi vprašanji je izpostavljen predvsem Kantorjev odnos do družine in družbe. Učna veriga *Hlapci* sledi Jermanovi preobrazbi iz družbeno angažiranega oporečnika v konformista in njegovi ljubezenski zgodbi. Na koncu četrtega dejanja je problemsko zastavljena dilema, ali je Jermanov nastop v gostilni dejansko prepričevanje ljudstva ali pa zaradi osebne prizadetosti zgolj besedni obračun z nasprotniki.

6 Presenetljiva sodobnost nekaterih Cankarjevih besedil, ki so se pojavljala v slovenskih srednješolskih berilih

Kljub temu da od Cankarjeve smrti mineva natanko sto let in so se po koncu prve svetovne vojne na naših tleh menjavale različne države, spreminjal položaj slovenskega naroda proti vedno večji samostojnosti in se je preobražal tudi družbeno-ekonomski sistem, so še danes nekatera njegova besedila presenetljivo aktualna. Bodisi tista, ki so se v berilih pojavljala nekoč in smo nanje že pozabili, bodisi tista, ki jih še vedno beremo, pa ne razbiramo pravih avtorjevih pogledov oz. sporočil.

6.1 Sodobnost manj znanih ali pozabljenih Cankarjevih besedil

V desetletjih po prvi svetovni vojni se je večkrat pojavila Cankarjeva črtica z naslovom *Majsko veselje*, ki je danes povsem neznana. Prvoosebni pripovedovalec najprej razmišlja o otroški nedolžni duši, nato pa se v majskem jutru napoti v hrib, kjer se ustavi pri neki krčmi. V spremstvu učiteljev se kmalu pojavi preko dvesto razigranih otrok, ki jim na mizah pod orehi in kostanji postrežejo z zajtrkom. Lepo oblečeni možakar s črno brado stopi na prag krčme in med otroke vrže pest bakrenih novcev. Sledi odlomek:

»Zgodilo se je nekaj strašnega.

V vseh očeh je ugasnilo solnce, z usten je mahoma izginil smeh, mlada kri je usehla v licih. Predrznna, neusmiljena roka je potegnila z mladih duš belo odejo nedolžnosti, čistosti in brezskrbnosti, prikazale so se v svoji goloti

vse kali nizkotnega, od strasti, sebičnih skrbi, sovraštva, zlobe, poželenja in zavisti razjedenega človečanstva.

Zlohoten čarovnik se je s prstom dotaknil dišeče rože in spremenila se je v osat, kakor da je bila osat v resnici in od vekomaj.

Gruča otrok se je zgnetla, zvila in spojila v klopčič, ki se je metal in sukal v prahu. Vrišča je bilo manj nego prej, slišal sem le posamezne glasove, vikajoče, sunkoma iztisnjene, komaj še podobne otroškim glasovom. Ihtenje polno zavisti, glasen jok poln srda, zmagoslaven krik, zlohoten, škodoželjen smeh ...«

(https://sl.wikisource.org/wiki/Majsko_veselje – dostop 7. junij 2018)

Ko pripovedovalec stopi k bradaču, da bi mu kaj rekel, ga ta nagovori sam od sebe: »Kaj ste vi drugačni? Ali vas ni obšlo, vsaj za hip, da bi planili mednje! Izprašajte si vest, pa si napravite moralo!« — — Ta pretresljiva črtica je v času, ko je bolj kot kdajkoli denar sveta vladar in ko celo znanost in šolstvo podlegata tržnim mehanizmom, vsaj tako aktualna kot Prešernove besede v *Elegiji svojim rojakom*: »Kranjc, ti le dobička išeš, / bratov svojih ni ti mar, / kar ti bereš, kar ti pišeš, / more dati gotov dnar!«

Dvakrat so se sestavljavci berili odločili za vključitev črtice z naslovom *Istrski osel*. Pripovedovalec omenja zgodbo, ki naj bi se zgodila v neimenovanem istrskem mestecu. Domačini nekega dne ugotovijo, da so njihovi osli zanikrne živali, nad katerimi se zgražajo tudi tujci. Po posvetovanju z učenjaki se odločijo, da bodo uvozili plemenskega osla iz italijanskih Abruzzev, saj tam menda vzgajajo najkrepkejše in najlepše živali. Ko pripelje barka z italijanskim oslom v pristan, je pravi praznik in se zbere množica ljudi. V trenutku, ko dva mornarja privlečeta žival na obalo, pa se pokaže, da je uvoženi osel še hujša spaka kot so domači. Zaslišijo se glasovi, naj žival ubijejo:

»Tenke šibe, trde palice, gorjače, vesla — iz stoterih rok se je mahoma in hkrati usulo na žival, tako slepo in divje, da je padalo tudi po plečih ribičev in kmetov. Iznenadena žival se je postavila čvrsto na vse štiri noge, zatisnila je oči ter je čakala. Ko pa jo je udarilo težko veslo naravnost na gobec, tako da se je curkoma vlila kri, se je vstopila na sprednji dve nogi, pobrcala je z zadnjima dvema ter se spustila v beg. Namerila se je najprej proti morju, tam pa ja zaobrnila ter prav skozi gnečo udarila proti mestu. Časih je koga prevrnila, časih koga pohodila, celo občinski mož Vallencich se je pred svojo krčmo prekobalil v prah. Ali padalo jo nanjo neprestano, ni je bilo več dlake, ki bi ne bila dvakrat presekana, v kožo in kri zabita. Sredi trga, pred benečansko stolnico, je žival za hip postala, vzdignila je glavo, gobec proti nebu in je zavpila z glasom, ki ni bil navadnemu oslovskemu glasu prav nič podoben. Nato je bežala dalje, omahovaje, opotekaje se, ali tako urno in neutrudno, da so upehani biriči zaostajali. Ko je solnce utonilo v morje in je hitro ugašal istrski mrak, je izginila bežna žival v hribe in nobeno oko je ni več videlo.«

(https://sl.wikisource.org/wiki/Istrski_osel – dostop 7. junij 2018)

Zgodba bi lahko spominjala na *Butalce* Frana Milčinskega, saj je tudi satirična, vendar pa namesto humorja stopi v ospredje groteska. V tem Cankarjevem besedilu gre za danes zelo aktualno kritiko zaničevanja domače-

ga in oboževanja tujega, podobno kot v že omenjeni Prešernovi elegiji, ki je pesnikov kritični odziv na Vodnikovo idealistično *Dramilo mojim rojakom*, pa je danes v srednješolskih berilih ne najdemo: »Kar ni tuje, zaničuješ, / starih šeg se zgublja sled, / pevcev svojih ne spoštuješ, / za dežele čast si led!« Poleg tega pa še za obsodbo obnašanja množice kot poulične drhali, obsodbo nasilja, kakršnemu smo bili premnogokrat priča tako v dvajsetem kot tudi v tem stoletju.

Samo enkrat, in še to v zamejskem berilu, je bil objavljen odlomek iz kratkega romana *Nina*. Ta sanjski roman je zgrajen na notranjem dialogu med pripovedovalcem in Nino, vključuje pa sedem poglavij (noči) z epilogom. V tretji noči pripovedovalec razmišlja o rokopisu, v katerem je skušal oblikovati rešitev vprašanja odvečnih in potencialno upornih delavcev. Ko ugotavlja, da bi bilo najbolje rediti delavske otroke za hrano bogatašev, nadaljuje:

»Treba je priznati, da bi bila to le hrana višjih, imovitih krogov; že samo blago bi ne bilo po ceni, reja tistih izsušenih trupelc pa bi bila draga in kočljiva stvar. Od začetka bi se morda komu upiralo, če bi videl pred sabo, med salato in omakami, jasne oblike svojega rodu; zato bi bilo koristno, da bi uživala prva generacija to delikateso na nekoliko obzirnejši, takorekoč prikrit način, recimo s papriko v gosti omaki. Sčasoma bi pomisleki utihnili; človeštvo je storilo že toliko znamenitih korakov, zakaj bi ne storilo še tega? – Razdeliti bi bilo treba silno vojsko, ki šumi tam doli in že bije s kladvi in sekirami na železna vrata družbe, v dvoje vrst: plemensko in suženjsko. Plemenska vrsta bi skrbela prvič za ohranitev suženjske vrste, drugič za preskrbljevanje višjih krogov z nežno hrano. Suženjska vrsta bi živela na polju in v tvornicah; razplemenjeni v zgodnji mladosti bi dremali sužnji v potrpežljivosti in poslušnosti, brez skrbi in brez misli in brez hrepenenja; to bi ne bila več vojska, bila bi čreda okornih, debelih, na mrtvo delo navajenih kastratov ...«

([https://sl.wikisource.org/wiki/Nina_\(Ivan_Cankar\)](https://sl.wikisource.org/wiki/Nina_(Ivan_Cankar)) – dostop 7. junij 2018)

V zadnjem času je v Združenih državah izjemno popularna TV-nadaljevanka Deklina zgodba, v kateri je stoletje kasneje predstavljeno podobno nasprotje med dvema družbenima razredoma, če pa vemo, da si danes v številnih državah bolni bogataši lahko privoščijo človeške organe, ki jih revni prodajajo za golo preživetje, moramo priznati, da je bil tudi Cankar v svojem videnju grozljivo črnogled, vendar obenem jasnoviden.

Dvakrat so srednješolska berila prinesla črtico *Peter Klepec*, ki je izšla v sklopu zbirke črtic *Podobe iz sanj*. Vsi Slovenci poznamo ljudsko pripovedko o junaškem pastirju, Cankarjeva izostreno satirična predelava pa je znana izključno poznavalcem. Pisatelj najprej v svojem značilnem slogu povzame dogajanje iz ljudske pripovedke, potem pa ugotovi, da Peter s svojo močjo, ki mu jo je posredoval božji angel, pravzaprav ni vedel kaj početi. In nadaljuje:

»Resnično: v napoto bi mu bila moč, ne mogel bi je prenašati, žalosten bi bil zaradi nje. Ker Peter Klepec je sanjal, sanjal o moči, milo sanjal ob vročih poletnih dneh, v senci pod tisto staro tepko; tako lepe in sladke so bile podobe ki jih je gledal s svojim srcem, da bi ga bilo strah, če bi se te sanje nenadoma uresničile in bi jih ne bilo več. Pa če bi trdega dela ne bilo, ne

trpljenja, ne ponižanja, ne bridkosti – odkod bi bile sanje? Bog ga je videl do dna, zato se mu je v svoji modrosti in pravičnosti nasmehnil tisto noč, poslal mu svojega angela. –

Zdi se mi, da sem ga zadnjič srečal, Petra Klepca, ko je po strmih ilovnatem klancu vlekel silno butaro drv za svojega gospodarja; oddahnil si je, pogledal proti nebu, otrl si čelo z dlanjo ter vlekel, vlekel dalje. Pogledal sem ga in sam ne vem, kako se mi je storilo: razjokal sem se od žalosti in sramu.«

(https://sl.wikisource.org/wiki/Podobe_iz_sanj#PETER_KLEPEC – dostop 7. junij 2018)

Dandanašnji, ko imamo celo svojo državo, pa se niti ne zavedamo pomena svoje skozi stoletja izbojevane samobitnosti in v odnosu do večjih in močnejših obnašamo izrazito nesamozavestno in podrejeno, bi morali v šoli brati predvsem Cankarjevega *Petra Klepca*. Zato, ker nas besedilo opominja, da je imeti svojo državo velika dragocenost in odgovornost obenem, da glede na to, da smo majhni in posledično tudi dragi, lahko v mednarodni konkurenci napredujemo samo tako, da od sebe pričakujemo in tudi zahtevamo več kot do zdaj. Samo tako bomo prišli do prepotrebne pokončnosti in samozavesti.

6.2 Cankarjeva napoved Lojzetovega propada in kritika permissivne vzgoje v romanu *Na klancu*

Gotovo eno osrednjih Cankarjevih besedil, avtobiografski roman *Na klancu* (bratu Karlu je pisatelj v Sarajevu napisal, da bo z njim postavil spomenik, kakršnega ni imela kmalu človeška mati), po katerem je bil posnet tudi barvni film *Vojka Duletiča*, je doživel ustrezno pozornost tudi v srednješolskih berilih. Učitelji ga pogosto dajejo tudi za domače branje, vendar pa izostaja problemski pristop do besedila, ki je tako po zgradbi kot po slogu vrhunska umetniška stvaritev.

Kot primer problemskega branja navajam razčlemba dogajanja v zaporednih poglavjih *Vzbrstela je mladika in Študent Lojze*. V prvem se po odločitvi trške gospode, da pošlje Lojzeta s Klanca študirat v Ljubljano, pri Mihovih zbirajo ljudje in komentirajo ta za revni okoliš povsem neobičajni projekt. Medtem ko Lojze sanjari o tem, da bo doštudiral, postal gospod in tudi sosedom zagotovil lepše življenje, pri čemer ga pisar, ki ima sina tudi v mestu, podpira, je čevljar zelo črnogled in napoveduje, da bodo premožni veljaki pozabili na obljubljeni podporo, da se bo Lojze vrnil brez končanih šol in mu bo huje kot prej. Avtor namenoma zavaja bralca s tem, ko označi čevljarja za pijanca in neverodostojnega človeka, ki mu drugi ne verjamejo, in navidezno stoji za Lojzetovim in materinim upanjem, s povedjo »Vzbrstela je mladika na preperelem drevesu« pa izrazi svoje pravo stališče, da se bodo čevljarjeve napovedi v celoti uresničile.

V naslednjem poglavju se mati Francka, ki se zaveda, da Lojze nima denarja za najemnino in hrano, ne ve pa, da se sin ne uči, da raje bere, sanjari in začenja popivati tako kot oče, poniža in odpravi prosjačit po hišah premožnih tržanov. Župan ji s težavo da pet goldinarjev, pri sodnikovih jo napodijo, župnik se je usmili z goldinarjem. V nasprotju s pričakovanji pokaže nese-

bičen odnos prav tisti krojač, ki mu je mož Tone pripisoval krivdo za svojo nesrečo, ji da pet srebrnikov in ji naroči, naj pride Lojze pomerit obleko. Ko pride nepričakovano zadovoljna domov, najde doma sina, ki je obupal nad problemi in pobegnil iz Ljubljane. Namesto da bi ga oštela, ga tolaži in mu naredi vse, da bi se le vrnil na šolanje. Skupaj gresta peš v deželno prestolnico, kjer mati pri gospodinji poravna dolgove. Takšen permisiven odnos do sina, ki je doma niti na pozdravi, pri gospodinji v mestu pa skoraj kriči na lastno mater, se v nadaljevanju izkaže kot izrazito poguben: Lojze ne konča šol, opravlja samo priložnostna dela in se popolnoma zapije. Zato je logičen konec (če izpustimo simbolično luč na učiteljevem oknu, ki ne izhaja iz doživljanja avtorjevega drugega jaza), v katerem Lojze po materini smrti izraža popoln obup, tako glede svoje prihodnosti kot glede prihodnosti drugih prebivalcev Klanca.

7 *Moje življenje, Hlapec Jernej in Hlapci* v stripu

Leta 2017 je pri založbi Škratelj izšla stripovska priredba treh Cankarjevih besedil, in sicer je po motivih cikla črtic *Moje življenje* nastal strip Boštjana Gorenca – Pižame *Moj lajf* (ilustrirala Tanja Komadina), po motivih povesti *Hlapec Jernej* strip Žige X Gombača *Hlapec Jernej in pasja pravica* (ilustriral Igor Šinkovec), po motivih drame *Hlapci* pa strip Andreja Rozmana – Roze *Hlapci: Ko angeli omagajo* (ilustriral Damijan Stepančič). Pri tem gre nedvomno za utrditev kanonskega položaja Ivana Cankarja nasploh in tudi v šolskem kurikulumu, vendar se je treba zavedati, da so tovrstna ilustrirana besedila (predhodnik je prodajna uspešnica Pižame *sLOLvenski klasiki 1*) sicer dobrodošla popestritev kulturnega trga, tudi primerna motivacija za šolsko obravnavo slovenske književnosti, ne morejo pa nikakor nadomestiti poglobljenega in kritičnega branja leposlovnih besedil.

Moj Lajf je relativno duhovita priredba nekaterih spominov na otroštvo, ki so naslovljeni Prvič v šolo, Pehar suhih hrušk, Prvo obhajilo, Ministrantske lumparije, Dateljni (slednje tri zgodbe so označene kot nabožna žaloigra v 3 aktih) in v Ljubljano. Motivom iz cikla *Moje življenje* sta dodani kratka parodija črtice *Mater je zatajil* in anekdota o Cankarjevi vožnji z več kočijami na Rožnik. V Peharju suhih hrušk avtorja vzpostavi ironično distanco do dogajanja, saj v prizoru, ko se pripovedovalec z vlečenjem za lase maščuje sestri, ki ga je najprej zapeljala, potem pa ovadila materi, vskočita v dogajanje in ustavita telesno nasilje (podoben pripovedni postopek je izpeljal že Ivan Rob v pesniški parodiji Jurčičevega *Desetega brata*). Dodani pogovor z otrokoma in materjo, kjer avtorja poučno nasprotujeta vsakršnemu telesnemu in besednemu nasilju in napotujeta na opravičilo, pa je v popolnem nasprotju s Cankarjevim odnosom do posiljene šolske vzgojnosti, kot ga je izpričal ravno v tem ciklu črtic. Pripoved ima več šibkih mest, npr. v prvem poglavju, kjer se Ivan odpravi v šolo v predelani bratovi obleki, ko pa pade v lužo in se umaže, se znajde v razredu kot tarča posmeha s ponošenimi kratkimi hlačami in srajco s kratkimi rokavi. Bralec seveda ne more vedeti, da Cankar v izvorniku to spremembo pojasni: po padcu v lužo se je prvošolec vrnil domov, kjer so ga preoblekli v vsakdanja oblačila.

Tudi *Hlapec Jernej in pasja pravica* je zelo zgoščena priredba znamenite Cankarjeve povesti o iskanju pravice, podobno kot Orwellova *Živalska farma* v povest razširjena basen, le da tukaj ljudi predstavljajo samo psi (namig na pasje življenje?). Zgodba o Jernejevem križevem potu so v priredbi spomini psice Neže. Dogajalni prostor je namesto Betajnovе Pasja Ravan, kjer sta stari Sitar in Jernej, ki sta skupaj iznašla odličn sladoled, postavila slaščičarno Pri slastnem smrčku. Če je pri Cankarju poudarek na vprašanju lastnine (»Čigava je jablan: tistega, ki jo je zasadil, ali tistega, ki jo je otresel?«), je v priredbi poudarek na krivici, ki se je zgodila Jerneju, ko ga je mladi Sitar napodil od doma. Zato je logično, da so izpuščeni nekateri ključni prizori, npr. tisti, ko dedič zahteva od hlapca, naj mu sezuje škornje. Prav tako končno srečanje z župnikom, ki ga avtor besedila nadomesti z manj učinkovitim neposrednim nagovorom boga. Ohranjena je rdeča nit zgodbe do bridkega konca, vendar pa se poenostavljeni jezik priredbe bije z nekaterimi dobessednimi citati, ki vključujejo zahteven svetopisemski metaforični jezik. Nežina pripoved se konča s požigom slaščičarne (Jernejevo tuljenje se likovno preobrazi v plamene), v epilogu se omenja še možnost, da je iskalec pravice končal kot klatež ali postal slaščičar v Ljubljani, nikjer pa ni prikazan končni linč hlapca, čeprav je ta omenjen v spremni besedi.

Najobsežnejša je priredba Cankarjeve drame v petih dejanjih *Hlapci*. Ta skoraj dobessedno prinaša celotno besedilo, dodana pa sta duhca, angel kot Amor in nadangel, ki komentirata dogajanje in posegata v ljubezenski odnos med Jermanom in Lojzko. Zelo dobro je predstavljen Jermanov preobrat na koncu četrtega dejanja, ko mu ženski glas očita brezčutnost (»Mati mu umira, on pa Boga preklinja!«), Jerman pa se kot politik zlomi in iz prepričevanja ljudi preide v njihovo zmerjanje. Ta prehod je grafično lepo ponazorjen s poudarjenima izrazoma prijatelji in hlapci. Slabše mesto priredbe je zaključek drame, ko Jerman naredi samomor z revolverjem, enako kot v letošnji uprizoritvi *Hlapcev* v ljubljanski Drami v režiji Janeza Pipana. V obeh primerih gre za zelo samovoljno interpretacijo konca, ki bi bil upravičen samo v primeru, če bi se le-ta končala s tragičnim četrtem dejanjem, kot je nekoč priporočal Josip Vidmar. Že v spremni besedi k priredbi je jasno zapisano, da se je potem, ko ga je navidezno mrtva mati poklicala, Jerman odločil za novo življenje z Lojzko. O tem sem pisal tudi sam v diplomski nalogi *Motnje pri razumevanju literarnih del*, kjer sem se navezoval na študijo Dušana Pirjevca *Hlapci, heroji, ljudje* (če je mati res mrtva, je prizor mističen, če pa se z besedo odpuščanja oglasi šele tedaj, ko se hoče sin ubiti, je prizor simboličen). Pirjavec jasno nakaže, da se je Jerman kot propadli oporečnik odločil za povsem konformistično življenje, podobno tistemu, kot ga živi njegov učiteljski tovariš Hvastja.

8 Sklep

Po temeljiti analizi objavljanja besedil Ivana Cankarja v srednješolskih berilih lahko ugotovimo, da tako kot v slovenskem kulturnem in narodnem življenju nasploh tudi v berilih besedni umetnik z Vrhnike zaseda položaj drugega kulturnega svetnika, takoj za Francetom Prešernom. Čeprav je

zapustil Slovencem impozanten literarni opus, zajet v tridesetih knjigah zbranega dela, in je najpomembnejši slovenski pisatelj in še zlasti dramatik, Cankarjeve šolske objave tudi ob letošnji stoti obletnici zaostajajo za Prešernovimi. Temeljna razlika med književnikoma je tudi v tem, da je Prešeren takoj po smrti postal klasični oz. vzorni avtor, nekatera danes najpomembnejša Cankarjeva besedila pa so si izborila mesto na šolskih klopih šele po drugi svetovni vojni, pol stoletja po avtorjevi smrti.

V prvih desetletjih dvajsetega stoletja so nekateri sestavljavci beril za šolsko rabo prezahtevna besedila krajšali, cenzurirali ali celo potvarjali (npr. Brinarjev poseg v konec črtice *Mater je zatajil*). Cankarjeva šolska besedila so še vedno presenetljivo aktualna, tako tista pozabljena (npr. črtice *Majsko veselje*, *Istrski osel* in *Peter Klepec* ter kratek roman *Nina*) kot tista, ki so še vedno prisotna v vseh učnih načrtih (npr. avtobiografski roman *Na klanecu*). Vsekakor nam tematsko, žanrsko in slogovno izjemno pester Cankarjev opus ponuja mnogo možnosti za problemski pristop do leposlovnega besedila. Ob stoti obletnici se pojavljajo tudi nove priredbe (npr. stripovske izdaje cikla črtic *Moje življenje*, povesti *Hlapec Jernej in njegova pravica* in drame *Hlapci*), ki nedvomno utrjujejo Cankarjev kanonski položaj, imajo pa tudi pomanjkljivosti in predvsem ne morejo nadomestiti poglobljenega branja izvirnika.

↘ POVZETEK

Ivan Cankar v obdobju po prehodu iz naroda v nacijo oz. po sedemindvajsetih letih lastne državnosti zaseda položaj drugega kulturnega svetnika, takoj za Francetom Prešernom. Čeprav je zapustil Slovencem impozanten literarni opus, zajet v tridesetih knjigah zbranega dela, in je še vedno najpomembnejši slovenski pisatelj in še zlasti dramatik, pa je tudi v srednješolskih berilih po številu objavljenih besedilnih enot na drugem mestu. V prvih desetletjih dvajsetega stoletja so nekateri sestavljavci beril za šolsko rabo prezahtevna Cankarjeva besedila krajšali, cenzurirali ali celo potvarjali (npr. Brinarjev poseg v konec črtice *Mater je zatajil*, s katerim je izmaličil končno sporočilo in bralčevo doživljanje). Cankarjeva šolska besedila so še vedno presenetljivo aktualna, tako tista pozabljena (npr. črtice *Majsko veselje*, *Istrski osel* in *Peter Klepec* ter kratek roman *Nina*) kot tista, ki so še vedno prisotna v vseh učnih načrtih (npr. avtobiografski roman *Na klanecu*, ki ga lahko beremo tudi kot zavračanje permisivne vzgoje). Vsekakor nam tematsko, žanrsko in slogovno izjemno pester Cankarjev opus ponuja mnogo možnosti za problemski pristop do leposlovnega besedila. Delovni zvezek za domače branje *Poljub zlata* na

tak način predstavlja tri Cankarjeve ključne romane, dve simbolični povesti in dve dramski besedili. Ob stoti obletnici književnikove smrti se pojavljajo tudi nove priredbe njegovih najbolj znanih besedil (npr. stripovske izdaje cikla črtic *Moje življenje*, povesti *Hlapec Jernej in njegova pravica* in drame *Hlapci*). Te ilustrirane izdaje, namenjene predvsem mlajšim bralcem, nedvomno utrjujejo Cankarjev kanonski položaj, imajo pa tudi pomanjkljivosti in predvsem nikakor ne morejo nadomestiti poglobljenega branja izvirnika.

Ključne besede: Ivan Cankar, slovenska književnost, kulturni svetnik, srednješolska berila, kanonizacija, didaktika, cenzura, problemski pouk, aktualizacija, strip

↘ Viri in literatura

- Brinar, Josip, 1908: *Čitanka za meščanske šole* 1. Dunaj: Cesarsko-kraljeva zaloga šolskih knjig.
- Božič, Zoran, 1998: *Poljub zlata*: delovni zvezek za domače branje. Ljubljana: DZS.
- Božič, Zoran, 2010a: *Poezija Franceta Prešerna v srednješolskih učbenikih in njena recepcija*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Božič, Zoran, 2010b: *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*. Ljubljana: Založba Tangram.
- Božič, Zoran, 2018: Pokristjanjevanje pri Prešernu in Bevku: Domoljubne prvine in vrednote v Prešernovi pesnitvi Krst pri Savici in Bevkovi povesti Umirajoči bog Triglav. *Pozno pokristjanjevanje slovenskega ozemlja*. Ur. N. Petrič. Ljubljana: Društvo slovenski staroverci. (v tisku)
- Cankar, Ivan, 1974: *Moja njiva*. *Zbrano delo* 21. Ur. J. Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Dovič, Marijan, 2017: *Prešeren po Prešernu: Kanonizacija nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Gombač, Žiga X, 2017: *Hlapec Jernej in pasja pravica*. Ilustriral Šinkovec, Igor. Bevke: Škrateljč.
- Gorenc, Boštjan – Pižama, 2017: *Moj lajf*. Ilustrirala Komadina, Tanja. Bevke: Škrateljč.
- Rozman, Andrej – Roza, 2017: *Hlapci: ko angeli omagajo*. Ilustriral Stepančič, Damijan. Bevke: Škrateljč.

Jasna Honzak Jahić, FF UK Praga

STIKI STANISLAVA ŠKRABCA S ČEHI

V pričujočem prispevku je ob stoti obletnici smrti Stanislava Škrabca (1844-1918) aktualiziran jezikoslovčev doprinos k reševanju odprtih vprašanj v slovenskem knjižnem jeziku, ki so jih sprožile zunajjezikovne in jezikovne okoliščine predvsem druge polovice 19., a tudi prvih desetletij 20. stoletja. V ospredju so živa, tudi polemična vprašanja tedanjega slovenskega govornega in pisanega knjižnega jezika, ki jih je Stanislav Škrabec obravnaval že v svoji prvi razpravi *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi* (1870), potem pa na straneh „svoje“ *Cvetja z vertov svetega Frančiška* (1880-1918). V *Cvetju* je namenil prostor tudi vodilnim češkim jezikoslovcem, literarnim zgodovinarjem in piscem; poznal je njihova dela in se nanje skliceval pri iskanju znanstveno utemeljene resnice.

Letos mineva sto let od smrti patra Stanislava Škrabca, ob Francu Miklošiču največjega slovenskega jezikoslovca 19. stoletja, skoraj pol stoletja (1870-1918) je znanstveno pošteno in zavezano resnici pisal o sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, njegovih zgodovinskih posebnostih in o slovenskih narečjih.

Stanislav Škrabec je ugledal luč sveta v tistem koščku Slovenije, ki nam je dala Trubarja, pisca prve slovenske knjige, in take mojstre besede, kot so bili Levstik, Jurčič in Stritar. Rodil se je 7. januarja 1844 v vasi Hrovača pri Ribnici. Bil je najstarejši od sedmih otrok, krščen je bil za Antona, Stanislav je Škrabčevo redovniško ime. V krogu družine in v rojstni Hrovači je pridobil svoj materni jezik in postal rojeni govorec dolenjskega narečja, v osnovni šoli v Ribnici se je učil knjižne slovenščine (poleg drugih šolskih učenosti). O njegovem zgodnjem zanimanju za jezik in o jezikovni nadarjenosti priča Škrabčevo posvečanje ruščini in branje Miklošičevega *Glasoslovja* v ljubljanski gimnaziji ter vpliv profesorja slovenščine duhovnika Josipa Marna, ki je pisal o slovenskem jeziku (npr. *razpravo Slovnice slovenskega jezika*, 1861) in se študijsko zanimal za slovanske jezike. Po maturi je l. 1863 vstopil v frančiškanski samostan in prebil enoletni noviciat v samostanu frančiškansko hrvaško-kranjske province na Trsatu in tam spoznaval tudi hrvaški jezik in njegovo zanimivo čakavsko narečje. Ko je končal študij bogoslovja v Gorici in Ljubljani (1864-1868), je v frančiškanski gimnaziji v Novem Mestu kot gimnazijski pripravnik poučeval grščino, nemščino in slovenščino; pri delu in študiju ga je gotovo spodbujal učiteljski kolega jezikoslovec pater Vladislav Hrovat. Zaradi sprememb v statusu novomeške gimnazije, gimnazijo je od frančiškanov prevzela država in je bil Škrabec razrešen učiteljskih dolžnosti, ga je frančiškansko vodstvo poslalo v Gradec študirat klasično in slovansko jezikoslovje (1870-1873). Bivanje v tem akademskem okolju zavzema posebno mesto v razvoju Škrabčeve osebnosti. Gradec je bil intelektualno in politično prebujeno mesto, kjer so se v različnih slo-

PIKA
stavek
jabej ROMAN
podpičje
velika začelnica
SLOVENSČINA
ŠOLI

¹ Gl. Lojzka Bratuš (1974: 109-120), Ljudmila Cvetek Russi (1974: 131-138), Silvo Trokar (1974: 139-150), Emil Tokarz (1974:151-158), Škrabčeva misel 1, Zbornik simpozija '94. Ur. Jože Toporišič. Frančiškanski samostanj Kostanjevica, Nova Gorica 1974.

vanskih društvih (Ilirski klub, Slovenija, Slovanska družba ...) združevali študenti in izobraženci iz južnoslovanskih dežel, pripadajočih habsburški monarhiji; med njihove najvidnejše predstavnike so sodili F. Miklošič, D. Trstenjak, J. Muršec, O. Caf, S. Vraz, L. Gaj. Narodni duh in narodnostno prebujo je še bolj okrepila marčna revolucija l. 1848 na Dunaju, kar je bil za Slovence prelomen čas, saj so slovenski izobraženci na Dunaju izoblikovali prvi slovenski politični program — Zedinjeno Slovenijo, tj. združitev vseh Slovencev v avstrijskem cesarstvu v upravno enoto Slovenijo in uvedbo slovenskega uradnega jezika. Pri oblikovanju vseslovenske zavesti in krepitvi zahtev po ureditvi slovenskega jezika v javnem življenju je poleg dunajskega vplivalo tudi graško okolje. V kulturnem življenju v Gradcu je bilo gotovo čutiti tamkajšnje Poljake, tiste, ki so bili v Gradcu internirani, kar se je zgodilo po neuspehu novembrske vstaje 1. 1831 na Poljskem. Škrabec je z njihovo pomočjo spoznal poljsko zgodovino in kulturo ter se dobro naučil poljščine. Ob koncu študija je bil kot promovirani filolog nastavljen na frančiškanski gimnaziji na Kostanjevici pri Gorici, poučeval je slovenščino, hrvaščino, latinščino in grščino. Na tem zavodu je ostal celih 42 let, vse do l. 1915, ko se je med prvo sv. vojno zaradi bližine fronte s kostanjeviškimi frančiškani umaknil k ljubljanskim. Toda kljub delu in volji — urejal in izboljševal je svoje Jezikoslovne spise za natis — je hiral, meglena Ljubljana ni bila sončna Gorica. Anton Breznik ga je 3. okt. 1918 zadnjikrat obiskal, 6. oktobra je Škrabec napravil še zadnje popravke v svojih spisih in istega dne umrl; pokopan je med redovnimi sobrati na ljubljanskih Žalah.

V frančiškanskem samostanu na Kostanjevici je Škrabec preživel 42 let; živel je in deloval med svojimi sobrati, poučeval na interni redovniški gimnaziji, študiral in raziskoval slovenski jezik v sinhroni in diahroni perspektivi in slovenska narečja, pisal jezikoslovne razprave. Kljub temu da je živel v miru in tihosti samostanske celice, je bil v stiku s tujimi kulturami in jezikoslovji; o stikih z italijanskim, ruskim in poljskim pričajo besedila, objavljena v prvem zborniku Škrabčeva misel,¹ in potrjuje ocena Antona Breznika: *„V svoji celici je bil boljše poučen o vsem znanstvenem in duševnem gibanju po vsej Evropi kakor marsikateri znanstvenik v najbolj živahnem svetovnem središču. Bil je najmodernejši slovenski jezikoslovec svoje dobe in velik reformator. To je dosegel le, ker je bil izviren, krepak, pobuden človek, ki se ni uklonil malenkostnim razmeram, v katerih je živel, in ne javnemu mnenju, ki ga dolgo let ni moglo doumeti. Svojo moč je zajemal iz svojega študija in iz znansvenih vesti, ki so se iz vse Evrope stekale v njegovo celico“* (Breznik 1982: 412-413). Da se Škrabec ni uklonil neprijaznim okoliščinam, kaže njegova odločitev, da svojih jezikoslovnih besedil ne bo več neuspešno ponujal uredništvom,² ampak jih bo objavljajal na notranjih straneh platnic mesečnika frančiškanov Cvetje z vertov svetega Frančiška; 32 let, od pete številke l. 1880, je list tudi urejal. In pri delu uspel. Uspeh sta Škrabcu zagotovili dve prednosti: lasten časopis, v katerem je neodvisno od kogar koli odkrival svoja raziskovalna slovenistična spoznanja o individualnem razvoju slovenskega jezika, in prepričanje, da mora biti delo jezikoslovca narodu koristno; za „učenjaško slavo“ se ni zmenil.

V „svojem“ *Cvetju z vertov sv. Frančiška* (1880-1918) je Stanislav Škrabec namenil prostor tudi vodilnim češkim jezikoslovcem, literarnim zgodovi-

¹ Gl. Lojzka Bratuš (1974: 109-120), Ljudmila Cvetek Russi (1974: 131-138), Silvo Trokar (1974: 139-150), Emil Tokarz (1974:151-158), Škrabčeva misel 1, Zbornik simpozija '94. Ur. Jože Toporišič. Frančiškanski samostanj Kostanjevica, Nova Gorica 1974..7

² Prvo razpravo O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi so mu objavili v Novem mestu, tam, kjer je poučeval kot gimnazijski pripravnik (Novomeško gimnazijsko izvestje, 1870), a l. 1878 je v goriški Soči izšel samo prvi prispevek Pravopisne opazke.

↘ **Slika 1:** Stanislav Škrabec je bil redovnik, znanstvenik, jezikoslovec, ki je v lastnem časopisu neodvisno objavljala svoja raziskovalna spoznanja o individualnem razvoju slovenskega jezika. Ilustracija: Davor Grgičević

narjem in piscem. To so bili teolog in jezikoslovec Jan Hus (1370/71-1415), začetnik znanstvene slavistike in češkega preroda Josef Dobrovský (1763-1829), jezikoslovec in literarni zgodovinar Josef Jungmann (1773-1847), slovaški češko piščoči jezikoslovec, literarni zgodovinar in etnograf Pavel Josef Šafařík (s prvotnim imenom Pavol Jozef Šafárik) (1795-1861), pesnik in folklorist Karl Jaromír Erben (1811-1870) ter jezikoslovec in visokošolski učitelj Jan Gebauer (1838-1907). Škrabec je dobro poznal njihova dela in jih v svojih besedilih tako ocenjeval, kot tudi citiral. Sklicevanja na češke raziskave in stališča nista povzročala avtorjeva nesamozavest ali dvom, ampak iskanje in izpostavljanje znanstveno utemeljene resnice.

V češki kulturni zgodovini ima Jan Hus (1370/71-1415) dve podobi, je duhovnik, pridigar in teolog, ki si je v češkem prostoru več kot stoletje pred nemškimi reformatorjem Martinom Lutrom prizadeval za prenovo moralne podobe rimskokatoliške cerkve, a hkrati tudi visokošolski profesor, rektor praške univerze in pisec.

Najprej bi bilo treba izpostaviti Husov latinsko pisani traktat O češki pisavi (De orthographia Bohemica). V besedilu avtor poenostavlja češki črkopis in opušča dvo- in veččrkovna znamenja, s katerimi so se pisali glasovi, ki jih latinščina ni imela, npr. z zvezo *ch* + *z* se je zapisoval soglasnik *č*, *ř* je zaznamovala zveza *r* + *s*. Veččrkovja je Hus nadomestil z ločevalnimi (diakritičnimi) znamenji, ki jih je zapisoval nad črkami: mehkost soglasnikov je zaznamovala pika, npr. zvezo *ch* + *z* je pisal s piko nad *c* (*č*), kar je bilo kasneje nadomeščeno s strešico (*č̇*), namesto dvočrkovja *r* + *s* je pisal *r* s piko (*ř*), kasneje s strešico (*ř̇*). Druga Husova novost je bilo zaznamovanje

³ Jan Hus, Výklad na desatero přikázání. V: Mistra Jana Husi Sebrané spisy. Spisy latinské 1, Praga, 1905.

dolgosti samoglasnikov, njihovo ločevalno znamenje je bil ostrivec (á, é, í, ó, ú, ý). Od takrat je češka pisava doživela več sprememb, največ v času preroda na koncu 18. in v prvi polovici 19. stol. z J. Dobrovským in J. Jungmannom ter v začetku 20. stol. z J. Gebauerjem. Toda Husovo črkopisno načelo, diakritični sistem, se je ohranil in tudi vplival na spremembe pri drugih, tako je bila tudi pri nas sredi 40. let 19. stol. vpeljana ilirska pisava gajica, ki je nadomestila bohoričico.

Kot je znano, je Jan Hus slovel kot dober pridigar, leta je pridigal v središču Prage, v Betlemski kapeli, polni vernikov in somišljenikov. Dejstvo, da je bil dober in izkušen govorec češčine v javnem govornem položaju, pomaga razumeti Husov odnos do češčine, zlasti govorjene. Zavzemal se je za sodobno, naravno, živo češčino, govorjeno v kulturnem središču Češke, v Pragi, in je bil kritičen do rabe starinskega in zastarelega besedja in provincializmov. Toda tudi češčine kulturnega središča ni samo hvalil. V izgovoru glasov in v besedju je opažal vse preveč nemških vplivov, o čemer je tudi pisal v svojem latinsko pisanem delu *Razlaga desetih zapovedi* (Výklad na desatero přikázání).⁴

Stanislav Škrabec je svojo prvo razpravo *O glasu in naglasu* našega knjižnega jezika v izreki in pisavi (Novomeško gimnazijsko izvestje, 1870) objavil še preden je odšel študirat v Gradec in vzbudil veliko pozornost v strokovni javnosti, domači (Štrekelj, Pleteršnik, Valjavec ...) in tuji (Courtenay, Broch, Korš ...). Razprava, v kateri je bila formulirana prva teoretična zasnova slovenskega knjižnega pravorečja in pravopisa, je bila izredno aktualna. Zato bi izpostavila dvoje avtorjevih stališč. Osnova knjižnega jezika je Škrabcu jezik protestantskih piscev 16. stoletja, o čemer je v *Cvetju z vertov sv. Frančiška* napisal: „*Moje pravopisno načelo je torej to, da se držim tako rekoč notorne meje, začetka slovstva našega. Kar v jeziku takrat ni bilo več navadno, tistega ne pripuščam, pa reci etimologija in stara slovenščina, kar jima ljubo in drago. Glede stvari, ki so se pozneje izcimile pa terjam, da naj bodo v soglasju z jezikom 16. stoletja, t. j. take, ki bi tudi tedaj ne bile nemogoče. Ravno tako velja o rečeh, ki se iz drugih narečij sprejemajo; sprejeti morajo obliko, kaker bi jo imele, da so se porodile v tem, ki je splošna podlaga književne slovenščine naše, t. j. v kranjskem narečju 16. stoletja*“ (Škrabec 1880-1890: 108). S stališčem, da je osnova knjižne slovenščine jezik protestantskih piscev 16. stoletja z naravnimi oblikami, je nasprotoval drugim, živim silnicam usmerjanja slovenščine v zadnji tretjini 19. stoletja. Gre za oživljanje ilirizma, katerega glavni predstavnik je bil Matija Majar Ziljski, prav tako pa tudi za prizadevanje F. Levstika in „njegove šole“ (F. Cegnar, J. Pajk, v začetku tudi J. Stritar, J. Jurčič in F. Levec), ki so na podlagi stare cerkvene slovanščine teoretično in subjektivno vzpostavljali nove oblike in potvarjali (postarinjali) knjižno slovenščino. Drugo je bilo Škrabčevo stališče, naj bo slovenski knjižni izgovor enoten in naraven, in ne neorganska zmes različnih narečij. Osnova knjižne izreke sta osrednji slovenski narečji, dolensščina in notranjščina, ker sta „*temelj naše književne slovenščine*“ (Škrabec 1880-1890: 108). Tam, kjer je knjižna izreka neuglajena in preprosta, pa na pride do sprememb (npr. dolenski *ú* naj se zamenja z gorenjskim *u*, dolenski *u* z gorenjskim in goriškim temnim *ô*, t. j. blizu *ou*, dolenski *ai* (*maistu*) s štajerskim in prekmurskim *e*). In za-

⁴ Gl. Jasna Honzak Jahič, Slovenski govorjeni knjižni jezik včeraj in danes. Zgodovinskorazvojni in primerjalni vidik. Obdobja 22. Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti. Ur. Erika Kržišnik. Filozofska fakulteta, Ljubljana 2004, 385-394.

kaj je bilo aktualno drugo Škrabčevo stališče? V šestdesetih letih je padec Bachovega absolutizma prinesel družbene in socialne spremembe in predrugačil položaj slovenskega knjižnega jezika. Nov (formalni in neformalni) javni položaj govorcev slovenščine je njeno rabo razširil (v kranski deželni zbor, osnovne šole in gimnazije, urade, na sodišča in tabore, v čitalnice, dramatična društva in krožke, privatne družbe), razvijalo se je časnikarstvo in založništvo. Škrabec, ki je bil mnenja, da je „*jezik prevelik dar božji, da bi posameznik onegavil z njim*“, je želel vnesti jezikoslovna pravila v tedanji pravorečni in pravopisni nered; povzročalo ga je sklicevanje govorcev in piscev na svoje narečje, kar so v svojem javnem govorjenju in pisanju tudi upoštevali. Lastnosti, ki jih je imela nova knjižna pravorečna praksa, neustaljenost in splošnost, pa so bile (pre)težke za še ne dovolj domišljeno slovensko jezikoslovno teorijo. Tako je v polemiki med Fr. Cegnarjem (1861) in L. Svetcem (1862) na straneh Novic zmagalo Cegnarjevo pravorečno načelo *Govori kakor pišeš*. Zmagovito načelo ni zmoglo videti slovenskega pravorečja v celoti, pač pa samo posamezne prvine med njimi, kot prvo črko *l*, za katero je bilo posebej poudarjeno: „*Vsaka črka naj se vselej izreka tako, kakor se piše, tedaj tudi črka l*“ (Cegnar 1861: 386).⁴ Škrabec se je temu Cegnarjevemu načelu uprl s stališčem, da vlada narobe svet, „*saj je slednjemu znano, da je naša abeceda nepopolna, in ravno tako tudi naša pisava*“ (Škrabec 1880-1890: 42) Cegnarjevim somišljenikom, ki so se prizadevali za izgovor po črki (elkanje) z argumenti: a) učenci se bodo lažje učili pravopis, b) drugi Slovani nas bodo boljše razumeli, c) izgovor dvoustničnika je preveč kmečki, je Škrabec nasprotoval s svojimi: a) da se je na podlagi „*zgodovinsko upravičene izreke, ki je podlaga pravopisa*“ mogoče naučiti, kdaj se piše *l* za dvoustničnik, saj npr. tudi francoskih šolarjev kak učitelj ne uči, da bi izgovarjali *Bordeaux* in ne *Bordo*, da bi jih obvaroval težav s pravopisom, b) da se morajo drugi Slovani slovenščine posebej učiti, ne bodo je razumeli, četudi bi slišali *l* ali *ɥ*, c) da gospoda slovenščini nasprotuje, ker se sramuje svojega jezika, če zna, govori raje hrvaško, če pa govori slovensko, govori preveč pravilno in izgovarja vse, kakor je napisano (Škrabec 1880-890: 43-44). Škrabec se je leta posvečal proučevanju glasov sodobnega slovenskega knjižnega jezika in njihovih zgodovinskih posebnosti. V protestanskih besedilih je našel potrdilo, da se je v določenih glasovnih položajih (za samoglasnikom in hkrati na koncu besede ali pred soglasnikom) izgovarjal trdi *l*, tisti, ki ga je Trubar poimenoval *debeli, bezjaški*. Ta se je kasneje, že v besedilih iz 17. stoletja, postopoma, najprej na Koroškem, potem razširjeno na Kranjsko, Goriško in naprej premenil v dvoustnični *ɥ* (*biɥ, debetɥ, živaɥ, vtɥk, dtɥg, jabtko* → *biɥ, debeuɥ, živaɥ, vouɥk, douɥg, jaboɥko*). Prav tako je podal tudi podroben pregled slovenskih slovstvenih besedil skozi čas in slovenskih narečjih glede tega pojava. Zato je v pravorečju sodobne knjižne slovenščine zagovarjal izgovor dvoustničnika in gotovo je Škrabčeva zasluga, da se ni posplošil izgovor *l* po črki, kar lahko potrdi tudi stanje v sodobni knjižni slovenščini. Nekdanji trdi *l* se dosledno izgovarja *ɥ* v obliki deležnika m. sp. edn. na *-l* in pridevnika in samostalnika na polglasnik + *l* (*bral, mrzel, misel*) ter večinoma v zvezi *ou* med soglasnikoma (*volk, poln, čoln, molk, solza; bolnica : bólnica*).

Stanislav Škrabec je poznal drugačen razvoj trdega *l* v zgodovini češkega jezika in je citiral Jana Husa in njegovo ugotovitev, da ima češčina v vseh

položajih srednji *l*, ker se je – kot obžaluje Hus – trdi *l* v Husovem času, tj. v zadnji tretini 14. in v začetku 15. stoletja, najprej v govornem jeziku Prage in drugih mest pod vplivom nemščine začel izgubljati in se tudi dokončno izgubil. Ko je navedel Husove zglede vpliva nemščine na izgovor trdega *l* v češčini, je opozoril na izvorni češki in nemški izgovor (*tobotka* – *tobolka* 'denarnica, mošnja', *tyko* – *lyko* 'les pod lubjem') (Škrabec 1880-1890: 42).

V imenu zgodovinske upravičenosti je Škrabec tudi predlagal, naj bi se v slovenskem pravopisu ohranila pisava trdega *l*; pisal naj bi se z ustreznim znamenjem, iz poljščine prevzetim prečrtanim *l* (*ł*), kar je v svojem Slovensko-nemškem slovarju (1894/95) upošteval M. Pleteršnik (*tkatec*, *tkatka*, *tkatski*, *tkatstvo*, *tkaten*). Svoje stališče je Škrabec dopolnil tudi z opombo, da je bil za uvedbo posebne črke za zapis trdega *l* tudi češki jezikoslovec Josef Dobrovský v svoji slovnici stare cerkvene slovanščine (Škrabec 1880-1890: 93).

Josef Dobrovský (1763-1829) velja za začetnika znanstvene slavistike in češkega preroda. Že v avtorjevem času sta bili njegovi temeljni deli Podrobna slovnica češkega jezika, 1809, 1819 in Zgradba stare cerkvene slovanščine, 1822 znani in vplivni. Slovnica češčine Dobrovskega je bila natančen in sistematičen opis češčine 16. in prve tretine 17. stol., tj. humanistične predbelogorske češčine iz zlatega obdobja češke književnosti (iz časov pred bitko na Beli gori, 1620). Gospodarski razvoj v času vladavine Rudolfa II. (1576-1612) je omogočil razvoj češkega jezika, literature in kulture. Praga je postala novo razvito kulturno središče, raba češčine v javnem življenju se je razširila (v šole, na urade, na sodišča), tiskale so se knjige in časopisi, kar je vplivalo na unifikacijo češkega pravopisa, dober zgled je bila tudi knjižna češčina iz starih prevodov Svetega pisma. Češčina se je razvijala v sredstvo sporočanja najbolj izobraženega sloja družbe, tiste, ki svobodno misli in piše. Obe prenosniški zvrsti češčine, govornjena in pisana, sta postajali z rabo bolj izdelani, bolj ustaljeni in bolj kultivirani, česar Dobrovský ne bi mogel trditi za češčino svojega časa, tj. zadnje tretine 18. stol. in prve četrtine 19. stol. Živela je v okoliščinah, ki jih je ocenjeval Dobrovský popolnoma drugače: nemščina si je pridobila vedno večjo vlogo med izobraženimi meščani, napisano je bilo malo dobre izvorne literature, in če že predvsem nabožne. Toda upanje za bodočnost češčine se je ohranilo, predstavljale so jih številnejše izdaje čeških učbenikov, kar je spodbujal razvoj čeških šol – normalk, izid dobrih čeških slovnice avtorjev K. Thama (1782) in F. Tomse (1788) in živa (dobra in slaba) prevodna literatura, saj je v šestih letih izšlo kar tri sto del. Na podlagi analize zunajjezikovnih in jezikovnih okoliščin je Dobrovský sklepal, da češčina v njegovem času ni sposobna obvladati vseh področij sporočanja tako, kot sta to zmogla češki jezik v času humanizma in jezik, v katerem je Dobrovský odrasel in ki je bil v njegovem času prestižni – nemščina. Drugo delo Zgradba stare cerkvene slovanščine, 1822 ni bila samo slovnica stcsl. jezika, ampak je zaradi avtorjeve primerjalne metode nadomeščala tudi primerjalno slovnico slovanskih jezikov in so jo veliko uporabljali slavisti tistega časa, med njimi Franc Miklošič.

Stanislav Škrabec je poskušal odločilno vplivati tudi pri pravopisnih problemih, ki so bili aktualni še v naslednjih desetletjih 20. stoletja. Tak problem je bilo pisanje dveh priponskih obrazil, tj. *v-* in *u-*. Škrabec je nasproto-

val Metelkovi pomenski delitvi oz razlikovanju med priponama *v-* ('*djanje v kako reč*', '*na*', '*gori*') in *u-* ('*spolnjeno ali dovršeno dejanje v doveršivnih glagolih*'). Navedeno pomensko razlikovanje je Fr. Metelko prevzel v svojo slovnico (1825) iz slovnice češkega jezika Dobrovskega na podlagi prepričanja: če razlikujeta *v-* in *u-* stara cerkvena slovanščina in češčina, jo tudi slovenščina; pomen obeh predlogov je ohranjen v priponskih obrazilih *v-* in *u-*. To Metelkovo pravilo je sprejel in v pisni praksi razširil zlasti Levstik v svojem publicističnem jeziku, in pisal npr. za *u-*: *ubiti, udariti, ugasniti, ujemati, uživati, utopiti*, za *v-*: *vprašati, vstopiti, vlesti, vstati, vložiti* (Breznik 1982: 109). Škrabec je opozarjal na nedoslednosti v pisavi in tudi izpostavil tovrstne Metelkove (*vtoniti, vtopiti, vkloniti, vjemati*) in Levstikove zglede (*uljuden, uljudnost*). Škrabec je želel urediti razločevanje med *v-* in *u-* na podlagi stališča, naj o pisanju obeh priponskih obrazil odloča izgovor. Sam je predvidel pisavo predpanskega *v-* tam, kjer „se izgovarja v, t.j. dvoustnični *ŭ*“, predpanskega *u-* pa tam, kjer „se *u* izgovarja kot samostojen zlog“ (Škrabec 1902-1915: 601). Škrabčev nasvet, naj bi pisali *v-* in *u-* po izgovoru, ni prodrl, pišoči se za njegovo pravilno pravopisno načelo niso zmenili. Rabo obeh priponskih obrazil je v slovenski pisni praksi utrdil zlasti Pletteršnik v svojem slovensko-nemškem slovarju, npr. *učlovečiti se, upepeliti, ukoreniniti, upokojiti, udomačiti se, upodobiti : vklepati, vkleniti, vsiliti, vdati, vloga*, kar je v svojem pravopisu (1935) nadaljeval tudi Breznik (Breznik 1982: 109-110). Naj navedem še stališče J. Toporišiča o pisavi obeh priponskih obrazil, kar bi pisavo poenostavilo, in sicer, „da bi bilo prav, ko bi bili povsod pisali predpono *v-*, ločili pa primere, kjer *v-* in *u-* ločita primere, kakor npr. v primerih *ubiti* ('*s silo povzročiti smrt*') – *vbiti* ('*zabiti*'), *udreti* ('*spremeniti položaj v smeri navzdol*') – *vdreti* ('*s silo priti kam*') (Toporišič 1998: 8).

Pravopisni problem, o katerem je razmišljal in pisal Stanislav Škrabec, je bila tudi pisava polglasnika. Edini med slovenskimi knjižnimi samoglasniki namreč nima svoje črke. Sam je v svoji t. i. znanstveni pisavi za polglasnik predvidel znamenje, obrnjeni *a*. Kot dober zgled iz zgodovine slovenskega pravopisa je navajal Boštjana Krelja, ki je v Postili slovenski (1567) uvedel razlikovanje med samoglasnikom *e*, ki ga je pisal z ostrivcem nad črko *e* (*vém, očéh, čistéjši, zvésto*) in polglasnikom, ki ga je pisal s krativcem nad *è* (*vèrhu, dèrži, hèrvatsko*), pa tudi z *a* zaznamovanim s krativcem (*čàrn*). Kritičen je bil do Kopitarja, ki je v svoji slovnici (1808/09) sicer uporabljal krativec, vendar je z njim zaznamoval kratke naglašene vokale (*bràt, mòlj, krùh, dìm, mèč*) in Kreljevega krativca za zaznamovanje polglasnika ni nadomestil z drugim, samostojnim znamenjem; polglasnik je pisal največ s črko *e* (*boben, veter*), z *i* (*pétik*), redko tudi s Kreljevim krativcem (*vèrh, vèrt*). To pomanjkljivost v zapisovanju slovenskih knjižnih samoglasnikov je Kopitarju očital tudi Josef Dobrovský (Škrabec 1880-1890: 78). Naj dodam, da se je Kopitar zavedal pomanjkljivosti slovenske abecede. Hotel je, da bi bila dopolnjena z grafemi in bi bila tako s paralelizmom fonemov in grafemov dosežena njena pravilnost. Kopitarjevo zahtevo je izpolnil F. Metelko v svoji slovnici (1825). Njegova abeceda z 32 črkami (latinske je dopolnil s cirilskimi) je imela med novimi tudi črko za pisanje polglasnika (*ѣ*). Toda vsem pravorečnim težavam se ni dalo izogniti, zdaj jih je povzročala preširoka raba polglasnika. Metelčica ga je rabila tako za zapisovanje fonema /*ɛ*/, npr. *serce*, kot za zapis redukcije kratkih nenaglašanih in naglašanih

samoglasnikov, npr. *človek, oreh; kreh, dem* (Honzak Jahić 2004: 391).

Stanislav Škrabec je v *Cvetju z vertov svetega Frančiška* opozoril tudi na druge vodilne češke strokovnjake. To so bili jezikoslovec in visokošolski profesor Jan Gebauer (1838-1907), slovaški češko pišoči jezikoslovec, literarni zgodovinar in etnograf Pavel Josef Šafařík (s prvotnim imenom Pavol Jozef Šafárik) (1795-1861), jezikoslovec in literarni zgodovinar Josef Jungmann (1773-1847) in pesnik in folklorist Karel Jaromír Erben (1811-1870). Škrabec je v pismu (17. 11. 1894) Vatroslava Oblaka obvestil o knjižni novosti, o Zgodovinski slovnici češkega jezika J. Gebauerja in dodal, da je bral lepo oceno, ki jo je napisal V. Jagić (Škrabec 1998: 380). Ko je razmišljal o novih izdajah leposlovja na Slovenskem, je predlagal kot zgled in pomoč delo J. Jungmanna Vodnik po beletriji (Škrabec 1880-1890: 316). V svoji oceni Biserinic, zbirki belokranjskih pripovedk, je avtorju, zbiralcu narodnega blaga I. Šašlju, predlagal kot stilistični vzor besedila iz Sto narodnih povesti in pravljic K. Erbena (Škrabec 1902-1915: 329). V pismu Slovenski matici (20. 8. 1878) je naslovnico obveščal o svojih znanstvenih načrtih, za katere bi želel, da mu jih v bodoče natisnejo. Med drugimi načrti je omenil, da bi rad napisal razpravo o protestantskem besedilu, Trubarjevem prevodu Lutrove Hišne postile, ki jo je Trubar pripravljal do konca življenja in jo je dal natisniti Felicijan Trubar v Tübingenu l. 1595; o tem besedilu je v Zgodovini južnoslovanskih literatur pisal P. J. Šafařík kot o neznanem (Škrabec 1998: 271).

POVZETEK

V pričujočem prispevku je ob stoti obletnici smrti Stanislava Škrabca (1844-1918) aktualiziran jezikoslovčev doprinos pri reševanju odprtih vprašanj slovenskega knjižnega jezika, ki so jih sprožile zunajjezikovne in jezikovne okoliščine predvsem druge polovice 19., a tudi prvih desetletij 20. stoletja. V ospredju so bila živa, tudi polemična vprašanja tedanjega slovenskega govorjenega in pisanega knjižnega jezika, kot je bilo starinjenje knjižne slovenščine, prizadevanje za enoten in naraven slovenski knjižni izgovor ter utrjevanje slovenske pisne norme; izpostavljena vprašanja je St. Škrabec raziskoval že v svoji prvi razpravi O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi (1870), potem pa na straneh „svojega“ *Cvetja z vertov svetega Frančiška* (1880-1918). V *Cvetju* je namenil prostor tudi vodilnim češkim jezikoslovcem, literarnim zgodovinarjem in piscem; zajeti so predstavniki več generacij in predstavljajo čas od srednjega veka do sodobnosti. To so bili Jan Hus (1370/71-1415), Josef Dobrovský (1763-1829), Josef Jungman (1773-1847), Pavel Josef Šafařík (Pavol Jozef Šafárik) (1795-1861),

Karel Jaromír Erben (1811-1870) in Jan Gebauer (1838-1907). Škrabec je njihova dela poznal in jih je v svojih raziskavah omenjal, se nanje skliceval in jih citiral. Sklicevanja na češke raziskave in stališča nista povzročala avtorjeva nesamozavest ali dvom, ampak avtorjevo znanje ter iskanje in izpostavljanje znanstveno utemeljene resnice.

Ključne besede: Stanislav Škrabec, zunajjezikovne in jezikovne okoliščine druge polovice 19. in prvih desetletij 20. stoletja, odprta vprašanja slovenske knjižne pravorečne in pravopisne norme, stiki s Čehi

↘Viri in literatura

- Bratuž, Lojzka, 1995: Škrabčevi stiki z italijanskim svetom. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 107-118.
- Breznik, Anton, 1916: Slovenska slovnica za srednje šole. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Breznik, Anton, 1982: Jezikoslovne razprave. Izbral in uredil Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica, 412.
- Cvetje z vertov svetega Frančiška 1-4. Gorica 1880-1890, 1890-1902, 1902-1915, 1998. Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica, 1994, 1995, 1998 in Jezikoslovni spisi o. Stanislava Škrabca. Ljubljana 1916-1921.
- Cvetek-Russi, Ljudmila, 1995: Škrabec o Trombettijevem delu. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 129-135.
- Čar, Janko, 1995: Pravorečje pri Škrabcu, Ruplu in Toporišiču. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 45-52.
- Čmejrková, Světlá, Daneš, František, Kraus, Jiří, Svobodová, Ivana, 1996: Čeština, jak i znáte i neznáte. Academia Praha.
- Gladková, Hana, 2004: Ještě jednou ke koncepci spisovného jazyka u Josefa Dobrovského. Josef Dobrovský Fundator studiorum slavlicorum. Sborník příspěvku z mezinárodní konference Praha 2003, Slovanskí ústav AV ČR, Praha 2004, 373-392.
- Hus, Jan, 1905: Výklad na desatero přikázání. Mistra Jana Husi Sebrané spisy. Latinské spisy. Praha.
- Honzak Jahič, Jasna, 2004: Slovenski govorjeni knjižni jezik včeraj in danes. Zgodovinsko razvojni in primerjalni vidik. Obdobja 22. Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti. Urednica Erika Kržišnik. Filozofska fakulteta Ljubljana, 385-394.
- Orožen, Martina, 1994: Stanislav Škrabec v razvoju slovenistike. Zbornik 30. seminarja za SJLK, Ljubljana, 77-89.
- Tokarz, Emil, 1995: Škrabčevi stiki s poljsko kulturo. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 149-155.
- Toporišič, Jože, 1960-1971: Slovenski biografski leksikon. Ljubljana. Geslo Škrabec, 641-648.
- Toporišič, Jože, 1987: Portreti, razgledi, presoje. K zgodovini slovenskega jezikoslovja ob 400 letnici Trubarjeve smrti. Maribor: Obzorja, 69-96.
- Toporišič, Jože, 1998: Pleteršnikov pravopis v Slovensko-nemškem slovarju. Zborovanje slavistov. Krško in Pišcece. ZSDS. Ljubljana, 17-25.
- Torkar, Silvo, 1995: Škrabec in Rusi. Škrabčeva misel: Zbornik s simpozija '94. Urednik Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 137-147.

Vita Žerjal Pavlin, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo Ljubljana

ŠOLSKE POTI K MARICI NADLIŠEK BARTOL (1867-1940) IN NJENIM LITERARNIM UPODOBLJENKAM S KONCA 19. STOLETJA

☒ Dve nedavno izdani publikaciji, obe z letnico 2017, sta strokovno pozornost usmerili k Marici Nadlišek, por. Bartol, eni od tistih slovenskih književnic s preloma 19. v 20. stoletje, ki so formalno (srednješolsko) izobrazbo pridobile na učiteljski, pravo literarno in siceršnje razgledanost, potrebno za suveren nastop na tedaj še skoraj izključno moškem literarnem prizorišču, pa z veliko samostojnega branja. Gre za književnice, ki v učnem načrtu in berilih za gimnazijo niso omenjene (z izjemo Zofke Kveder, edine slovenske avtorice, katere delo je vključeno tudi v zbirko Zbrana dela). In vendar se po kateri od poti učiteljske avtonomije njihova imena in dela vseeno pojavljajo pri gimnazijskem pouku slovenščine. Tudi ime Marice Nadlišek Bartol.

Prva od uvodoma omenjenih publikacij je monografija *Slovenka, prvi slovenski ženski časopis (1897-1902)*, nastala pod uredništvom Marte Verginella, ki je Marico Nadlišek Bartol že leta 2007 predstavila v *Pozabljeni polovici, Portretih žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, druga pa zbornik *Ženska literarna ustvarjalnost na Primorskem*, ki ga je uredila Marija Pirjevec. Pri obeh sem sodelovala kot soavtorica in Marica Nadlišek mi je »prečila pot«² že, ko sem pisala o tistih prevladujočih pesniških prispevkih v *Slovenki*, ki so jih oblikovale tedanje mlade pesnice. Nadlišek je bila, kot je znano, prva urednica tega časopisa, in ko je zaradi poroke svoje delo po treh letih prepustila naslednici Ivanki Anžič Klemenčič, je decembra 1899 javno izrazila zadovoljstvo, da je omogočila uveljavitev nadarjeni ženski pesniški generaciji. Glede na veliko število pesniških objav je tem pesnicam (Vidi Jeraj, Ljudmili Poljanšek, Kristini Šuler, Marici Strnad, Franji Trojanšek in Ljudmili Prunk) *Slovenka* zares predstavljala »vadnico pesniškega naraščaja«, kot je literarno vlogo ženskega časopisa poimenovala že Marija Boršnik, njegova prva raziskovalka. Poleg razčlenbe uredniške vloge Marice Nadlišek je tudi kratko, a natančno označila njeno literarno delo. Te ugotovitve so bile tri desetletja kasneje izhodišče za prispevek Silvije Borovnik v monografiji *Pišejo ženske drugače?* (1995), namenjen predvsem analizi časopisa *Slovenka*, in nato še v monografiji *Književne študije* (2012), v kateri se je posvetila tudi avtoričinemu edinemu romanu *Fata morgana* (1898), ki je prvi slovenski tržaški roman.

To prvenstvo Marice Nadlišek ob njenem uredniškem delu omenja tudi Marija Pirjevec, urednica in avtorica enega od dveh uvodnih prispevkov zbornika *Ženska literarna ustvarjalnost na Primorskem*, ki sicer prinaša pretežno prispevke o sodobnih avtoricah z dela Primorske, v Sloveniji označenega za

»zamejstvo«. Drugo uvodno razpravo je prispevala Marta Verginella, prav tako Tržačanka. V obeh je delovanje Marice Nadlišek predstavljeno kot izhodišče literarnega ustvarjanja žensk omenjenega primorskega prostora, ki je bilo konec 19. stoletja še kot del Avsto-Ogrske – opozarjata oba uvodna prispevka – spodbudnejše za žensko emancipacijo od osrednjeslovenskih krajev.

V zborničnem prispevku Sin Vladi o Marici Nadlišek Bartol tržaške psihoanalitičarke Vlaste Polojaz pa je razčlenjen odnos med slavno materjo in še slavnejšim sinom Vladimirjem Bartolom. Pogled na intimnejše odnose med člani Bartolove družine sta namreč omogočila oba, saj sta objavila spomine. Življenje slovenske meščanske družine v tržaški predmestni četrti Sv. Ivan v prvi polovici 20. stoletja je Vladimir Bartol zelo živo opisal v *Mladosti pri Svetem Ivanu* (2001), krajša avtobiografija Marice Nadlišek Bartol *Iz moje-ga življenja*, ki jo je pred smrtjo sama pripravila za objavo, pa je leta 1948 v nadaljevanjih izhajala v *Razgledih*, a je od leta 2005 dostopna v zbirki njene krajše proze *Na obali*, ki jo spremlja izčrpna študija Christine Biber. Postala je tudi osnova za biografski roman Eveline Umek *Po sledeh Fata morgane*.

Pri Sv. Ivanu je Marica Nadlišek živela že kot otrok (čeprav rojena na Koloniji v Trstu), in sicer v meščanski družini, v kateri sta bila tako mati Marija kot oče Štefan, geometer, občinski svetovalec in eden od ustanoviteljev tržaške slovenske politične stranke Edinost, dejavna v slovenskem kulturno-političnem življenju Trsta. Po učiteljišču v Gorici se je zaposlila kot učiteljica na slovenskih šolah, najprej v Bazovici in na Proseku, nato v domačem Sv. Ivanu. Tu je živela tudi z družino, ko se je leta 1899, za tisti čas pozno, že v dvaintridesetem letu starosti, poročila s poštnim uradnikom Gregorjem Bartolom. Po nastopu italijanske oblasti si je mož kot nekdanji avstrijski državni uradnik moral poiskati službo v Ljubljani, septembra leta 1919 pa se mu je z otroki pridružila še Marica. Pred tem je na svojem tržaškem domu še tajno organizirala slovenski pouk, vendar jo je italijanska policija kot slovensko pisateljico osumila protiitalijanskega delovanja in večkrat zaslišala.

Po poroki se je odpovedala urejanju *Slovenke*, ker njen mož »ni bil naklonjen stikom, ki jih je kot urednica ženske revije vzdrževala s Simonom Gregorčičem, Franom Govekarjem in Ivanom Trinkom, kar jo je močno prizadelo«. (Verginella 2007: 95) Simon Gregorčič, čigar poezijo je Marica Nadlišek poleg Prešernove in Stritarjeve vzljubila že na učiteljišču, je bil namreč prvi *Slovenkin* urednik za poezijo, vendar ga je kmalu zamenjal Anton Medved. Gregorčiča in Marico Nadlišek pa povezuje tudi spor z goriškim škofom Antonom Mahničem, zato je možno v šoli nanjo opozoriti tudi ob obravnavi Gregorčičeve pesmi *Človeka nikar!*

Marica Nadlišek je namreč leta 1892 v ospredje slovenske javnosti vstopila zaradi polemike z Mahničem, ki je v *Rimskem katoliku* kritiziral prevod De Amicisovega Srca, češ da je delo nemoralno, ker ne omenja katoliške Cerkve, na kar se je odzvala s člankom v *Slovanskem svetu*, v katerem mu je očitala, »da je s svojimi pristranskimi pogledi zaviral razvoj slovenske književnosti, da ni posredoval resnice in da je zato bralcem preprečeval ustvariti si lastno mnenje.« (Biber 2005: 351) Mahnič jo je v odgovoru mizogeno označil za »amazono Marico«, sama pa je javno vprašala: »Zakaj se bavi le z osebo mojo in ne s stvarjo?« »Tudi v nadaljevanju polemike, ko je ostro reagirala proti Mahničevemu nasprotovanju do ustanavljanja ženskih

društev in ženskega javnega nastopanja, se ni dala zmotiti v svoji svobodomiselnosti in literarno militantni drži.« (Verginella 2007: 94-95)

▼ **Slika 1:** Marica Nadlišek Bartol v polemiki s škofom Antonom Mahničem.
Ilustracija: Davor Grgičević

V skladu s poklicno zahtevo tedanjega časa je po poroki opustila učiteljski poklic ter zaradi številne družine, saj je v prvih devetih letih zakona rodila sedem otrok (a sta dva umrla), skoraj povsem prenehala pisati. Objavila je le še nekaj besedil za otroke – predvsem o svojih otrocih. Leta 2009 je osemnajst tovrstnih zgodb izšlo v knjigi z naslovom *Amerika in druge zgodbe o mojih otrocih*, ki jo je uredila tržaška pisateljica Evelina Umek.

Eno od teh zgodb (Kako je naša Mašenka lovila ptiče) uporabi tudi Vlasta Polojaz za psihoanalitično analizo Marice Nadlišek Bartol kot matere, ki se je pravzaprav odrekla starševski vlogi, kadar svojim otrokom (kar potrjuje še s prizorom iz Vladimirjevega življenjepisa) ni pomagala odkrivati stvarnosti, temveč jim je s svojo dvoumnostjo in avtoritarnostjo, s katero je zviška gledala nanje, večkrat povzročala nelagodje. Poleg tega se raziskovalka opira na Vladimirjev opis lastnega rojstva, o katerem mu je mati večkrat pripovedovala kot o strašni nevihtni noči z vriskajočimi pustnimi šemami, njej pa so se ji »v porodnih krčih trgali živci«, in ob tem postavi tezo, da Marica takrat ni doživela t. i. primarne materinske skrbi, stanja popolne osredotočenosti na otroka. To Polojaz pojasni z dejstvom, da je njen prvorojenec umrl kot dojenček, za kar se je čutila krivo, ker je sledila nasvetom nekega avantgardnega pediatra, in tudi tretji porod jo je še vedno povezal s smrtjo prvega sina. Poleg tega raziskovalka na osnovi sinovih zapisov ugotavlja, da je mati vanj prenašala svoja občutja, predvsem nezadovoljstvo zaradi izgubljenega pomembnega življenja v javnosti in zanjo

brezpomembne vsakdanjosti, del katere so bili tudi otroci. Že Vladimir Bartol je zato menil, da bi mati po poroki morala nadaljevati kulturno in literarno delo, ki ji je dajalo zadoščenje.

K javnemu delovanju se je v večji meri vrnila šele v dvajsetih in tridesetih letih v Ljubljani, ko je leta 1921 postala ena od ustanoviteljic Kola jugoslovanskih sestara. Od leta 1923 je s predstavitvijo najpomembnejših pisateljic svojega časa in jugoslovanskih bork za pravice žensk sodelovala z *Ženskim svetom*, ki je začel izhajati v Trstu, nadaljeval pa v Ljubljani, in med letoma 1931 in 1934 bila tudi njegova odgovorna urednica. Iz javnosti se je zaradi bolezni umaknila šele zadnji dve leti pred smrtjo.

Ker je verjetno prav obravnava Bartolovega literarnega dela priložnost, da v šoli spregovorimo tudi o njegovi materi kot urednici in pisateljici, je to tudi možnost, da razmišljamo o vplivu ženske poklicne (ne)uresnitve na njeno materinstvo. Tega se pisateljica Marica Nadlišek, kot kažejo njena pripovedna dela, v katerih je predstavila pretežno slovensko meščanstvo svojega časa in mlade izobražene meščanke, še ni povsem zavedala.

Povest *Intrigant* (ena od zgolj dveh, ki jih je objavila v *Slovenki*, in sicer šele leta 1902, ko je ni več urejala, čeprav je nastala že leta 1899) se zaključuje z obljubo mlade meščanke Vere snubcu, ko jo zaradi spletke po različnih zapletih končno zasnuje in s katerim jo družijo vzajemna ljubezen, da se ne bo več ukvarjala s slikanjem. Umetnosti je prej posvetila vse svoje sile, doživela laskavo pohvalo tržaškega slikarja in bila vesela, ko je videla kako svojo podarjeno sliko na steni, a slikanje je imela le za način, pozabiti na nesrečno ljubezen.

Vendar se slikanju Vera odpoveduje na snubčevu željo in tudi pripoved iz življenja mlade umetnice (1890) pokaže, da umetniške ambicije žene, celo če jih omeji na domače okolje, motijo moža. Odlična pianistka Liljana, katere igranje so hvalili vsi, ki so jo imeli možnost poslušati, in se je pred poroko preživljala kot učiteljica klavirja, po poroki zapiše v dnevnik:

Danes me je po končanih hišnih opravkih našel pri klavirju, mojem ljubem klavirju, in dejal je sicer smeje, vendar tako, da me je zbadlo v srce:

„Moja debela suknja pogreša en gumb; ne bi bilo bolje, da ga takoj prišiješ, ker drugače mi bode neprijetno, ko jo bodem hotel obleči.“

Vstala sem resna in molče ter mu prinesla popravljeno suktnjo, tedaj me je prosil odpuščanja, me objel in poljubil, ali to mi ni olajšalo srca. (Nadlišek 2005: 88)

Liljana se tolaži s pričakujočo materinsko srečo, vendar ob porodu umre, kmalu za njo pa tudi otrok.

Paternalističnega zavračanja ženske ustvarjalnosti pa osrednji liki Marice Nadlišek ne doživljajo le doma, temveč jim »striže peruti« tudi javni, kulturni prostor, kot kaže primer mlade Danice iz Strtih perutih, ki o zavrnitvi njenih novih literarnih snovi in oblik, kakršne so že zaradi svojih specifičnih ženskih izkušenj nujno vnašale književnice, ogorčeno poroča svoji mladostni prijateljici: »Ne le mislila, zavedala sem se, da bodo veselo sprejeli novo obliko in novo snov v malo svoje slovstvo. Zato me je tem bolj zadel njih odgovor, in tem bolj me je zbolelo – ne zbolelo – pomilovala sem jih samo, da so zavrgli to, kar bi bilo le v čast njihovi pomanjkljivi literaturi.« (Nadlišek 2005: 111)

Vendar prijateljica, prav tako mlada meščanka, ki zaradi drugačnega značaja brez težav sprejme za žensko njenega položaja pričakovan življenjski vzorec, prijateljčin neuspeh, ne da bi prebrala njeno delo, pripiše njegovi slabi kakovosti.

Liljana (Iz življenja mlade umetnice) je bila kot še vrsta pisateljčinih osrednjih ženskih likov pred poroko učiteljica in s svojim delom je po očetovi smrti preživljala sebe in mater. Marja Boršnik (1962: 116) za avtoričin značilni lik učiteljice ugotavlja, da si poklicnega dela »ni izbrala toliko iz notranjega nagiba kakor iz gmotne potrebe, zato v njem ne najde zadoščenja«, vendar na njihovo (ne)zadoščenost bolj kot nagib, zaradi katerega so izbrale ta poklic, saj je bil ta lahko tudi idealističen, vplivajo pogoji dela ter dejstvo, da jim težko pridobljeni zaslužek omogoča zgolj skromno preživetje. Poleg tega so ženske, ki so se bile prisiljene preživljati same, v meščanski družbi veljale za manjvredne. (Biber 2005: 355)

Morda tudi zato v romanu *Fata morgana* profesor teologije Nemeč mnenje zdravnika Rodiča, da se mu zdi Zdenka, ki je za preživetje prisiljena poučevati, »presamosvoja, preveč – emancipirana« (Nadlišek Bartol 1998: 181), zavrača in ima te lastnosti le za posledico njenega težkega socialnega položaja: »'Če bi jo kdo osrečil in jo rešil morečih skrbi,' si je mislil profesor, 'bi Zdenka postala najpohlevnejša žena. Izginila bi njena trma in vsa navidezna emancipiranost ...'« (Nadlišek Bartol 1998: 182) In vendar se je le z njo lahko pogovarjal »kot doslej še z nobeno žensko. Ona pa mu ni zgolj pritrjevala, ampak mu je tako dolgo ugovarjala, dokler je ni o kakem vprašanju dodobra prepričal.« (Nadlišek Bartol 1998: 173-174),

Deziluzijo mladih meščank, ki so odhajale učiti v majhne vasi in so novo okolje pogosto doživljale kot Cankarjevo »Goličavo«, v pripovedi Strte peruti mlada učiteljica Danica predstavi ironično: »Pred mojim dvorom pa me je čakal nadučitelj z ženo in kopico otrok. Milostno me je sprejel moj sloki načelnik. Ni imel svetlega cilindra ne gladkih rokavic ne črnega fraka. V zamazani kapi in v jako ponošeni obleki mi je podal žuljavo roko in mi dejal prav milostno, da mi bode dobro, celo prav dobro, ako bodem *prav* ravnala.« (Nadlišek 2005: 106-107)

Njeno razočaranje dodatno utemelji njena prijateljica:

Vem, kakšne nazore je imela Danica o učiteljskem stanu. Navdušena je bila zanj in mi je često pravila, kako bode šola njej vrt, otroci pa nežne cvetice, katere bode vzgajala. Lahko je govoriti, predno se poskusi! Misli si veliko otrok v nizki sobi, v zatohlem prašnem zraku, vrhu tega je marsikatera trda buča poleg neukrotljivih otrok. 'O, kako lahko je govoriti o vzvišenem učiteljskem poklicu, kako lahko navduševati v šolah mladino za ta stan!' je pogostoma vzkliknila Danica. 'Vrt, vrt, lepa primera, toda pojdite tudi poskušat, ali je res tak vrt, pa ne v mesto, ondi so ljudje zavedni, nego v to vas!' (Nadlišek 2005: 107-108)

Vsekakor pa velja ugotovitev Marje Boršnik, da osrednji ženski liki Marice Nadlišek hrepenijo predvsem po uresničitvi idealne ljubezni v zakonski zvezi, zaradi česar so pogosto označene za »romantične duše«, ker pa je idealni moški nedosegljiv, se poročijo po premisleku le tiste, ki morajo razrešiti svojo življenjsko stisko: »Njena junakinja je prefinjena duševna aristokratka, ki se trga iz banalnega povprečja v hrepenenju k nadpovprečnemu junaku-umetniku, ki bi jo doumel in ki bi ga mogla občudovati. Ker pa je vezan drugod, ji ostane ne-

dosegljiv. Razočarana ob neuspehu, si želi le še toplote in miru, pripravljena, da povrne zakonskemu drugu ljubezen z zvestobo.« (Boršnik 1962: 116)

Tudi Liljanin (Iz življenja mlade umetnice) ljubezenski ideal je že poročen, in ker je ljubezen obojestranska, se z družino preseli, Liljana pa se poroči zgolj na materino željo. Toda usoda se z njo poigra, saj v zakon stopi na isti dan, ko njen srčni izbranec vdovi.

Za poroko se odloči tudi Zdenka iz romana *Fata morgana*, ki je po očetovi smrti prisiljena z lekcijami klavirja, petja in francoščine preživljati sebe ter mater in svojo službo dojema kot muko. Idealna moška (poročeni slavni slikar, ki nenadno umre, ter profesor teologije) sta zanjo nedostopna, in ko jo suhoparno pisno zasnuje zdravnik Rodič, se zaveda, da ga ne ljubi, vendar ji je simpatičen, kar naj bi po njeno zadoščalo za srečen zakon, predvsem pa je to rešitev: »Ali ne bom tako rešena svoje osamljenosti in skrbi za obstanek? Ali mi ne sama božja previdnost, ki ne zapušča sirot, pošilja tega rešitelja ...?.« (Nadlišek Bartol 1998: 206) Vendar v epilogu romana izvemo, da mož kmalu umre in je tudi njene relativne sreče konec.

Mlada učiteljica Roza iz pripovedi *Pod streho* (1897), ki vzdržuje bolnega očeta, mačeho ter polsestro, si mora zato po šolskem delu iskati še dodaten zaslužek z zasebnimi urami, kar jo zares utruja. In ko jo zasnuje vdovec, ki jo je pred leti razočaral ter zapustil zaradi bogate neveste, zaljubila pa se je kasneje še v že poročenega igralca, ponudbo vesela sprejme: »vesela, da jo reši neugodnega življenja in težkih skrbi.« (Nadlišek 2005: 227)

Toda do prave deziluzije je že prišla njena prijateljica, katere mož uradnik je imel »prav pičlo plačo«, zato je Roza blagovala: »Blagor tebi, ker ti ne bo treba skrbeti, kaj bodeš dajala jesti, s čim bodeš oblačila svoje otroke. Kako sva sanjala vse drugače, nego je prišlo, moj Marko in jaz! Slabo sva računala. Ubijati se morava, skoro bi rekla, noč in dan, a vendar komaj, komaj živiva, skromno in revno živiva.« (Nadlišek 2005: 229)

In ko jo Roza prekine s prepričanjem, da zaradi medsebojne ljubezni lažje prenašata tegobe, prijateljica tudi ideal poroke iz ljubezni, ki je bil, kot ugotavlja Katja Mihurko Poniž (2014: 86), osrednja tema meščanskega ljubezenskega romana slovenskih književnic Luize Pesjak in Pavline Pajk iz druge polovice 19. stoletja (pojavlja pa se tudi v romanu *Fata morgana*), razveljavi: »Ah, ljubezen, ta je izginila že davno; nič ne čutiva nego usmiljenje drug do drugega in do otrok. Da bi mi bil kdo prej to pravil, bi mu bila rekla, da me le hoče odvrniti od njega, kakor sem rekla svoji rodbini, ki mi je pravila in svarila, da se še sam težko preživi s tisto plačo. Zadovoljna bodem s suhim kruhom in vodo na njegovi strani – sem jim odgovarjala, ali kmalu kmalu je prešla vsa poezija: skoro je nastopilo trdo, realno življenje ...« (Nadlišek 2005: 229)

Morda bi kaj takega lahko Liljani (Iz življenja mlade umetnice) priznala tudi njena mati, ki je prav tako kljubovala staršem in se poročila s srčnim izbrancem, čeprav ni bil dobro gmotno preskrbljen. Liljana pa je tega ne želi vprašati, čeprav pomisli: »Mogoče, da se je pozneje na skrivnem kesala, ker je tako ravnala, kakor je, in da želi meni boljše usode.« (Nadlišek 2005: 56)

Marica Nadlišek se je torej zavedala, da tudi poroka ne pomeni življenjske varnosti za meščansko žensko, če moževi prihodki ne zadoščajo za družino. Po drugi strani pa moškimi očita poroko zgolj zaradi bogastva. Pisateljica

jih za preračunljivost kaznuje. Učiteljica Liljana naj bi postala lahek plen takega koristolovca, ki se pohvali prijatelju: »Jaz vzamem tam le trideset tisoč; kaj morem za to, da mi pride še ona za nameček?« Vendar Liljana k sreči za njegov namen izve in se mu poroga. V romanu *Fata morgana* se s starejšo bogato vdovo poroči lahkoživi poštni oficial Ivo Nemeč, vendar ga ljubosumna žena neusmiljeno nadzira. V pripovedi *Intrigant* pa se naslovni lik preračunljivo bogato poroči, vendar »s pravo Ksantipo, s katero nima mirne urice, prijetne urice« (Nadlišek 2005: 293). Toda Vera se je sprva pripravljena odpovedati svoji sreči z izbrancem, saj naj bi bil razlog za njegovo bogato poroko moralen: s tem bi poskrbel še za preživetje ostalih članov družine, kar pa se kasneje izkaže za zgolj spletko zoper njo.

Tako kot v drugi slovenski literaturi konca 19. stoletja je tudi Marica Nadlišek ubesedovala spoznanje, da se je meščanski zakon, vpet v verske in ekonomske razloge, znašel v krizi. (Mihurko Poniž 2008: 205) Vendar je »/.../ za Marico Nadlišek poroka nerazdružljiva vez in, v skladu z družbenim mišljenjem tedanje dobe, ne more sprejeti ločitve ter vidi možnost izhoda iz nesrečne zveze edino v smrti.« (Biber 2005: 357) Prešuštniki (npr. v noveli *Usoda kali*) pa so kaznovani.

Pomembno vlogo ženske emancipacije je Marica Nadlišek, tako kot že prve slovenske književnice Josipina Turnograjska, Luiza Pesjak in Pavlina Pajk, še vedno videla v ženskem prispevku k narodnemu gibanju: pri čitalniških in taborskih prireditvah ter pri vzgoji otrok v ljubezni do slovenskega naroda. Narodnemu ozaveščanju je bila v veliki meri namenjena tudi njihova literatura. To je tudi ključna vsebina kulturnih in političnih nazorov Marice Nadlišek, ki jih je predstavila že leta 1888, takrat komaj enaindvajsetletna, v svojem prvem članku *Narodno ženstvo*, objavljenem v *Edinosti*. Ob tem je v članku »opozorila na pomanjkljivo ozaveščenost slovenskih žensk, ki so se do takrat izobraževale le 'v drugem, tujem duhu'« (Verginella 2017: 22). Zato se je že kot urednica *Slovenke* zavedala tudi naloge vzgoje slovenskih bralk, k temu pa spodbujajo tudi njeni ženski pozitivni literarni liki, ki »imajo ob drugih vrlinah tudi izrazit narodnostni čut« (Verginella 2007: 94). V pripovedi *Intrigant* je opozorila tudi na tujo, torej neslovensko vzgojo slovenskih izobraženek iz notranjosti slovenskega ozemlja. Osrednji lik Vera, ki se zaradi ljubezenskega razočaranja umakne k sorodnikom v bližino Kamnika, pravi: »Reči moram, da mi tukajšnje preprosto ljudstvo bolj ugaja nego inteligenca, posebno ženska inteligenca. Te ženske so sicer iz naših tal, a so nam vendar tuje, ker so tuje vzgojene.« (Nadlišek 2005: 287)

Pisateljica je skušala pridobiti zanimanje meščank za slovensko književnost in znanje jezika tudi tako, »da je v svojih delih omenjala slovenske pesnike, pisatelje ter njihove knjige in objavljala v *Slovenki* slovarčke z izrazi za vsakdanje potrebe.« (Biber 2005: 350) V *Intrigantu* Vera tržaškemu Italijanu ogorčena poroča, da je v Kranju našla zanemarjena grobova Prešerna in Jenka, kar ima za žensko napako: »Gnala me je tja želja, da obiščem groba dveh naših imenitnih pesnikov. Eden teh je nam celo to, kar vam Dante. Visoka spomenika kažeta kraj, kjer počivajo sveti ostanki, a krog kamnov? Krog enega so naložene groblje in izmed njih poganja trava, drugi pa je ves poraščen s travo. /.../ Mlada dekleta, pa tako brez poezije!« (Nadlišek 2005: 287)

Kot učiteljica se je Marica Nadlišek zavedala tudi pomena svojega poklica za

širjenje nacionalnih idej. To prepričanje izraža pripovedovalka v pisateljčini prvi pripovedi *Moja prijateljica*, objavljeni v *Ljubljanskem zvonu* leta 1889, ob slovesu od prijateljice, ki je dobila službo učiteljice v majhni gorenjski vasi: »Govorili sva pa največ o njenem poklicu in v svojem dekliškem navdušenju razpravljali, kako važen bo ta njen posel; kako je ona srečna, ker bo mogla kaj storiti za svoje rojake in za ves narod; v nežna, mlada srca bo sejala kali vsega dobrega, ljubezen do domovine in do vsega človeštva.« (Nadlišek 2005: 14)

Poroka z bogato nevesto zgolj zaradi denarja je za Marico Nadlišek še nemoralnejša in vredna še hujše kazni, če pri tem preračunljivec prevara tudi narod in se poroči s tujko, kot se v tej pripovedi Vinko. Pri tem prvoosebna pripovedovalka dvomi v prepričanje (kasneje ga srečamo v Tavčarjevi *Visoški kroniki*), ki ga izrazi z Jurčičevimi besedami, da žena nujno sprejme moževo narodnost: »Ali misli morda nanjo vplivati po Jurčičevih besedah, da ženska postane navdušena Kitajka, ako je njen mož Kitajec? Bogastvo, denar, ta, ta je privabil lahkomišelnega metuljčka na italijansko cvetko ...« (Nadlišek 2004: 19-20) Izkaže pa se, da se je Vinko uštel, ker je imel njegov tast več dolgov kot premoženja, zato koristoljubeč na koncu materialno in kot pijanec tudi moralno propade.

Drugačno in še danes sodobno vizijo narodnostno mešanega zakona pisateljica predstavi v povesti *Intrigant*, nastali 1899; v času nastanka je bila gotovo feministična, saj ženske ne potiska v podrejeni položaj tiste, ki se mora odpovedati svojemu narodu na račun moževega, tega pa ne pričakuje niti od moža. Mlada meščanka Vera Italijanu, ki v njej prepozna narodno zavedno Slovenko in meni, da se iz nacionalističnih razlogov ne bi želela poročiti s tujcem, odgovarja:

'Zakaj ne, jaz bi kljub temu vedno ostala Slovenka.'

'Pa ko bi Leandri, kakor npr. jaz, ne znal slovensko, morali bi se vdati in obrniti na italijansko.'

'Tega pa ne; ampak vsakega pol, moj mož bo moral znati tudi slovensko.'

'In če bi mene vi prav srčno, srčno ljubili in jaz vas tudi, seveda, ali bi še gledali na to, ali bi ne postali mojega mišljenja?'

Ker mu ni odgovorila takoj, je dejal na pol resno na pol šaljivo: 'Torej se moram jaz učiti slovenščine.' (Nadlišek 2005: 287)

Verina samozavest bralca ne preseneti, saj jo kot taka označena že na začetku pripovedi: »Vera je bila izobražena in omikana deklica kakih dvaindvajsetih let, ki se ni zadovoljila z ono splošno površno omiko, ki se pridobiva v šolah; izobraževala se je sama še z mnogim, raznovrstnim in izbranim čitanjem. Znala se je vesti priljudno in prijazno ter vedno nepretirano in neprisiljeno. Imela je lastno voljo in prepričanje, katero je vsakemu naravnost povedala brez vsiljevanja, vselej mirno, premišljeno, pa vendar skoraj boječe.« (Nadlišek 2005: 273)

Kot še v oznakah večine osrednjih ženskih likov prepoznamo tudi v tej avtoričino lastno težnjo po (neformalnem) izobraževanju z branjem, saj je sama od mladega v izvorniku prebiralala francosko, italijansko, nemško in še zlasti rusko literaturo. Izobrazba in vsestranska omika meščanske ženske sta bili za Marico Nadlišek pomemben del ženske emancipacije in podlaga srečnejšemu zakonu, »da bi se približale svojim možem, našle več skupnih

interesov in se lažje pogovarjale z njimi«. (Biber 2005: 349-350) V tem je pisateljica tako kot mnoge sodelavke *Slovenke* videla možnost drugačne osnove za sklepanje zakonov in enega od odgovorov na reševanje krize meščanskega zakona.

Ob tem lahko pomislimo na neizobraženo točajko Ančko in njen nesrečni zakon s sodnikom Vrbanujem iz Kersnikove *Jare gospode*. In ponuja se še ena šolska pot k Marici Nadlišek, saj je na začetke njenega pisanja odločilno vplival prav Janko Kersnik, ki jo je usmeril v aktualni poetični realizem. Znotraj tega obdobja bi bilo primerno obravnavati tudi njeno literaturo, čeprav je nastajala deloma tudi sočasno z moderno (in naturalizmom). S Kersnikom je stopila v stik, ko je leta 1889 *Ljubljanskemu zvonu* poslala svojo prvo povest Ana, kasneje preimenovano v *Moja prijateljica*, napisano pod vplivom Stritarjevega svetobolja. Vendar jo je za objavo zaradi Kersnikovih nasvetov, ki ji je svetobolnost odsvetoval, spremenila. Čeprav se ni povsem strinjala z njegovim pisateljskim nazorom, po katerem je želel doseči »pri čitatelji 'zadoščenje' ... ki tiči v zadovoljnosti, da se dobro plačuje in hudo kaznuje« (Biber 2005: 353), je v skladu s tem spremenila tudi konec novele *Na obali* (1889). Pregledal ji je še črtico *Dež in sonce* (1889) in novelo *Iz življenja mlade umetnice* (1890), o kateri ji je napisal: »Nekov blagodejen realizem veje v ti noveli, kakor ga pri ženskih pisateljicah nismo vajeni ... Glejte, tako se mora pisati: stari na tistih tleh, in gibati se v tistih krogih, katere človek pozna, katerih je vajen, potem jemati kot podlago vsi stavbi in za daljni izid resnične dogodljaje iz lastnega življenja, iz lastne izkušnje, in kot vez vsega, in za vnanjo opravo jemati oni idealistični odsev, za katerega ima fantazija skoro vedno dovolj na razpolaganje.« (Biber 2005: 353)

Pisateljica je nasvet upoštevala in v svojo literaturo vnašala avtobiografske prvine in situacije ter like iz njej znanega življenja. Kersnik, s katerim si je dopisovala do začetka 1890, srečala pa le enkrat na Bledu (avgusta 1889), ni bil le njen literarni mentor, temveč tudi »idealni moški, značilnosti katerega je tolikokrat opisala v svojih delih, spomin nanj in na njuno srečanje pa je literarizirala v drugi izmed *Slik in sličic iz življenja* (1896)« (Biber 2005: 353).

V avtoričini prvi ustvarjalni fazi pod Kersnikovim vplivom se kaže še idealistično-romantični realizem. Za drugo obdobje, ki ga Christina Biber opredeljuje med letoma 1894 do 1899, pa je značilen psihološki realizem in tržaški motivi z vrhuncem v noveli *Pod streho* (1897) o usodi dveh polsester iz tržaškega delavskega predela, učiteljice in mlajše veseljaške neizobražene delavke. Vendar ta novela poleg oseb iz delavskega sloja, ki za Marico Nadlišek do tedaj niso bile tipične, že vsebuje tudi naturalistično dednostno determiniranost, saj je lahkoživost mlajše sestre določala že njeno mater, očetovo drugo ženo, poleg tega sta bili polsestri tudi drugače vzgojeni: prva z željo proletarskih staršev po njenem boljšem življenju, druga pa brez tovrstnih pričakovanj. Zato je mogoče to novelo že vključiti tudi v avtoričino zadnje obdobje, v katerem se je približala naturalizmu s črticama *Osveta* (1899) z motivom spolnega nadlegovanja mlade delavke in njenega maščevanja ter *Iz oblasti teme* (1901) o mladem delavcu, ki ga sovraštvo do matere, zaradi prešuštva krive za očetov samomor, privede do njenega uboja. In vendar je še leta 1895 s člankom v *Slovanskem svetu* začela polemiko zoper naturalizem kot nevarni skrajnosti realizma, čeprav jo je prav nova struja z

Govekarjem na čelu podprla v boju proti Mahničū. Spravo z Govekarjem je dosegla »po letu 1896, ko si je prizadevala, da bi ga pridobila za sodelavca Slovenke«, (Biber 2005: 351) kar ji je uspelo.

Svoj edini roman *Fata morgana* je pod moškim psevdonimom v nadaljevanjih objavljala v *Ljubljanskem zvonu* leta 1898, vendar predstavlja »korak nazaj v razvoju njene proze, saj je postavljen na podeželje k Sv. Ivanu pri Trstu in je prežet z idiličnimi momenti« (Biber 2005: 354) oziroma kaže nekatere značilnosti sentimentalnega vzorca, (Mihurko Poniž 2014: 86) znanega iz angleške, francoske in nemške tradicije ter tudi Stritarjevega *Zorina*. V romanu pisateljica predstavlja podeželsko-mestno življenje Trsta in okolice, dogajanje na Dunaju pa ji služi »kot primer velemesta, njegove brezdušnosti, narejenosti in tudi pokvarjenosti. V ljubezenska razmerja je zapletla več mladih parov, od katerih nekateri izvirajo iz dokaj premožnih meščanskih družin, vsi pa si utirajo pot v življenje, nekateri z izobraženostjo in trdim delom, drugi pa z ukanami in špekulacijami.« (Borovnik 2012: 13)

Silvija Borovnik (2012: 13) je opozorila tudi na nove motive in teme, kot je razmišljanje o svobodni ljubezni in zakonu, ki se je večinoma še vedno sklepal na osnovi finančnih in družinskih interesov, kar je bilo pogosto obravnavano v *Slovenki*. Učiteljica Zdenka prezira sodbe moralistov in predvsem moralistk, ki so pripravljene spregledati vsa prešuštva, neporočene pare pa brez poznavanja razlogov obsojajo: »Uh, ti pritlikavci, ti mali, nizkotni duhovi, te hinavske moralistke, ki ne prizanesejo nikomur in ki ne znajo upoštevati razmer, ki so mnogokrat močnejše kot ljudje!« (Nadlišek Bartol 1998: 115-116)

Izzivalna je tudi tema erotične ljubezni med duhovnikom, mladim kaplanom, in meščanskim dekletom Dano, ki se zaključí z njegovo premestitvijo, in kot nakaže pripoved, možnostjo njegovih novih ljubezenskih zvez, ter njeno odločitvijo za samostan, saj je ljubila idealno, iskreno in te ljubezni sama nima za grešno, ker jo je osrečevala. S tem je podkrepljena idejna poanta romana, nakazana z naslovom, da je sreča kot fatamorgana. Ljubezenske želje obhajajo tudi profesorja teologije Vladka Nemca, ki pa se od skomine raje umakne.

Katja Mihurko Poniž (2008: 144-145) je opozorila še na lik lezbijke Olge, ki je »lepa, zabavna, dobrega srca in neodvisna, saj sama potuje po Evropi« in za katero pripovedovalka pove, da se je zaljubljala »le v lepe ženske, ki so ji kar razkosavale srce, kakor je pravila sama«. (Nadlišek Bartol 1998: 100) Raziskovalka ob tem ugotavlja, da je pisateljičin prikaz lezbijke zelo drugačen od posmehljivega Govekarjevega v dveh zgodbah (Institutka ter Ljubezen in rodoljubje), knjižno objavljenih leto pred njenim romanom, ki ju je pisateljica nedvomno poznala: »Ne samo, da žensk, ki so čutile drugače kot večina predstavnic njihovega spola, ni hotela izpostaviti posmehu, marveč je z izredno pozitivno prikazanim likom Olge poudarila njihovo pravico do drugačnosti.«

↘ POVZETEK

Tako v romanu *Fata morgana* kot v kratkih pripovedih, zbranih v zbirki *Na obali*, so osrednji liki Marice Nadlišek mlade meščanke, le v zadnji fazi tudi delavke. Z različnimi pripovednimi postopki, med ka-

terimi so pogosti dnevnik, pisma in retrospektive, predvsem pa z živahnimi dialogi, pisateljica dovolj plastično oblikuje njihove značaje in izraža temeljne dileme slovenske ženske ob koncu 19. stoletja ter njihovo težnjo po emancipaciji. Tudi sodobni bralci z zanimanjem spremljamo njihova pričakovanja, upanja in razočaranja. Pred nami zaživi avstro-ogrski nacionalno mešani, a vendar tudi slovenski Trst in njegovo zaledje. Pisateljica in urednica, »ki je bila konec 19. stoletja vsestransko prisotna in deležna velikega priznanja ne samo na tržaškem, ampak tudi na celotnem slovenskem kulturnem področju«, (Biber 2005: 347) je zato gotovo vredna omembe in obravnave pri gimnazijskem pouku slovenščine.

Ključne besede: Marica Nadlišek Bartol, Trst v literaturi, slovenske pisateljice, romantični realizem, naturalizem, kratka proza, meščanski roman, Slovenka

↘ Viri in literatura

- Biber, Christina, 2005: Marica Nadlišek, tržaška ustvarjalka. Nadlišek, Marica: Na obali. Trst: ZTT = EST.
- Borovnik, Silvija, 1995: Pišejo ženske drugače?: o Slovenkah kot pisateljicah in literarnih likih. Ljubljana: Mihelač.
- Borovnik, Silvija, 2012: Književne študije: o vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Boršnik, Marja, 1962: Študije in fragmenti. Maribor: Založba Obzorja.
- Mihurko Poniž, Katja, 2008: Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne. Ljubljana: Založba Sophia.
- Mihurko Poniž, Katja, 2014: Zapisano z njenim peresom: prelomi zgodnjih slovenskih književnic s paradigmo nacionalne literature. Nova Gorica: Založba Univerze.
- Nadlišek Bartol, Marica, 1998: Fata morgana. Trst: Mladika.
- Nadlišek Bartol, Marica, 2009: Amerika in druge zgodbe o mojih otrocih. Trst: Mladika.
- Nadlišek, Marica, 2005: Na obali. Trst: ZTT = EST.
- Umek, Evelina, 2008: Po sledih Fata morgane. Marica Nadlišek Bartol 1867-1940. Trst: Mladika.
- Verginella, Marta, 2007: Marica Nadlišek, por. Bartol (1867-1940). Alenka Šelih ... (et al.): Pozabljena polovica, Portretih žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana: Tuma, SAZU.
- Verginella, Marta, 2017: Slovenka, prvi ženski časopis (1897-1902). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Verginella, Marta, 2017: Vijugasta pot žensk. Od pridobljenih pravic do zapoznelih priznanj. Pirjevec, Marija (ur.): Ženska literarna ustvarjalnost na Primorskem. Trst: Mladika, Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm.
- Pirjevec, Marija, 2017: Poti prostosti. Pirjevec, Marija (ur.): Ženska literarna ustvarjalnost na Primorskem. Trst: Mladika, Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm.
- Žerjal Pavlin, Vita, 2017: Slovenkine pesnice. Verginella, Marta (ur.): Slovenka, prvi ženski časopis (1897-1902). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

občutkov (2008). Za moje razmišljanje, ki skuša branje umestiti v okvir čustev, predvsem pozitivnih in užitka, so zanimive tudi raziskave Jeana Pierra Changeuxa. Ta nevrobiolog je namreč ravno užitek (tudi estetski in bralski!) razumel kot odločilni biološki proces, ki je ljudi odmaknil od prehranjevanja in reprodukcije (1997, navedeno po Mata 2008: 39).

Navedeni raziskovalci dobro dopolnjujejo poudarjanje individualnega dojetja literature in branja, kot so ga izpostavljali radikalni konstruktivisti s pojmom avtopoetičnosti (Maturana in Varela 2005), in empirična literarna veda, ki se je ravno zaradi tega odrekla institucionalnemu ukvarjanju z literarno interpretacijo (Dović 2004: 85–87).

Spoznanja novofenomenologov, nevrobiologov in radikalnih konstruktivistov tudi ponujajo okvir, znotraj katerega velja ponovno premisliti pojem literarna interpretacija, predvsem pa pojma motivacija in motiviranje za branje, ki nas zaradi izkušenj z različnimi bralnomotivacijskimi projekti še posebej zanimajo. Refleksija o branju literarnih besedil, kot poudarja tudi španska didaktičarka Marta Sanjuan Álvarez, pogosto izpostavlja kognitivne vidike branja ter socialne in zgodovinske vidike literature, povsem pa pozablja na čustvene elemente individualnega bralskega procesa, kljub temu da je jasno, da so ravno ti ključni pri trajnem ohranjanju bralnih navad (2011: 85).

Motivacija je eden ključnih dejavnikov učnega procesa, ki vpliva na trajnost učnih rezultatov (Juriševič 2012: 5). Je ena ključnih sestavin pismenosti, pomemben dejavnik pri bralnem razumevanju in bralnem vedenju posameznikov (Pečjak, Bucik 2004: 34). »Bralna motivacija je nadpomenka za različne motivacijske dejavnike, ki spodbujajo človeka k branju, dajejo bralnemu procesu smisel in pomagajo posamezniku, da želi bralno izkušnjo ponoviti.« (Pečjak, Gradišar 2002: 51). Zato avtorici kot pomemben element notranje bralne motivacije izpostavljata bralne interese kot »sprožilce za vzbujanje pozornosti« (2002: 65), za njihov razvoj, poglobljanje in ohranjanje pa morajo biti izpolnjeni pogoji, kot so doživljanje zadovoljstva (uživanje) v dejavnosti, občutek nezahtevnosti in varnosti (dejavnosti niso pretežke, zato se otrok počuti varnega), občutek dovršenosti (napredovanja) ter odobravanje in sprejemanje v socialnem okolju (prav tam).

Vzpostavljanje čustvene in intelektualne vezi s konkretno knjigo ter spodbujanje dolgotrajnega pozitivnega odnosa do knjig je tudi cilj strategij motiviranja za branje, ki jih je v osemdesetih s sodelavci zasnovala María Montserrat Sarto (1919–2009) in objavila najprej v knjigi *La animación a la lectura para hacer el niño lector (Motiviranje za branje, ki bo otrokom pomagalo, da postanejo bralci, 1984)*, v razširjeni in dopolnjeni izdaji pod naslovom *La animación a la lectura con nuevas estrategias (Nove strategije motiviranja za branje)* pa ponovno 1998 (Pregelj 2015: 6–9). Ta izdaja je doživela tudi slovenski prevod, ki so mu dodane izkušnje slovenskih motivatorok in motivatorjev branja.

Katere so temeljne značilnosti bralnomotivacijskih strategij M. Sarto? Temeljijo na kognitivno-konstruktivističnih spoznanjih in so zasnovane za delo z literarnimi besedili, ki dolgoročno vodijo k izboljšanju bralne zmožnosti. Za doseganje tega cilja so ključni predvsem motivacija, vzgoja in uporaba igre. Strategije spodbujajo uživanje v branju celotnega besedila, njegovo polnočutno zaznavanje (upoštevanje VAKOG-a, mnogoterih inteligenc),

sistematično navajajo na branje v globino in postopno povečujejo bralsko avtonomijo udeležencev. Posebna pozornost je namenjena mentorjem in mentoricam branja, ki udeležence in udeleženke bralnomotivacijskih delavnic le usmerjajo v branje v okviru njihovih zmožnosti, nikakor pa ne v razumevanje besedila, ki je enako njihovemu.

Ker gre po mnenju IBBY-jeve žirije za podeljevanje nagrad promotorjem branja (IBBY – Asahi Reading Promotion Award) »za inovativno metodo, ki se odlikuje po preprostosti uporabljenih strategij in njihovi enostavni izvedbi; mogoče jih je izvesti tako rekoč kjerkoli, saj aktivnosti temeljijo predvsem na delu z besedilom« (Pregelj 2015: 7), smo jih v različnih projektih in kontekstih doslej preizkusili tudi v Sloveniji: v večjezičnem in medkulturnem (projekt Leo, leo – Pregelj 2014a, 2014b; Izobraževanje mentorjev branja na založbi Malinc Jamnik 2014, Geršak, Pregelj 2015; priprava na maturo iz španščine v okviru Slovenskega društva učiteljev španščine (Pavlič, Pregelj, Šabec, Tomc 2015) ter projektu, ki promovira strategije po vsej izobraževalni vertikali (Španska vas – Pregelj 2015b, 2016a, 2016b; Inobra – Pregelj, Šifrar Kalan, Baloh 2017).

Projekt veSeLOL branje

Projekt je potekal od novembra 2017 do aprila 2018 v okviru univerzitetnega študija Slovenistike na Univerzi v Novi Gorici, konkretnije predmeta Izbrana poglavja iz mladinske književnosti in Spolni stereotipi v slovenski mladinski književnosti, v katerem smo najprej pripravili didaktizacije¹ različnih mladinskih besedil, te pa nadgradili z didaktizacijami nekaterih slovenskih klasičnih besedil. V projektu, ki je tokrat potekal prvič, skušali pa ga bomo izpeljati tudi v naslednjem akademskem letu, je sodelovalo pet študentov druge stopnje Slovenistike, Ana Cukjati, Lara Brankovič, Vanesa Vodovnik, Maja Orel, Anej Žagar in osimska štipendistka² Barbara Zlobec, učiteljica slovenščine in klasičnih jezikov na Liceju F. Prešerna v Trstu, ki svoje sobotno leto preživlja na Univerzi v Novi Gorici, kjer se še posebej posveča motiviranju za branje.

Vzroke za svoje spoznavanje bralnomotivacijskih strategij je Barbara Zlobec opredelila takole: »Čeprav sem še vedno prepričana zagovornica frontalne lekcije kot ključne didaktične metode, si ne morem prikrivati, da je motivirati dijake za branje vse težje, pa čeprav učim na klasični vzporednici, ki ostaja nekaka oaza precej aktivnih bralcev. Razvoj tehnologije in sredstev množičnega obveščanja ter socialnih omrežij prinaša najstnikom (in ne samo njim) pravo poplavo informacij, ki ima kot skupno lastnost hitrost pojavljanja in izginjanja najrazličnejših sporočil. Zabavna elektronika s svojimi pisanimi podobami in vidno-motoričnimi izzivi je vse močnejši antagonist branju, ki zahteva čas, potrpežljivost in pozornost, in tradicionalnim, manj dinamičnim pristopom obravnave književnosti. Mislim, da če učitelj ne išče novih pedagoških poti do najstniških duš, res tvegamo, da bodo vrste odraslih navdušenih bralcev, ki imajo stik s širše pojmovano književnostjo kot ključnim elementom vseživljenjskega izobraževanja, vse redkejše, in da bo nizka bralna pismenost, ki jo ugotavlja marsikatera mednarodna raziskava, vse resničnejša grožnja.

¹ Pojem didaktizacija uporabljam v enakem pomenu kot Zoran Božič v monografiji Slovenska literatura v šoli in Prešeren, kjer je zapisal, da je besedo didaktizacija skoval po analogiji s terminom kanonizacija, z njim pa označuje »aktivno delo z leposlovnim besedilom« (2010:19)

² Enoletna štipendija na podlagi osminknega sporazuma, ki slovenskim vzgojiteljem in učiteljem v Italiji, ki poučujejo na šolah s slovenskim jezikom, omogoča bivanje in študij v Sloveniji.

Prednosti opisane metode so po mojem mnenju vsaj tri:

- spodbujanje uživanja ob branju (branje ne sme biti prisila, koristen je ludični pristop),
- spodbujanje komunikacije z besedilom in o besedilu (bralca ga razgradi, primerja, gleda nanj z različnih zornih kotov),
- vzgajanje v bralce v okolju, ki omogoča pozitivno izkušnjo z literarnim besedilom (včasih je učno uro mogoče načrtovati tako, da se odgovori ne delijo na pravilne in napačne, tako da so dijaki bolj sproščeni).«

Prisotnost izkušene kolegice in njeno sodelovanje v projektu je bilo za študente, ki se šele usmerjajo na svojo poklicno pot, izjemno dragoceno. Prav tako spoznavanje strategij, ki so jim, kot so nekateri zapisali v svojih evalvacijah, »odkrile nov način obravnavanja literature, ki mi bo kot bodoči učiteljici prišel zelo prav« (Ana Cukjati). »Učenci, dijaki in ne nazadnje tudi odrasli se danes težko vživimo v zgodbo, pogosto je niti ne razumemo, zato ne moremo doseči popolnega užitka. Težava z nebranjem se zelo pogosto kaže že v osnovni šoli, saj imajo nekateri učenci težave z branjem, posledično pa se jim tudi branje daljših besedil in knjig upira. Bralnomotivacijske strategije so tudi meni pomagale pri spopadanju z vsebinsko in oblikovno zahtevnejšimi besedili.« (Lara Brankovič).

Temeljni cilj projekta veSeLOL branje je bil pridobiti znanje o inovativnih pristopih motiviranja otrok, učencev in dijakov za branje po bralnomotivacijskih strategijah Montserrat Sarto in urjenje v kakovostni in ustvarjalni pripravi gradiva, in sicer tako, da bo to za otroke/učence/dijake čim bolj privlačno ter da jih bo motiviralo za branje slovenskih klasikov. Pri izbiri nas je vodil nabor besedil, ki jih za obravnavo v osnovni šoli predlaga veljavni Učni načrt (str. 68–73), pa tudi v njem zapisani cilji, ki kot prvega med splošnimi cilji navajajo oblikovanje pozitivnega čustvenega in razumskega razmerja do slovenskega jezika (str. 6), kot tretjega pa ohranjanje in razvijanje pozitivnega odnosa do neumetnostnih in umetnostnih besedil (str. 7). Izbor besedil so po svoji presoji in v skladu s svojimi afinitetami sami opravili udeleženci projekta.

Poleg spoznavanja teoretskih osnov je bilo delo v projektu zasnovano izrazito praktično, s spoznavanjem konkretnih strategij M. Sarto, pripravo didaktizacij, njihovo izvedbo v razredu (pred kolegi), evalvacijo in avtoevalvacijo.

Besedila, s katerimi smo delali, so: Fran Levstik: *Martin Krpan*, Ivan Tavčar: *Tržačan*, Ivan Cankar: *Na klancu*, Ivan Pregelj: *Matkova Tina*, France Prešeren: *Povodni mož*, Ciril Kosmač: *Tantadruj*, *Gosenica*, Slavko Grum: *Dogodek v mestu Gogi*, Simona Jenko: *Tilka* in Ivan Cankar: *Hiša Marije Pomočnice*.

Za zgled in v obeležitev stote obletnice prve slikaniške izdaje navajamo uporabo bralnomotivacijske strategije ob Levstikovem *Martinu Krpanu*, ki smo jo priredili in skrajšali za revialno objavo. Celotne didaktizacije bodo v knjižni obliki pod (za zdaj še delovnim) naslovom *Od Prešerna do Kosmača: z bralnomotivacijskimi strategijami do prebiranja slovenskih literarnih klasikov* luč sveta ugledale še v tem letu. Vse didaktizacije obsegajo krajšo predstavitev avtorja besedila, pregled obravnave in načina dela z

besedilom v potrjenih šolskih učbenikih, predlog didaktizacije z uporabo bralnomotivacijske strategije, povzete po M. Sarto (krajša utemeljitev izbora strategije, opis skupine, ciljev, pripomočkov za izvedbo, časa, potrebnega za izvedbo, prednosti in pasti izvedbe strategije, popis izvedbe ter samoevalvacijo), ter dodatne predloge aktivnosti in/ali utrjevanja snovi.

Obravnava pripovedke *Martin Krpan* s pomočjo bralnomotivacijske strategije

(Didaktizacijo je pripravila Lara Brankovič.)

Strategijo Poslušam in naredim (Sarto 2015: 59) sem izbrala, da bi se udeleženci seznanili z literarnim pojmom »književni prostor«. S premikanjem po različnih prostorih namreč učenci lahko ugotovijo, da se navadno s spremembo književnega prostora v besedilu spremeni tudi dogajanje, da se torej zgodi nekaj novega.

Kratek opis strategije

OPIS SKUPINE:

- do 30 udeležencev,
- učenci 7. razreda oz. tretjega vzgojno-izobraževalnega obdobja.

CILJI:

- uživanje v branju celotnega besedila,
- navajanje na pozorno poslušanje,
- poslušanje z razumevanjem,
- razumevanje in doživljanje dogajanja v besedilu,
- navajanje na upoštevanje navodil in delo po navodilih.

KAJ POTREBUJEMO ZA IZVEDBO:

- izvod besedila za vsakega udeleženca, da jo pred izvedbo strategije lahko prebere,
- večji prostor (učilnica, travnik, telovadnica),
- listke, na katere napišemo glavne književne prostore (npr. Vrh pri Sveti Trojici, Dunaj, cesarjev dvor, dvorišče, bojišče, kovačnica, hlev).

ČAS, POTREBEN ZA IZVEDBO: 45 minut (1 šolska ura).

PREDNOSTI IN PASTI izvedbe strategije:

Strategijo uspešno izvedemo, če so udeleženci pred izvedbo prebrali besedilo, prav tako, če med izvedbo dobro poslušajo in znajo razločiti književni prostor ter se ustrezno premikajo po prostoru.

Težave nastopijo, če je skupina nemirna in ne posluša. Izvedba je lahko neuspešna, če učencem, ki niso del premikajoče se skupine, upade pozornost in postanejo hrupni.

IZVEDBA:

Udeleženci pred izvedbo preberejo književno besedilo. Na začetku ponovimo naslov literarnega dela in na kratko predstavimo avtorja.

Določimo 5–8 udeležencev, ki bodo prevzeli vloge književnih oseb (Martin Krpan, kobilica, cesar, kočijaž, cesarica, Brdavs, Gregor, cesarjev sel). Če želimo vključiti vse udeležence, lahko uporabimo še predmete (kočija, zvon, mesarica ...) in Dunajčane.

Udeležencem povemo, kje v prostoru so književni prostori iz prebrane pripovedke. Na začetku vsi stojimo na enem mestu, denimo na sredini.

Začnemo z glasnim branjem. Beremo počasi, razločno, a ne preveč teatralno. Gre za poslušanje, in ne za dramatizacijo. Učenci med poslušanjem počnejo, kar slišijo. Pazimo, da to počnejo molče.

Ko pripovedko preberemo, se vsi učenci (tudi tisti, ki niso sodelovali v »premikajoči se« skupini) zberejo v krogu, da se o prebranem še pogovorimo. Učencem pustimo govoriti in izraziti njihovo mnenje. Ko povedo vse, kar so želeli, izvedbo končamo.

DODATNE vzpodbude za pogovor:

Učence vprašamo, kaj so se naučili o književnih prostorih. Pustimo jim, da povedo vse, kar jim v povezavi s tem pride na misel. Vprašamo jih, kako so se počutili med izvedbo strategije oz. kaj jim je bilo všeč in kaj bi spremenili.

V nadaljevanju pogovora jih vprašamo, zakaj se jim zdijo književni prostori v zgodbi pomembni in kakšen ritem nastane v pripovedi ob njihovi menjavi. Kakšna je zgodba, če je književni prostor en sam? Kaj z menjavo književnih prostorov dosežemo? Med pogovorom učence poslušamo, prav tako poskrbimo, da pridejo vsi do besede in da se med sabo poslušajo, s čimer krepimo spoštljiv odnos do sogovornika.

DODATNO delo za utrjevanje:

Vsak učenec nariše književne prostore, v katerih se je znašel njegov literarni lik.

Ko nam vsi učenci narišejo svoje risbe, jih razobesimo po učilnici. Lahko jih tudi primerjamo med seboj in se o njih pogovorimo.

SAMOEVALVACIJA:

Pri izvedbi te strategije je zelo pomembna naša iznajdljivost, zato premislimo, ali smo ravnali ustrezno, da so udeleženci v izvedbi uživali. Premislimo tudi, ali se je število udeležencev obneslo (smo vključili dovolj otrok, da so z zanimanjem sodelovali vsi?).

Sklep

Bralnomotivacijske strategije ponujajo alternativo klasični šolski interpretaciji, metodičnemu sistemu šolske interpretacije, ki ga Boža Krakar - Vogel razume kot »sistem postopkov in metod učenja, poučevanja in književnega raziskovanja, ki pri pouku književnosti omogočajo skupno interpretacijo umetnostnega besedila«, to pa so »doživljajsko-spoznavna motivacija, najava besedila (in njegova lokalizacija), interpretativno branje, odmor po branju, izražanje doživetij, analiza, sinteza (in vrednotenje), nove naloge.« (1989: 91) Vodilna slovenska didaktičarka je koncept literarne interpretacije pozneje še razvijala v smer recepcijske, pa tudi sistemske didaktike književnosti (2013: 7–23).

Empirična literarna veda, kamor je mogoče umestiti tudi že navedeno monografijo Sistemska didaktika književnosti v teoriji in praksi (Blažič 2015), šolski interpretaciji in hermenevtiki vse bolj odreja veljavnost (Dović 2004: 85–87), saj vse bolj poudarja individualno razumevanje literarnih besedil, ki ni toliko pogojeno z besedilom samim kot s specifičnim sprejemnikom

(prav tam). Za razliko od hermenevtičnega modela, ki teži k eni, univerzalni interpretaciji, bralnomotivacijske strategije temeljijo na konstruktivizmu, tj. na lastnem in individualnem konstruiranju pomenov pri vsakem posameznem udeležencu in udeleženci.

Za ilustracijo načina dela, ki upošteva najnovejše pedagoško-psihološke teorije učenja (Marentič Požarnik 2000: 103–104) in spoznanja empirične literarne znanosti, v prispevku predstavljam didaktizacijo Levstikovega Martina Krpana po bralnomotivacijski strategiji Poslušam in naredim M. Sarto. Tako kot večina bralnomotivacijskih strategij tudi navedena strategija ne predvideva glasne celostne obravnave besedila, ki vodi do enakih zaključkov za celo skupino, kot smo je vajeni pri šolski interpretaciji, pač pa z načinom dela (izkustvenim učenjem, ki poudarja lastno gradnjo pomenov) usmerja na pot individualnega razumevanja prebranega besedila, po kateri vsak od udeležencev napreduje v skladu s svojimi zmožnostmi.

Izvedba te bralnomotivacijske strategije ob vidnem in slušnem predvideva tudi uporabo kinestetičnega spoznavnega kanala. Kljub temu da strategija preverja predvsem poslušanje z razumevanjem, seže tudi do višjih taksonomskih stopenj, predvsem do (lastne) interpretacije prebranega besedila v interakciji z drugimi. Delo z uporabo bralnomotivacijske strategije spodbuja večkratno branje besedila: pred in med izvedbo delavnice, kar udeležencem omogoči globlje razumevanje celotnega besedila, pa tudi njegovih posameznih elementov (književnih oseb, književnega prostora in časa). Ni nepomembno, da se pri tem lahko tudi zabavamo, s čimer vzpostavimo čustven odnos do besedila in ustvarimo okolje, zaradi katerega bodo udeleženci svojo izkušnjo želeli ponoviti. Morda z istim ali pa tudi drugim besedilom.

POVZETEK

Prispevek predstavlja in kontekstualizira uporabo bralnomotivacijske strategije M. Sarto ob Levstikovem Martinu Krpanu. Uvodoma opozori na individualno razumevanje besedil, tudi literarnih, ob kognitivnih vidikih ob prebiranju literarnih besedil pa izpostavlja predvsem čustvene. Opozarja na pomen, ki ga čustvom in pozitivni izkušnji z branjem namenja Učni načrt za slovenščino. Nadalje literarno interpretacijo povezuje z motiviranjem za branje, ki ju umesti v kontekst spremenjene literarnovedne paradigme, ki jo je v literarno vedo in didaktiko književnosti pod vplivom spoznanj kognitivnih znanosti in konstruktivizma prinesla empirična literarna veda. Opozori tudi na spremembe, ki jih to prinaša v razumevanje pomena šolske interpretacije.

V nadaljevanju se prispevek osredotoča na predstavitev projekta veSeLOL branje ter predstavi eno od bralnomotivacijskih strategij, ki je bila v času traja-

nja projekta postavljena ob bok drugim didaktizacijam iz potrjenih učbenikov za slovenščino.

Prispevek predstavlja obravnavo klasičnih slovenskih literarnih besedil na način, kot je bil v različnih projektih uporabljen vzdolž celotne izobraževalne vertikale.

Ključne besede: motiviranje za branje, bralnomotivacijske strategije, Monserrat Sarto, bralnomotivacijski projekti

Virji in literatura

- Argüelles, Juan Domingo (2009). Si quieres, lee. Contra la obligación de leer y otras utopías lectoras. Madrid: Forcola.
- Blažič, Milena Mileva (2015). Od recepcijske do systemske didaktike. Jezik in slovstvo, 3-4, 185–190.
- Božič, Zoran (2010). Slovenska literatura v šoli in Prešeren. Ljubljana: Tangram.
- Damasio, Antonio (2008). Iskanje Spinoze: veselje, žalost in čuteči možgani. Ljubljana: Krtina.
- Dović, Marijan (2004). Systemske in empirične obravnave literature. Ljubljana: Založba ZRC.
- Felski, Rita (2016). Namjene književnosti. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- IBBY – Asahi Reading Promotion Award (2002). Dostopno na: <http://www.literature.at/viewer.alo?objid=14768&viewmode=fullscreen&scale=3.33&rotate=&page=29> (22. 10. 2018).
- Jamnik, Tilka (2014). Poletna šola branja literature Donostia – San Sebastián, 28. 6.–12. 7. 2015. Otrok in knjiga, 90, 89–94.
- Juriševič, Mojca (2012). Motiviranje učencev v šoli. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Krakar Vogel, Boža (1989). Metodični sistem šolske interpretacije umetnostnega besedila. Jezik in slovstvo, 4/5, 91–98.
- Krakar Vogel, Boža, Blažič, Milena Mileva (2013). Systemska didaktika književnosti v teoriji in praksi. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Mata, Juan (2008). 10 ideas clave. Animación a la lectura. Hacer de la lectura una práctica feliz, transcendente y deseable. Barcelona: Graó.
- Mendoza Fillola, Antonio (1998). Tú lector. Aspectos de la interacción texto-lector en el proceso de lectura. Barcelona, Octaedro.
- Pavlič, Ana, Pregelj, Barbara, Šabec, Maja, Tomc, Bojana (2015). Kratka hispanoameriška zgodba na maturi (Carlos Fuentes in Gabriel García Márquez) – El cuento hispanoamericano en el examen de matura (Carlos Fuentes y Gabriel García Márquez). Ljubljana: Slovensko društvo učiteljev španščine.
- Pečjak, Sonja, Bucik, Nataša (2004). Bralna motivacija učencev v osnovni šoli. Pedagoška obzorja, 13, 4, 33–54.
- Pečjak, Sonja, Gradišar, Ana (2004). Bralne učne strategije. Ljubljana: Zavod za šolstvo.
- Pregelj, Barbara (2014a). Motiviranje za branje: izkušnje s projektom Leo, leo. Educa, 3/4, 6–17.
- Pregelj, Barbara (2014b). LEO, LEO. Priročnik motiviranja branja za šolsko leto 2014/2015. Medvode: Malinc.
- Pregelj, Barbara (2015a). Aktualnost bralnomotivacijskih strategij M. Sarto (predgovor k slovenski izdaji). V: Sarto, Montserrat. Strategije motiviranja za branje z izkušnjami slovenskih motivatorok in motivatorjev branja. Medvode: Malinc, 5–15.
- Pregelj, Barbara (2015b). LEO, LEO in Španska vas. Priročnik motiviranja za branje v šolskem letu 2015/2016. Medvode: Malinc.

- Pregelj, Barbara, Geršak, Urša (2015). Izobraževanje mentoric in mentorjev branja na baskovski univerzi v Donostii/San Sebastiánu. Jezik in slovstvo, 2, 149–152.
- Pregelj, Barbara (2016a). Leo, Leo in španska vas: priročnik motiviranja branja za šolsko leto 2015/2016. Medvode: Malinc.
- Pregelj, Barbara (2016b). Motiviranje za branje: strategije za delo z besedili v letu 2016/2017. Medvode: Malinc.
- Pregelj, Barbara, Kalan Šifrar, Marjana, Baloh, Barbara (2017). Motiviranje za branje med inovacijo in pedagoško prakso: projekt INOBRA. Medvode: Malinc.
- Pregelj, Barbara, Gole, Gašper, Levstik, Anja Urška, Konjedic, Polona (2017). Motiviranje za branje v projektih: Leo, Leo in Španska vas: priročnik za delo z besedili v šolskem letu 2017/2018. Medvode: Malinc.
- Puente Ferreras, Aníbal (1996). Cómo formar buenos lectores. V: Hábitos lectores y animación a la lectura. Universidad Castilla – La Mancha, 21–46.
- Sarto, Montserrat (2015). Strategije motiviranja za branje z izkušnjami slovenskih motivatoric in motivatorjev branja. Medvode: Malinc.
- Sanjuan Álvarez, Marta (2011). De la experiencia de la lectura a la educación literaria. Análisis de los componentes emocionales de la lectura literaria en la infancia y la adolescencia. Ocnos, 7, 85–100.
- Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina (2011). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod za šolstvo.

Imam svojo VREČKO

Vsako vrečko večkrat uporabim!

Odsluženo plastično nosilno vrečko odvržem v zabojnik za odpadno embalažo.

Vpliv na življenje živali

Živali plastične nosilne vrečke zamenjujejo za hrano.

Delci mikroplastike se prenašajo po prehranjevalni verigi.

Živali se zapletajo v plastične nosilne vrečke.

KAMPANJA O VPLIVU PRETIRANE POTROŠNJE LAHKIH PLASTIČNIH NOSILNIH VREČEK NA OKOLJE

Brigita Praznik Lokar, Osnovna šola Danile Kumar Ljubljana

USTVARJALEN ZAKLJUČEK OBRAVNAVE DOMAČEGA BRANJA – IVAN CANKAR: MOJE ŽIVLJENJE

▽ V članku predstavljam obravnavo knjige Ivana Cankarja *Moje življenje* za domače branje v 9. razredu, in sicer s frontalno razlago in pogovorno metodo z diskusijo ter z ustvarjalnim zaključkom v obliki dramske uprizoritve z vključenimi igranimi kratkimi filmi, ki je bila izvedena na pobudo učencev, ki so s tem pokazali, da je lahko spoznavanje s Cankarjem poučno in hkrati zabavno, ne da bi pri tem okrnili vsebino črtic in lepoto Cankarjevega jezika.

1 Uvod

»Priznajmo si. Branje Cankarja v šoli ni bilo zabavno. Še posebno zato ne, ker je bilo obvezno. In kot najstnik razumeti tisti umetelni jezik ... obnova črtic, stoje pred tablo, se je zdela kot najhujša nočna mora ...« (Štingl 2017). S temi besedami je bil v svet pospremljen projekt *Cankar v stripu* ob začetku Cankarjevega leta decembra 2017. Priznam, da me te besede in vsesplošni stereotipi, da Cankarja nihče ne bere, da je današnji mladini miselno in življenjsko strašno oddaljen, motijo, saj so mi bila Cankarjeva besedila že od osnovne šole blizu, verjetno tudi zato, ker sem imela in še imam rada slovenski jezik z zgodovino, kar je bil tudi glavni razlog za izbiro poklica, ki ga sedaj opravljam. Tudi pri pouku slovenščine vedno skušam učencem Cankarjeva besedila čim bolj približati in aktualizirati, da kasneje ne bi tudi oni dejali, da Cankarja sploh niso marali brati. Ko sem se seznanila s tem projektom – *Cankar v stripu*, mi je bil le delno všeč. Spraševala sem se, ali bi morali učitelji slovenščine v današnjem času z namenom dosega večje sprejemljivosti Cankarja med učenci res tako rigorozno posodobiti njegova besedila; pa ne mislim s tem le na vrsto besedila – strip, ampak tudi na samo besedišče (sleng) in prenos Cankarjeve realnosti v današnji svet. Po mojem mnenju se ravno s tem izgubi tisto najlepše iz Cankarjevih črtic – poetičnost njegovega jezika. Bi moral Cankar res postati strašno zabaven, da bi ga učenci raje brali? Mnenje Petre Vidali (2018) v članku *Večera* krasno povzema moje misli: »... nobenega razloga ni, da bi Cankar moral biti zabaven. Večina dobre literature ni preveč zabavna. Bi jo morali zato ubogim mladim prihraniti?« Ravno nasprotno s tem vprašanjem delujem, ko svojim učencem 9. razreda »zaukažem« branje črtic Ivana Cankarja za domače branje.

A če sem do tega šolskega leta Cankarjeve črtice obravnavala predvsem s pomočjo klasičnih metod obravnave domačega branja (s frontalno razlago in pogovorno metodo z diskusijo) in le delno z alternativnimi metodami

(preverjanje doživljanja in razumevanja, aktualizacija z ustvarjalnim pisanjem) (Krakar Vogel 2004: 109), sem v tem šolskem letu obravnavo zaključila malo drugače – predvsem ustvarjalno. Za to pa so poskrbeli najstniki, ki po vsesplošnem mnenju Cankarja niti razumeti ne morejo, kaj šele da bi to hoteli.

2 Domače branje

Domače branje pomeni učenčevo samostojno branje literarnega dela zunaj šole (doma) in naj bi bilo dopolnilo k obravnavanju književnosti v šoli. Ponavadi je izbor knjig tak, da se ujema oz. dopolnjuje izbor tem, obdobji, avtorjev v učnih načrtih, hkrati pa je treba upoštevati zanimivost za bralca (Krakar Vogel 2004: 108). Sama pri izboru knjig za domače branje sledim učnemu načrtu, hkrati pa želim upoštevati želje učencev. Tako so učenci 9. razreda v šolskem letu 2017/2018 morali prebrati 4 knjige za domače branje, in sicer: *Pripovedke po Shakespearu* (Mary in Charles Lamb), *Moje življenje* (Ivan Cankar), *Mali princ* (Antoine de Saint-Exupery) in knjigo po izboru s predlaganega seznama *Najstniki in težave* ali *Najstništvo niso le brezskrbni dnevi mladosti*. Prva tri besedila so na predlaganem seznamu domačega branja v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju v učnem načrtu iz leta 2011 (Učni načrt 2011: 72–73). V šolskih letih 2014/2015, 2015/2016 in 2017/2018 so bila vsa štiri dela med učenci sicer dobro sprejeta, a največ odpora do branja so izražali ravno pri knjigi *Moje življenje*. Učenci so bili že pod vplivom stereotipov, da je Cankar starinski, nerazumljiv, zato sem se morala še bolj potruditi pri spodbujanju za branje in nadaljnjo obravnavo.

2.1 Ivan Cankar: *Moje življenje*

Cankarjeva zbirka črtic *Moje življenje* je prvič izšla leta 1920. Kasneje je doživela še mnogo ponatisov in različnih izdaj. Učenci so morali prebrati izdajo iz leta 1984, ki jo je izdala Mladinska knjiga. V njej je 14 črtic, ki so oštevilčene z rimskimi številkami I–XIV, in 11 črtic, ki so naslovljene: *Njena podoba*, *Sveto obhajilo*, *Na peči*, *Desetica*, *Mater je zatajil*, *Večerna molitev*, *Tuja učenost*, *Skodelica kave*, *V tujini*, *Naš laz*, *Njen grob*.

Decembra 2017 so učenci dobili navodila za branje knjige in vprašanja na delovnem listu. Svoje odgovore so morali zapisati v ustvarjalni zvezek (zvezek za domača branja in bralno značko, ki ga imajo že od 6. razreda naprej) in oddati do konca januarja 2018. Obravnavo sem načrtovala za mesec marec 2018. Znanje iz domačega branja bi nato preverjala s pisanjem šolskega spisa na temo črtic z aktualizacijo in uстным ocenjevanjem.

2.2 Navodila za učence

Ivan Cankar: *Moje življenje*

Preberi knjigo in izčrpno odgovori na vprašanja, odgovore pa zapiši v ustvarjalni zvezek. Bodi pozoren/pozorna na slog pisanja in pravopis.

V knjigi je 14 kratkih pripovedi – črtic, označenih z rimskimi številkami I–XIV, in 11 črtic, ki so naslovljene (*Njena podoba*, *Sveto obhajilo*, *Na peči*,

Desetica, Mater je zatajil, Večerna molitev, Tuja učenost, Skodelica kave, V tujini, Naš laz, Njen grob).

1. Na kratko predstavi življenje in delo Ivana Cankarja. Navedi tudi njegova najpomembnejša dela in jih razvrsti po literarnih zvrsteh. V pomoč ti naj bo dana razpredelnica, ki jo prepisi v zvezek/na list.

2. Dana vprašanja se nanašajo na kratke pripovedi/črtice, ki so označene z rimskimi številkami I–XIV.

a) Zapiši kraj in čas dogajanja v danih črticah. V kateri glagolski osebi so napisane, kdo je pripovedovalec?

I: Slovenska matica je najstarejše društvo za izdajanje knjig (1864). Napiši, kaj je Cankarja motilo pri njej in zakaj.

II: Zakaj pisatelj ni odgovoril na učiteljičino vprašanje, koliko je ena plus ena?

III: Kakšna je bila materina kazen in kako je učinkovala na Cankarja?

IV: Pojasni, o katerem prazniku so se otroci najraje pogovarjali in zakaj ravno o tem.

V: Pojasni, po čem se je pisatelju v spomin vtisnil mlad in lep gospod in kateri poklic je opravljal.

VI: Za koga je Cankar menil, da so najmanj pobožni in zakaj?

VII: Kolikokrat se je Cankar v otroštvu srečal s smrtjo in kako jo je doživljal?

VIII: Po čem je Cankar hrepenel in zakaj?

IX: Pojasni, zakaj je Cankar v otroštvu menil, da je šola njegov najhujši sovražnik.

X: Kaj so štrbonclji in kakšen spomin veže pisatelja na njih?

XI: Pojasni, kdaj človek spozna človeka in se vpraša o smislu življenja (po Cankarjevem mnenju).

XII: Kako se je Cankar počutil na predvečer odhoda v Ljubljano in zakaj?

XIII: Kako je pisatelj gledal na Vrhniko ob odhodu?

XIV: O čem naj bi ljudje, pisatelji pisali – od kod naj bi jemali spomine?

3. Napiši naslov vsake naslovljene črtice in jo obnovi v treh povedih.

4. Zapiši mnenje o prebranih črticah. Svoje mnenje utemelji. Navedi črtico, ki ti je bila najbolj všeč, in črtico, ki ti je bila najmanj všeč. Navedi tudi razloga.

5. Opiši, razloži odnos Ivana Cankarja do mame. Svojo razlago utemelji s primeri iz danih črtic. Kakšen je tvoj odnos do mame?

6. Katero črtico bi dramatisiral/-a, če bi imel/-a možnost? Opiši/predstavi sceno, ki bi jo želel/-a uprizoriti na odru.

7. ZAPIŠI PRIMERJAVO MED TVOJIM IN CANKARJEVIM OTROŠTVOM. Kdo bolje, slabše živi? Zakaj meniš tako? Sta si v čem podobna ali zelo različna? Kaj meniš o Cankarjevem otroštvu? Ali imajo otroci danes podobne težave? Navedi/predstavi jih. Pomagaj si z motivi iz črtic. Primerjavo zapiši v obliki krajšega razmišljanja (najmanj 20 povedi).

8. Leto 2018 bo Cankarjevo leto, saj bomo obeleževali 100. obletnico smrti enega največjih slovenskih literatov – Ivana Cankarja. Na kakšen način bi ga ti želel/-a obeležiti? Napiši svoj predlog.

2.3 Obravnava domačega branja

Vsi učenci (14) so do dogovorjenega roka oddali svoje odgovore. Vse zapise sem skrbno prebrala in pregledala. Nekateri so bili v svojih zapisih skromni, drugi so se zelo potrudili. Tako kot pretekla leta so učenci po večini napisali, da jim črtice niso bile všeč, da jih niso razumeli, da so jim bile preveč žalostne. Najbolj všeč jim je bila črtica Skodelica kave, ker so jo najbolj razumeli, najmanj všeč pa sta jim bila Naš laz in Njen grob, ker govorita o smrti matere. Vsi so zapisali, da bolj cenijo svojo mamo, kot jo je Cankar. Najpogosteje so zapisali, da bi dramatisirali črtico Skodelica kave. Zelo dobro so primerjali svoje otroštvo s Cankarjevim. Po večini so napisali, da sami boljše in lepše živijo, ker pač živijo v 21. stoletju. Vseeno pa so nekateri izrazili dvom v boljše, kakovostnejše življenje današnjih otrok. Ivan Cankar je veliko časa preživel v naravi, med prijatelji, imel je več stika z ljudmi, manj obveznosti, niso ga obkrožale digitalne naprave ... Njihova razmišljanja so me presenetila, sploh če so v prejšnjih odgovorih zapisali, da jim črtice niso bile všeč, da jih niso razumeli ... A kljub temu so jih spodbudile k zanimivemu razmišljanju. Torej so jih razumeli – po svoje.

Na koncu so učenci navedli svoje predloge za počastitev Cankarjevega leta. Predlagali so pohod po poteh Ivana Cankarja (tako v Ljubljani kot na Vrhniki), dan mam in otrok v čast Cankarjeve mame, bralni maraton Cankarjevih besedil ... Kar nekaj učencev pa je navedlo, da bi lahko nekaj črtic uprizorili na šolskem odru ali celo posneli kratke filme. Nad vsemi idejami sem bila zelo navdušena, najbolj pa nad dramsko uprizoritvijo.

Med samo obravnavo domačega branja (2 šolski uri) v obliki pogovora/diskusije z učenci, izmenjave mnenj in izkušenj z branjem je med večino učencev vse bolj rasla želja po uprizoritvi črtic. Že med pogovorom so predlagali črtice za uprizoritev – največkrat so omenjali Pehar suhih hrušk (črtica III), Skodelica kave, Mater je zatajil, Enajsta šola pod mostom (črtica II). Po obravnavi domačega branja je sledila še poglobljena obravnava črtic Bobi in Na peči. V tem času je v meni dozorela ideja o uprizoritvi igre na šolskem odru, v kateri bi se mladi pogovarjali o Ivanu Cankarju, o tem, koliko skupnega imajo z njim, svoje trditve pa bi podkrepili s primeri iz črtic. Ravno v tistem času smo se v šolski knjižnici dogovarjali, kako bi izpeljali zaključek bralnega leta za učence 6.–8. razreda (140 učencev), ki so opravili bralno značko. Predlagala sem, da lahko s svojimi učenci 9. razreda pripravim predstavo, hkrati pa z njo počastimo Cankarjevo leto. Določili smo datum prireditve (14. maj 2018) in priprave so stekle.

3 *Kdo sploh bere Cankarja?* Dramska uprizoritev z igranimi kratkimi filmi

Priprave na prireditev oz. predstavo sem razdelila na tri faze:

1. Pisanje scenarija odrske igre in scenarija kratkih filmov (marec, april),
2. Snemanje kratkih filmov in montaža (april),
3. Vaje za odrsko uprizoritev (maj).

3.1 Potek priprav

Medtem ko sem scenarije za kratke filme po izbranih črticah napisala sama s pomočjo Cankarjeve zbirke, je pri pisanju scenarija odrske igre zelo dejavno sodelovala učenka Eva Lazar, ki je tudi soavtorica odrske igre. Po moji predstavitvi ideje med šolsko uro je čez nekaj dni sama prišla k meni z zapisanimi predlogi za igro. Skupaj sva se odločili, da bo na odru pet učencev (Eva, še dve učenki in dva učenca), ki bodo odigrali sami sebe. Pri zapisu scenarija sem upoštevala njihove osebne značilnosti.

Za predlogo kratkih filmov sem v skladu z besedilom igre izbrala naslednje črtice oz. prizore iz njih: 1. Pogovor otrok na peči, 2. Enajsta šola pod mostom – Ivan ob reki s prijatelji in doma med pomerjanjem obleke ter nesrečna pot v šolo, 3. Stroga učiteljica v razredu, 4. Kraja hrušk in razkritje, 5. Skodelica kave, 6. Mater je zatajil in 7. Odhod v Ljubljano. V filmčkih je skupaj igralo 12 učencev iz 9. razreda – polovica iz moje skupine, ostali iz drugih skupin na priporočilo mojih učencev. Učenci so prevzeli vlogo junakov in jih odigrali v skladu s Cankarjevo dobo in v Cankarjevem jeziku. Vlogo Ivana Cankarja je v vseh filmih prevzel moj učenec J., ki izkazuje izreden talent za igro. Celotno snemanje in montažo filmov je prevzel nadarjeni učenec T. iz 8. razreda ob pomoči svojega prijatelja, tudi učenca 8. razreda. Snemanje je potekalo tri dni v času pouka konec aprila v sončnem vremenu ob reki Savi in njeni bližnji okolici (Ljubljana Stožice), na šolskem dvorišču, v šolski dvorani in moji učilnici. Da sem uskladila vse termine snemanja z obveznostmi učencev, sem potrebovala kar nekaj časa in predvsem veliko razumevanja s strani učiteljev.

Vaje za predstavo so potekale v prvih dneh maja, ravno v času izvajanja NPZ, a vsi sodelujoči učenci so vaje redno obiskovali. Tako pri snemanju kot pri vajah so vsi učenci pokazali veliko vnemo za sodelovanje. Na koncu je celoten projekt postal čisto njihov, jaz sem bila le nema opazovalka in koordinatorica dejavnosti. Učenci so si sami svetovali, kako prizore odigrati, sami so priskrbeli scenske pripomočke, se trudili realno prikazati Cankarjev čas, preverjali dejstva iz knjige ...

Na dan predstave so se učenci izredno izkazali, publika pa je bila navdušena. O predstavi je učenka iz 7. razreda napisala: »Predstava se mi je zdela zelo zanimiva in tudi smešna. Igralci so igrali precej realistično. Dobro se mi je zdelo, da so izbrali Cankarja, saj ga bomo morali prebrati prej ali slej. Mislim, da je predstava učence spodbudila k branju Cankarja, saj so ga povezali z nami in nam pokazali, koliko skupnega imamo z njim.«

Vsi sodelujoči učenci v projektu (teh je bilo 10 – štirje učenci zaradi lastnih obveznosti niso mogli sodelovati) so ob zaključku napisali refleksijo o opravljenem delu in nato prejeli oceno pri pouku slovenščine. Naknadno so učenci tudi pisali spis na temo črtic z aktualizacijo (Biti mlad in poln nad ... Je res tako težko biti mladostnik?), pri zadnjem ustnem ocenjevanju pa sem preverjala in ocenjevala znanje tudi iz tega domačega branja.

3.2 Odrska igra s kratkimi filmi

Besedilo igre *Kdo sploh bere Cankarja?* predstavlja pet najstnikov, ki se srečajo po pouku v parku na klopcah in imajo skupno težavo – za domače

branje morajo prebrati Cankarjevo *Moje življenje*. Medtem ko se učenci L., N., L. in T. ves čas sprašujejo, koga bi sploh zanimalo življenje Ivana Cankarja, zakaj je sploh treba brati Cankarja, ko pa imajo toliko obveznosti, tarnajo, da je učiteljica slovenščine prezahtevna in da v bistvu knjige prav nič ne razumejo, najstnica Eva skuša vse prepričati, da branje te knjige sploh ni tako naporno in da imajo z mladim Ivanom več skupnega, kot si mislijo. So zasanjani in hrepenijo po vsakdanjih rečeh kot Cankarjevi sorojenci v črtici Na peči, imajo težave v šoli in z učitelji kot Cankar v črtici II, se prerekajo s sorojenci in sošolci/prijatelji ter zganjajo lumparije (črtica III), nevede povzročajo skrbi staršem (Skodelica kave), se izogibajo nasvetom in navodilom staršev in učiteljev (Mater je zatajil), a vsi skupaj želijo oditi v svet, ob tem pa jih je strah kot Cankarja (črtica XIII). Igro zaključijo s skupnim mnenjem, da imajo z Ivanom Cankarjem veliko skupnega in da je prav, da berejo njegove knjige. Konec koncev je tudi med njimi lahko novi Ivan Cankar, zato naj vsi skupaj odidejo domov končno prebrat njegovo knjigo *Moje življenje*.

↳ **Slike 1-4:** V odrski igri se dijaki sprašujejo, zakaj je sploh treba brati Cankarja. Avtorica vseh fotografij je Brigita Praznik Lokar.

Ob vsakem namigu na določeno črtico se je na platnu nad odrom predvajal kratki film (sedem kratkih filmov dolžine 1–3 minute). Učenci na odru so govorili delno v slengu, delno v splošno pogovornem slovenskem jeziku. V igro sem bila vključena tudi sama, in sicer kot učiteljica, ki v parku sreča svoje učence, dva učenca pa se pred njo skrivajeta za drevo (namig na črtico Mater je zatajil).

▼ **Slika 5:** Cankar s prijatelji ob reki

▼ **Slika 6:** Nesrečni Ivanov padec na poti v šolo

▼ **Slika 7:** Cankarjeva mati zaman čaka pred šolo

▼ **Slika 8:** Otroci med pogovorom na peči

Slika 9: Ivan zavrne materino kavo

Slika 10: Lina in Ivan se sladkata z ukradenimi hruškam

Slika 11: Stroga učiteljica sprašuje, koliko je 1+1

Slika 12: Zasanjani Ivan želi v svet

4 Sklep

V začetku šolskega leta sem knjigo Ivana Cankarja *Moje Življenje* načrtovala za drugo domače branje v 9. razredu. Sprva sem predvidevala le običajno obravnavo, za katero sem vedela, da pri nekaterih učencih ne bo dobro sprejeta, pri nekaterih pa bo vzbudila zanimanje za dela Ivana Cankarja. Zgolj z enim samim navodilom, da naj predlagajo način počastitve Cankarjevega leta, se je povsem nenačrtovano sprožil projekt, v katerem so učenci odigrali prizore iz Cankarjevih črtic in se živeli v njegovo življenje ter poiskali značilnosti, ki so jim skupne s Cankarjem. Ugotovili so, da jim življenje Ivana Cankarja ni tako tuje in oddaljeno, da ga v bistvu lahko razumejo, če se jim ga približa na njim zanimiv, zabaven način, da ga lahko aktualizirajo. Torej ni nujno, da Cankar postane zabaven, lahko je spoznavanje z njim zabavno. Hkrati so skozi življenje v literarne junake razvijali empatijo. Učencem 6.–8. razreda, ki so si predstavo ogledali, pa so vzbudili zanimanje za branje Cankarja in ob seznanitvi s Cankarjem v 9. razredu se bodo gotovo spomnili te predstave in pristop do branja knjige za domače branje mogoče ne bo odklonilen.

Sama pa sem prišla do sklepa, da sicer besedila Ivana Cankarja za vse učence ne morejo biti zanimiva, da pa jim ga lahko na ustvarjalen način približam, ne da bi pri tem okrnila Cankarjev jezik ali izrazito posodobila okoliščine črtic. Sodelujoči učenci so s predstavo *Kdo sploh bere Cankarja?* ustvarili nenavadne, a čudovite spomine na šolske dni in obravnavo del Ivana Cankarja. Gotovo bodo čez leta dejali, da za njih obravnava Cankarja ni bila najhujša nočna mora, ampak da je Cankar lahko zabaven. Zabaven pa zato, ker so se tako odločili sami.

POVZETEK

Zbirko črtic *Moje Življenje* Ivana Cankarja učenci spoznavajo kot knjigo za domače branje v 9. razredu. Do branja te knjige načeloma pristopajo z odporom zaradi njim že znanih stereotipov o Cankarju – da je nerazumljiv, starinski, celo dolgočasen. V tem šolskem letu sem to knjigo obravnavala na običajen način (razlaga, pogovor z diskusijo, učno-delovni listi), hkrati pa tudi na ustvarjalen – z dramsko uprizoritvijo z igranimi kratkimi filmi, katere pobudniki so bili ravno učenci. Tako sem učencem zahtevnejšo vsebino približala na zabaven način, pri tem pa nisem okrnila bistva črtic ali pesniškega jezika Ivana Cankarja. S sodelovanjem v celotnem projektu so učenci pridobili dragocene izkušnje in predvsem lepe spomine, črtice Ivana Cankarja pa so jim postale razumljive, izkušnje Ivana Cankarja iz otroških dni pa primerljive z njihovimi izkušnjami.

Ključne besede: domače branje, Ivan Cankar, Cankarjevo leto, dramska uprizoritev, film

Virji in literatura

- Cankar, Ivan, 1984: Moje življenje. Ljubljana: MK.
- Komadina, Tanja, 2017: Moj lajf. Bevke: Škrateljč.
- Krakar Vogel, Boža, 2004. Poglavlja iz didaktike književnosti. Ljubljana: DZS.
- Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina [elektronski vir], 2011. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf [25. 5. 2018].
- Štingl, Katja, 2017: Cankar je nenadoma postal, si lahko mislite, zabaven! Dostopno na: <https://www.vecer.com/cankar-je-nenadoma-postal-si-lahko-mislite-zabaven-6365592> [25. 5. 2018].
- Vidali, Petra, 2018: Cankar je postal, si lahko mislite, zabaven! Dostopno na: <https://www.vecer.com/cankar-je-postal-si-lahko-mislite-zabaven-6378322> [25. 5. 2018].

34. SLOVENSKI KNJIŽNI SEJEM

1. Pisateljski oder
2. Država v fokusu
3. Debatna kavarna
4. Cicifest
5. Forum
6. Ilustratorski kot
7. Založniška akademija
8. Najs(t)
9. Kulinarfest
10. Mesto v gosteh

Gospodarska zbornica Slovenije
Zbornica knjižnih založnikov in knjižarstva

www.knjiznisejem.si

f

30/14

država v fokusu: Madžarska

mesto v gosteh: Postojna

cankarjev dom 20. — 25. 11.

Nika Arhar, Ljubljana

USTVARJALNI PRISTOPI SPOZNAVANJA GLEDALIŠKE UMETNOSTI

↳ Nacionalni kulturno-vzgojni projekt *Gledal(i)šče* Slovenskega gledališkega inštituta temelji na aktivnem in ustvarjalnem spoznavanju ter raziskovanju gledališča v šolskem prostoru. S platformo Zlata paličica spodbuja k ogledu kakovostne gledališke produkcije za otroke in mladino, podpira kreativna partnerstva med kulturnim in vzgojno-izobraževalnim področjem ter razvija inovativne programe za obravnavo gledališke umetnosti v vrtcih in šolah.

»[U]metnosti ne moremo poučevati, temveč se moramo srečevati z njo, jo izkusiti, jo približati na različne načine / ... / Predmet poučevanja je pravilo, umetnost pa se mora ukvarjati z izjemami.« (Alain Bergala 2017: 24)

1 Uvod

Prednostna obravnava kulturno-umetnostne vzgoje v zadnjem desetletju je ob podpori in sodelovanju Ministrstva za kulturo ter Ministrstva za izobraževanje in šport porodila številne premisleke in primere dobrih praks tudi pri nas. Umetnost in kultura kot mnogo širši pojem se na področju vzgojno-izobraževalnega sistema uveljavljata kot pomembna tako za celostni razvoj posameznika kot tudi z vidika novih pristopov v izobraževanju za družbo 21. stoletja. Prav šolsko okolje je tisto, ki lahko »prispeva k razvoju posameznikovega dejavnega odnosa do umetnosti oz. kulture« (Nacionalne smernice za kulturno-umetnostno vzgojo v vzgoji in izobraževanju, 2009: 5), omogoči dostopnost do raznolikih in kakovostnih umetniških ter kulturnih vsebin vsem odraščajočim in z njimi dopolnjuje vzgojno-izobraževalni proces v skupnem cilju podpore radovedni, razmišljujoči, občutljivi, ustvarjalni, samozavestni in odgovorni drži mladih.

V sistematičnih prizadevanjih po spoznavanju različnih področij umetnosti in kulture sta obe ministrstvi tudi s pomočjo evropskih sredstev podprli več nacionalnih projektov na področju gledališke in filmske vzgoje¹, saj sta ti umetniški praksi eni izmed najšibkeje vključenih v vzgojno-izobraževalni proces. In če se filmska vzgoja danes zdi še posebej zanimiva in obenem nujna tudi v luči vsesplošne preplavljenosti z gibljivimi slikami, je posebna draž gledališke vzgoje vzpostavljanje konteksta za ustrezno srečevanje z uprizoritveno umetnostjo, ki se odlikuje po vsakič enkratni izkušnji komunikacije v živo, ob tem pa v sebi združuje bogastvo umetniških zvrsti in oblik (igra, gib, animacija, beseda/govor, vizualna umetnost, glasba in zvok, prostor/scenografija itd.). Zato bistva spoznavanja gledališke umetnosti ne moremo najti v poučevanju o gledališču, temveč v živem in nepo-

¹ Gledališka vzgoja: Gledal(i)šče (Slovenski gledališki inštitut), Igrišče za gledališče 2.0 (Bunker, Ljubljana), Prvi prizor (Drama SNG Maribor). Filmska vzgoja: Filmska osnovna šola (Art kino mreža Slovenije), Filmski vlak (Center za mladinsko kulturo Kočevje), Razumevanje filma (Slovenska kinoteka)

srednem stiku ob obisku kulturnih ustanov ter ogledu predstav in ustreznih dejavnostih, ki mladim omogočajo aktivno doživljanje odrskega dogajanja ter poglobljanje in nadgradnjo doživetja v celovito umetniško in osebno izkustvo.

2 Gleda(l)išče

Kako torej izbrati ustrezno gledališko predstavo in kako načrtovati aktivnosti pred in po ogledu? To jasno in praktično usmerjeno izhodiščno vprašanje vsakega pedagoga, ki želi mladim odpreti pot v svet gledališča, ponuja čvrsto podlago za projekt *Gleda(l)išče*, ki s platformo priporočenih gledaliških predstav spodbuja k spoznavanju kakovostne gledališke produkcije za otroke in mladino ter z inovativnimi programi kulturno-umetnostne vzgoje razvija možnosti integracije gledališča v vrtec in šole.

V okviru petletnega nacionalnega kulturno-vzgojnega projekta *Gleda(l)išče* Slovenski gledališki inštitut (SLOGI)² povezuje strokovne delavce iz vzgojno-izobraževalnih zavodov s kulturnimi ustanovami in gledališkimi ustvarjalci v želji po trajnostnem vzpostavljanju sodelovanja in kreativnega dialoga. Pomembno je poudariti, da so kreativni pristopi gledališke vzgoje v učnem prostoru vselej osredotočeni na gledališče kot umetnost in zato temeljno zvezani s kakovostnimi predstavami profesionalnih ustvarjalcev ter z gledališko pismenostjo kot sposobnostjo branja in razumevanja gledališkega jezika. Kadar gledališče izrabimo zgolj kot vzgojno in/ali učno sredstvo in umetniško izkušnjo podredimo didaktičnim ciljem (kar lahko opazimo tudi pri posameznih predstavah, s katerimi želijo ustvarjalci »hitreje« nagovoriti pedagoško stroko), pozabljamo, da je umetnost sama po sebi vzgojna (Sitar Cvetko, 2018) in zanemarjamo moč in potenciala samega umetniškega (gledališkega) doživetja. Gledališče ni le v besedi podano sporočilo, temveč komunicira preko celote svojih izraznih sredstev in njihovih odnosov. Kakovostna umetniška izkušnja gledalca neposredno angažira v celostnem doživljanju, ki ga poznavanje izraznih možnosti gledališča (kot so govor, gib, prostor, svetloba, likovnost, zvok) in razvijanje občutka za gledališče še okrepi ter tako prispeva k tistim vidikom gledalca, ki jih razumemo kot vzgojne in izobraževalne – k aktivnemu in ozaveščenemu gledalcu, ki je sposoben pozornega, zavzetega in kritičnega gledanja, samostojnega in ustvarjalnega razumevanja, artikuliranja svojih občutij in mnenj; k gledalcu, ki zna spoštovati, izbirati, presojevati, zagovarjati in ne nazadnje uživati v umetniški izkušnji. Vzgoja za gledališče odpira vrata v gledališče kot vitalen prostor srečevanj in izkustev, ustvarjalnih iskric, estetskih doživetij, odprtega in kreativnega razmišljanja, umetniško izkušnjo pa razširi v prizorišče dejavnega, dinamičnega in prožnega učenja. Vse to lahko najdemo tudi v iskri večplastnosti naziva projekta *Gleda(l)išče*: gledati, iskati in raziskovati gledališče ter z gledališčem opazovati (sebe, druge, okolje), raziskovati in (se) navduševati.

² Slovenski gledališki inštitut (SLOGI) se ukvarja z raziskovanjem, preučevanjem, interpretiranjem, promoviranjem, ohranjanjem, dokumentiranjem in predstavljanjem slovenske gledališke kulture, gledališke dediščine in gledališke umetnosti. Je tudi nacionalni koordinator kulturno-umetnostne vzgoje na gledališkem področju.

3 Spletna platforma Zlata paličica

Osrednji del projekta predstavlja spletna platforma Zlata paličica (www.zlatapalicica.si) kot referenčna baza za iskanje kakovostnih predstav

profesionalnih gledaliških ustvarjalcev za odraščajoče občinstvo (do 18. leta starosti). Obsežno ponudbo (tudi po kakovosti) raznovrstnih predstav in s tem povezano zagato strokovnih pedagoških delavcev pri izbiri, ki rezultira tudi v raznolikosti organiziranih umetniških izkušenj učencev, je v zadnjih letih naslovil že istoimenski, bienalni festival uprizoritvenih umetnosti za otroke in mlade (oktobra 2017 je potekal v že 17. izdaji). Katalog priporočenih gledaliških predstav na enem mestu ponuja nabor tako aktualnih kot starejših, še igranih predstav dramskega, lutkovnega, glasbenega in plesnega gledališča po vsej Sloveniji ter je v tem najširše usmerjen del spletne platforme kot splošno orodje in pomoč učiteljem, vzgojiteljem in kulturnim delavcem, pa tudi staršem. Izbor predstav pripravlja tričlanska strokovna komisija, ki združuje gledališko, pedagoško in razvojno-psihološko stroko. Te vstopajo v ploden dialog o kakovostnem gledališču, ki ustreza razvojnemu obdobju otrok/mladostnikov, katerim je predstava namenjena, pri čemer je prvi korak pri izbiri vselej umetniška celovitost predstave.

Vsaka predstava je predstavljena z osnovnimi podatki (producent, regija matičnega prizorišča, vrst predstave, trajanje, priporočena starost, dostopnost za osebe s posebnimi potrebami, premiera, kontaktna oseba), s kratkim opisom, ključnimi obravnavanimi temami, umetniško ekipo in fotografijami, z mnenjem strokovne komisije, povezavami na spletno stran predstave in informacijo o morebitnem spremljevalnem programu ter priloženimi pedagoškimi gradivi producenta. Tako lahko platforma omogoča kar najboljši vpogled in celostno informira ter napotuje na producente, pri katerih se lahko dogovorimo glede organiziranih ogledov predstav ali gostovanj. Za lažje iskanje ustrezne predstave je v nabor predstav vključen tudi iskalnik, ki omogoča pregled glede na starostno skupino občinstva, po regiji, vrsti predstave, glede na producenta ali vsebino oziroma temo (iskanje po ključni besedi).

Spletna platforma v ločenih podstraneh obsega še predstavitev pedagoških programov, ki niso neposredno vezani na gledališke predstave, a širijo vedenje o gledališču, napovedi in poročila strokovnih usposabljanj in srečanj za strokovne delavce iz vzgoje in izobraževanja ter kulture (podstran »Pismenost za gledališče«), v zavihku Kreativno partnerstvo predstavlja profesionalne ustanove na področju uprizoritvenih umetnosti (Mi smo gledališče), primere dobre prakse kulturno-vzgojnih projektov s področja gledališča in s tehnikami gledališča ter možnost sodelovanja s posameznimi ustvarjalci (Partnerska agora). Zadnja podstran je namenjena projektu *Gledal(i)šče*, ki poleg razvoja dveh posebnih programov, predstavljenih v nadaljevanju, obsega tudi sklop strokovnih izobraževanj in srečanj na področju uprizoritvenih umetnosti, gledališke in splošne pedagogike.

4. Predstava pod drobnogledom

4.1 Obravnava gledališke predstave

Predstava pod drobnogledom, vodeni ogled predstave kot vzorčni model integracije gledališkega obiska v učno okolje, obsega individualno pripravo na obisk gledališča med poukom, ogled izbrane predstave iz kataloga priporočenih predstav (lahko tudi s kratkim spremljevalnim programom v

gledališču, kot je ogled zaodrja, spoznavanje različnih vrst lutk, pogovor z igralci ali o tem, kako nastane predstava itd.) ter refleksijo po obisku gledališča, ki idealno ne potekajo zaporedoma na isti dan (v okviru pouka ali deljenega kulturnega dne).

Program izvajajo profesionalni gledališki ustvarjalci (igralci, lutkovni animatorji, režiserji, dramaturgi, teatrologi itd.) v sodelovanju z vzgojiteljem/učiteljem. Prednost takšne izvedbe je, da ustvarjalci s svojimi znanji gledališča in metod gledališke pedagogike načrtajo drugačne načine dela, ki šolski prostor odprejo novim, privlačnim oblikam »igrivega učenja«. Z dejavnostmi, ki temeljijo na aktivni soudeležbi otrok/mladih, se te spodbuja k dinamičnem, sproščenem, ustvarjalnem in samostojnem raziskovanju gledališke umetnosti. Pri tem ima bistven pomen samo dejanje gledanja. Predstava se »odvija med umetniško idejo in občutjem ali razumevanjem gledalca« (Ranciere 2010: 14), zato jo delo gledalca, njegovo gledanje, bistveno določa. Ranciere poudarja, da je gledanje aktivnost: »Tudi gledalec deluje, tako kot učenec ali učenjak. Opazuje, selekcionira, primerja, interpretira.« (2010: 13) Razumevanje tako postane kreacija posameznika. Priprave na ogled zato ne razumemo v smislu predstavitve vsebine predstave, temveč je mlade bistveno pripraviti na samo dejanje gledanja, s tem pa (p)odpreti njihovo občutljivost in dojemljivost za izrazna sredstva gledališke komunikacije in umetniško izkustvo. Podobno tudi z refleksijo po ogledu premišljujemo in predelujemo to, kar je bilo videno in kako je bilo videno razumljeno. Tovrstno usmeritev v ustvarjalno odkrivanje pomena skozi odnose vsebinskih in izraznih prvin je na področju filmske vzgoje podrobneje obravnavala in udejanjala pionirka filmske vzgoje pri nas Mirjana Borčić, enako usmerjena razmišljanja pa najdemo tudi v pisanju Alaina Bergale, ki je prenovljeni program filmske vzgoje z izhodiščem prav v umetniški razsežnosti filmskega ustvarjanja vehementno vpeljal v francoski šolski sistem. V eni od svojih zanimivih miselnih linij Bergala še poudarja, da nam umetnosti ni treba v celoti razumeti, saj prav tisti delček, ki se upira razumevanju, razdraži in izzove gledalca, ga pritegne, v sistem urejenosti in pravil vnaša nered (ali – kreativni kaos), ki je neločljiv del vsake prave umetnosti. Njegova ideja se vsekakor ponuja v zanimiv premislek tudi ob srečanjih s sodobnimi gledališkimi praksami, kjer se včasih – povsem naravno, a ne nujno upravičeno – pojavlja strah pred nerazumevanjem.

4.2 Primer izvedbe

Za lažjo predstavo si poglejmo, kako je potekala *Predstava pod drobno-gledom* ob ogledu predstave *Medved in mali* v prvem razredu OŠ Miška Kranjca. Sandra Jenko in Anja Rošker sta pripravo začeli s kratko vajo preverjanja, kaj otroci vedo o gledališču, vlogi gledalca in gledališkem bontonu, ki gledalcem omogoča odzivanje na dogajanje, a takšno, da ne moti igralcev in drugih gledalcev. Naloga, v kateri se vsak otrok predstavi z imenom in izbranim gibom, že napotuje k temeljnemu gledališkemu odnosu med izvajalci in gledalci, ki nastopu namenijo svojo pozornost, poleg tega pa udeležence aktivno pritegne v skupinske dejavnosti. Sledile so igre/naloge, ki spodbujajo pozornost na videno in natančnost pri opazovanju. Pri »Zrcalu« si otroci v parih stojijo nasproti, eden prikazuje gibe, drugi jih

posnema kot v zrcalu. V igri »Detektivi« se trije postavijo v zamrznjeno sliko, ki si jo gledalci dobro ogledajo, nato pa zaprejo oči, da vodja igre spremeni tri stvari v sliki (položaj, videz igralcev), gledalci pa ugotavljajo, katere spremembe so bile narejene. Po vaji, namenjeni zavedanju prostora, gibanja in drugih oseb, sta se izvajalki z zbiranjem predlogov otrok o tem, kaj vse potrebujemo za gledališko predstavo, ponovno vrnil k preverjanju znanja otrok o gledališču ter prešli na gledališče kot prostor domišljije. Z vajami za spodbujanje domišljije in ustvarjalnosti (na primer: kako lahko v gledališču pokažemo, da sneži? – odigramo sneg, gradimo snežake) so se otroci spoznali tudi z različnimi izraznimi sredstvi gledališča (igra, scena, rekvizit, animacija lutke, maska, kostum). Pri vaji uporabe izbranega predmeta, ki se lahko skozi igro in gib spremeni v karkoli, in pri animaciji izbranega predmeta v spontanem soustvarjanju zgodbe, so spoznavali, da se pomen znaka v gledališču ne sklada nujno s pomenom izven domišljjskega prostora. Pripravo na ogled predstave so zaključili z zbiranjem pričakovanj, s čimer se okrepi tudi njihovo zanimanje in radovednost.

Slika 1: Igra "Detektiv"
 Ilustracija: Davor Grgičević

Refleksija gledališkega obiska po ogledu predstave se je začela s kratkim pogovorom, namenjenim zbiranju vtisov. Pri skupnem obnavljanju zgodbe in scenografije s pomočjo različnih predmetov, ki so se pojavili v predstavi ali spominjajo na prizorišče ali vizualno podobo predstave, so otroci obudili spomin na dogajanje in detajle predstave. V nadaljevanju so bile igrive in aktivne vaje namenjene tako preverjanju pozornosti do različnih vidikov predstave (vrsta lutk in animacija sošolca kot marionete) in raziskovanju vizualnih in zvočnih izrazil predstave (kako so na odru uprizorili dež, ustvarjanje zvočne nevihte, kako so v predstavi ustvarili reko, uprizarjanje reke iz vrvi in animacija plišastih živali, ki plavajo) kot samemu razumevanju

videnega in razmisleku o temah, ki jih uprizoritev odpira (kakšni so bili liki v predstavi in odnos med glavnima likoma, primerjanje odrske zgodbe z realnim svetom, pogovor o osrednji temi predstave ‚podobnost-drugačnost‘, primerjanje in iskanje skupnih lastnosti ter razlik pri igri tipanja plišastih živali).

Zasnove in izvedbe programa *Predstava pod drobnogledom* se med seboj razlikujejo tako v odvisnosti od izvajalcev kot v povezavi z izbrano predstavo ter starostno skupino učencev. Ob predstavi *Virginija Volk* so učenci 3. razredov v OŠ Zalog pod vodstvom Jelene Sitar Cvetko spoznavali tudi tehnike in značilnosti senčnih lutk ter se glede na temo predstave posebej posvetili čustvom žalosti (tako v pogovoru kot vodeni improvizaciji pri odigravanju čustvenih stanj in opazovanju), igralka Patrizia Jurinčič Finžgar je učencem višjih razredov osnovne šole (OŠ Riharda Jakopiča in OŠ Brežice) ob predstavi *Romeo in Julija* približala nekatere igralske izzive in tako opozorila na sposobnost postaviti se v vlogo drugega kot skupno značilnost igralskega in gledalskega opravila, dijaki 3. letnika predšolske vzgoje na Gimnaziji Franca Miklošiča v Ljutomeru pa so se pod vodstvom Ire Ratej in Ivane Djilas preizkusili v ustvarjalni in produkcijski zasnovi predstave ter svoje ideje preverili tudi z videnim ob predstavi *Gledališče od Ž do A*.

V vsakem primeru priprava in refleksija mladim pomaga pri vlogi aktivnega gledalca. Skozi igro in lastno izkušnjo na igriv način odkrivajo in raziskujejo, spotoma usvajajo gledališko govorico, načine in pomene sporočanja, ugotovijo, da lahko gledališke znake in vsako umetniško stvaritev interpretiramo na različne načine, spoznavajo gledališče, sebe in druge, preverjajo svoja občutja, misli in stališča, preiskujejo teme predstave ter njeno vsebino vzporejajo z realnim svetom, ob tem pa se tudi poizkusijo v ustvarjalnem (so)delovanju. Specifični cilji so prilagojeni tudi starosti udeležencev. Kot iz svojih izkušenj filmske vzgoje navaja Mirjana Borčič, naj bi na razredni stopnji razvijali predvsem večino gledanja, na predmetni pa navade opredeljevanja in na srednji sposobnost ocenjevanja.

Glede na izkušnje so učenci zavzeto in z veseljem sodelovali v dejavnostih priprave in refleksije. Odzivi kažejo, da po pripravi pokažejo večje zanimanje za predstavo in gledališče nasploh ter predstavo tudi drugače spremljajo – so bolj zbrani med ogledom, zlahka sledijo predstavi, so pozorni na detajle, po predstavi veliko sprašujejo. Zaradi drugačnega načina dela in zunanjih izvajalcev lahko presenetijo tudi tisti, ki običajno veljajo za manj aktivne v šolskem procesu. Vsekakor pa je posebej dobrodošlo, da do sodelovanja med zunanjim ustvarjalcem in vzgojiteljem/učiteljem pride že pri pripravah.

5. PreDRAM! se!

Resda je vključevanje gledališča v učni program lahko težavno, saj gledališče razen v okviru slovenščine in izbirnega predmeta *Gledališki klub* v učnih načrtih ni prisotno. Za umetniške vsebine je dovolj odprt *Kurikulum za vrtce*. Osnovnošolski učni načrt v okviru slovenščine igrane ali lutkovne predstave v največji meri vključuje s perspektive dramskega oziroma književnega besedila, čeprav pozornost odmerja tudi na ostale prvine gledališkega dogodka, gimnazijski učni načrt pa vključuje predvsem

dramatiko. Pa vendarle lahko izzive za učenje o gledališču najdemo tudi pri drugih predmetih – in obenem izzive za učenje pri različnih predmetih ter obogatitev njihovih vsebin s pomočjo gledaliških tehnik.

Z novim šolskim letom bo v okviru *Gleda(l)išča* stekel tudi program interdisciplinarnega in medpredmetnega poučevanja dramatike in gledališke zgodovine *PreDRAMl se!*, ki v prvi plan postavlja gledališče kot povezovalni element za različne vsebine v obstoječem šolskem programu. Program bo potekal v okviru pouka različnih predmetov (obveznih, izbirnih, interesne dejavnosti), v štirih do osmih terminih po dve šolski uri, z njim pa želijo mladim z različnimi ustvarjalnimi tehnikami približati dramatiko in uprizoritvene umetnosti (tudi z na videz tako »nenavadnimi« predlogi, kot je vzporednost med fizikalnimi silami in odnosi med dramskimi liki ali uporabo giba pri učenju matematike). Na podlagi izbranega izhodišča (strip, vizualna podoba, gledališče predmetov, maska in kostum, kamišibaj, radijska igra, zvočna podoba, ples in ustvarjalni gib, avtorsko gledališče) bodo posamičen program in izvedbo umetniki ter ustvarjalci z različnih umetniških področij načrtovali skupaj s šolskimi strokovnimi delavci – v program vključenimi učitelji posameznih predmetov, verjetno pa bo največji izziv kako nasloviti in k sodelovanju vpeti širši učiteljski kolektiv ter v pretok idej in učenja vključiti tudi predmete, ki z umetnostjo niso neposredno povezani.

6. Sklep

Nedvomno pa lahko zgoraj omenjeni izziv prispeva k širšemu razmisleku o vlogi in načinih umeščanja umetnosti ter kulture v vse vidike vzgoje, izobraževanja in življenja nasploh. Omenjena programa vzpostavljata prostor za skupno ustvarjalno pot na križišču umetnosti in kulture ter izobraževanja in vzgoje ter za obojestransko strokovno izpopolnjevanje skozi izmenjavo znanj, kar projekt *Gleda(l)išče* celostno spodbuja tudi s programom strokovnih izobraževanj, raznolikih oblik srečevanj in predstavitev, ki ne krepijo le pismenosti za gledališče, temveč s spoznavanjem, razumevanjem, gradnjo zaupanja in spoštovanja predstavljajo tudi temelj odprtega dialoga in kreativnih sodelovanj. Navsezadnje sta tako umetnost kot takšna kultura

POVZETEK

sobivanja vrednoti, ki ju želimo predajati tudi mladim.

S projektom *Gleda(l)išče* Slovenski gledališki inštitut kot nacionalni koordinator kulturno-umetnostne vzgoje na gledališkem področju vzpostavlja sistematično sodelovanje in kreativno partnerstvo med vzgojno-izobraževalnimi in kulturnimi ustanovami ter gledališkimi ustvarjalci z namenom povečevanja gledališke pismenosti in razvoja inovativnih oblik učenja. V prispevku predstavljam temeljna vodila projekta in njegove osrednje

programske enote. Spletna platforma *Zlata paličica* s katalogom priporočenih predstav profesionalnih gledaliških ustvarjalcev za odraščajoče občinstvo (do 18. leta starosti) spodbuja s spoznavanju kakovostne gledališke produkcije. *Predstava pod drobnogledom* predstavlja vzorčni model vodenega ogleda predstave, *PreDRAMl se!* obliko interdisciplinarnega in medpredmetnega poučevanja dramatike in gledališča. Projekt z ustvarjalnimi pristopi podpira mlade, da postanejo aktivni, razmišljujoči in samostojni gledalci, jih spodbuja k ustvarjalnosti in dejavnemu odnosu do umetnosti in kulture ter do sveta okoli njih.

Ključne besede: gledališče, kulturno-umetnostna vzgoja, Gleda(l)išče, Zlata paličica, Slovenski gledališki inštitut

↘ Viri in literatura

- Arhar, Nika, 2017: Osrednje tendence lutkovnega ustvarjanja in konteksta: Iskanje sinergije v povezovanju strok in inovativnost lutkovnega medija (Pogled na lutkovno sezono 2015/2016). Vevar, Štefan (ur.): Slovenski gledališki letopis 2015-2016. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut. 28-35.
- Bergala, Alain, 2017: Vzgoja za film: razprava o poučevanju filma v šolah in drugih okoljih. Ljubljana: Društvo za širjenje filmske kulture Kino!: Membrana.
- Borčič, Mirjana, 2014: Odstiranje pogleda: spomini, izkušnje, spoznanja. Ljubljana: Javni zavod Kinodvor: Slovenska kinoteka.
- Člani in članice Razširjene medpredmetne skupine za kulturno vzgojo, 2009: Nacionalne smernice za kulturno-umetnostno vzgojo v vzgoji in izobraževanju. Ljubljana. Dostopno na: https://www.zrss.si/zrss/wp-content/uploads/nacionalne_smmernice_za_kult_umet_vzgojo_slo-1.pdf [11. 10. 2018].
- *Predstava pod drobnogledom*, poročila izvedb.
- Ranciere, Jacques, 2010: *Emancipirani gledalec*. Ljubljana: Maska.
- Sitar Cvetko, Jelena: *Gledališče v šoli, priložnost in izziv za umetnika, učitelja in učence, strokovno izobraževanje*. Ljubljana, zapiski avtorice, 21.5.2018.
- Spletna platforma *Zlata paličica* – klik do gledališča, oddaja Arsov forum, 3. program Radia Slovenija – program Ars, 17. 01. 2018. Dostopno na: <https://ars.rtv slo.si/2018/01/arsov-forum-138/> [28. 5. 2018].

ABSTRACTS

Zoran Božič, Secondary Vocational Economy and Trade School (ŠC Nova Gorica) and the University of Nova Gorica

The Words of Ivan Cankar on the School Desk

Ivan Cankar has become the second most important cultural icon, following France Prešeren, in the period after Slovenia gained its independence or after 27 years of the country's independence. Even though he left behind an impressive literary opus comprising thirty complete works and is still the most important Slovenian author, dramatist in particular, he occupies the second place in secondary school readers according to the number of the published text units. During the first decades of the twentieth century, certain creators of school readers shortened, censored or even rewrote some of the author's texts that were considered as too demanding (e.g. the alteration, made by Brinar, of the ending of the sketch *Mater je zatajil* (He Denied His Own Mother), which distorted the final message and changed the reader's experience). The texts by Ivan Cankar used in schools are still surprisingly current, both the forgotten ones (e.g. the sketches *Majsko veselje*, *Istrski osel* and *Peter Klepec*, the short novel *Nina*) as well as those that are still included in every school curriculum (e.g. the autobiographical novel *Na klanecu* (On the Hill), which can also be interpreted as rejecting permissive education). In any case, Ivan Cankar's literary opus offers a multitude of possibilities, in terms of topics, genres and styles, for a problem-based learning approach to belletristic literature. One such example is the required reading workbook for the work *Poljub zlata* (The Kiss of Gold), which introduces three key novels written by Cankar: two symbolic tales and two dramatic texts. At the time of the hundredth anniversary of his death, new adaptations of his most famous works are emerging (e.g. the comic versions of the collection of sketches *Moje življenje* (My Life), the tale *Hlapec Jernej in njegova pravica* (The Bailiff Yerney and his Rights) and the drama *Hlapci* (Farmhands)). These illustrated editions, intended primarily for young readers, undoubtedly reinforce Ivan Cankar's canonical position; however, they also have their weaknesses and, most of all, they cannot in any way substitute an in-depth study of the originals.

Keywords: Ivan Cankar, Slovenian literature, cultural icon, secondary school readers, canonisation, didactics, censorship, problem-based learning, actualisation, comic book

Jasna Honzak Jahić, FF UK Prague

Stanislav Škrabec and His Connection with the Czech Writers

The article actualised, on the hundredth death anniversary of Stanislav Škrabec (1844-1918), the author's contribution to the resolution of the open issues of the Slovenian literary language triggered by the extralinguistic and linguistic circumstances mostly in the second half of the 19th century but also during the first decades of the 20th century. The focus was on the then current controversial issues of the Slovenian spoken and written literary language, such as archaizing of the Slovenian literary language, striving for a unified and natural Slovenian literary pronunciation and strengthening the Slovenian written norm. Škrabec addresses these issues first in his first discussion, *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi* (1870) and later in his work *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (Flowers from the Garden of Saint Francis) (1880-1918), where he also included the leading Czech linguists, literary historians and writers – the representatives of several generations from the Middle Ages to Modernity: Jan Hus (1370/71-1415), Josef Dobrovský (1763-1829), Josef Jungman (1773-1847), Pavel Josef Šafařík (Pavol Jozef Šafárik) (1795-1861), Karel Jaromír Erben (1811-1870) and Jan Gebauer (1838-1907). Škrabec knew their works and mentioned them, referred to them and quoted them in his studies. His reference to the Czech studies and views was not based on insecurity or doubt but on the author's knowledge, seeking and speaking of a scientifically based truth.

Keywords: Stanislav Škrabec, extralinguistic and linguistic circumstances in the second half of the 19th century and during the first decades of the 20th century, open issues of the Slovenian literary orthoepic and orthographic norm, connections with Czech writers

Vita Žerjal Pavlin, Secondary School for Design and Photography Ljubljana

School Pathways to Marica Nadlišek Bartol (1867-1940) and Her Literary Depiction from the End of the 19th Century

The main characters of the novel *Fata morgana* and the collection of short stories *Na obali* written by Marica Nadlišek are young bourgeois women and, only in the last phase, also workers. By using various narrative forms, including diaries, letters and retrospection, and especially lively dialogue, the author creates their characters graphically enough and expresses the fundamental dilemmas of Slovenian women at the end of the 19th century with their aspiration for emancipation. As modern day readers, we also follow their expectations, hopes and disappointments with interest. We are drawn into the world of Austro-Hungarian ethnically diverse but also Slovenian Trieste and its outskirts. For this reason, the author and editor, who was "versatile and who received important recognition not only in Trieste but in the entire Slovenian cultural context", (Biber 2005: 347) certainly deserves to be mentioned and studied in Slovenian grammar school classes.

Keywords: Marica Nadlišek Bartol, Trieste in literature, Slovenian female writers, Romantic Realism, Naturalism, short prose, the Bourgeois Novel, Slovenian woman

Barbara Pregelj, University of Nova Gorica

Motivation for Reading and Slovenian Classical Authors

The article introduces and contextualises the utilisation of the reading motivation strategy by Monserrat Sarto in Fran Levstik's tale *Martin Krpan*. The introduction emphasises individual understanding of texts, including literary, and among the cognitive aspects of reading literary texts, points mainly to emotional ones. It points out the importance given to emotions and positive experiences through reading by the Slovenian class syllabus. Moreover, literary interpretation is associated with reading motivation which are put in the context of a changed literary scientific paradigm introduced in literary science and literature didactics by the empirical literary science under the influence of findings in cognitive sciences and constructivism. The significance of the changes this brings to the understanding of the importance of school interpretation is also emphasised.

In the continuation, the article focuses on the presentation of the *veSeLOL* reading project, introducing one of the reading motivation strategies which was used alongside other didactic methods from the approved Slovenian class textbooks.

The article treats the reading of classical Slovenian literary texts in a way used in various projects across the entire educational vertical.

Keywords: motivation for reading, reading motivation strategies, Monserrat Sarto, reading motivation projects

Brigita Praznik Lokar, Osnovna šola Danile Kumar Ljubljana Primary School

Required Reading with a Creative Ending – Ivan Cankar, *Moje življenje (My Life)*

The collection of sketches *Moje življenje (My Life)* by Ivan Cankar is introduced to students as required reading material in the 9th grade. They are generally resistant in their approach to the book due to the stereotypes they have already formed about the author – that he is difficult to understand, archaic and even boring. In this school year, I used both the accepted approach (explanation, dialogue through discussion, learning worksheets) as well as a creative approach in the book discussion – dramatic staging with short feature films suggested by the stu-

dents. This allowed me to introduce the more demanding content in an entertaining way without taking away from the main message of the sketches or Ivan Cankar's poetic language. By cooperating throughout the project, the students gained valuable experience and, mostly, nice memories, while achieving a greater understanding of the reading material and resonating with Ivan Cankar's childhood experiences.

Keywords: required reading, Ivan Cankar, the year of Cankar, dramatic staging, film

Nika Arhar, Ljubljana

Creative Approaches in Introducing Theatre

With the Gleda(l)išče project, the Slovenian Theatre Institute (Slovenski gledališki inštitut) as the national coordinator of cultural and art education in the world of theatre establishes a systematic cooperation and creative partnership between educational and cultural institutions and theatre creators with the purpose of increasing theatre literacy and development of innovative learning methods. The article introduces the project's basic guidelines and its central program units. The web platform Zlata paličica with a program of recommended performances by professional theatre creators for adolescents (until the age of 18) fosters the desire to learn about quality theatre production. The show under the spotlight represents a model of the guided viewing of performance, PreDRAMISE! – a form of interdisciplinary and crosscurricular teaching of drama and theatre. With creative approaches, the project encourages young people to become active, reflective and independent viewers, stimulates their creativity and fosters an active approach to art and culture as well as to the world around them.

Keywords: theatre, cultural and art education, Gleda(l)išče, Zlata paličica, Slovenski gledališki inštitut (Slovenian Theatre Institute)

Formativno spremljanje v podporo učenju

Priročnik za učitelje in druge strokovne sodelavce

Priročnik obsega 7 zvezkov, zbranih v mapi,
cena 12,40 €

- Zakaj formativno spremljati
- Nameni učenja in kriteriji uspešnosti
- Dokazi
- Povratna informacija
- Vprašanja v podporo učenju
- Samovrednotenje, vrstniško vrednotenje
- Formativno spremljanje v vrtcu

Priročniki po predmetih in področjih

Formativno spremljanje na RAZREDNI STOPNJI

Formativno spremljanje pri MATEMATIKI

Formativno spremljanje pri ZGODOVINI

Napovedujemo:

Formativno spremljanje pri DELU SVETOVALNIH DELAVCEV

Formativno spremljanje kot PODPORA UČENCEM S POSEBNIMI POTREBAMI

izid
2019

HIŠA MARIJE POMOČNICE

materni jezik

BESEDA
pika
slovens

velika začetnica

vljica

podpičje

svobodni verz

BASEN

EROTIKA

RIMA

SLOVNICA

METAFORA

BRALEC

pravljica

HLAPEC JERNEJ IN
NJEGOVA PRAVICA

stavek
velika začetnica

SVOBODNI VERZ

KRALJ NA BETAJNOVI

KOMEDIJA

PRIPOMOČNIK

ISSN 1318-864X

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

9 771318 864004